DR MILAN IVŠIĆ

DILJEM SELA

DR MILAN IVŠIĆ

DILJEM SELA

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA ČETIRISTA SEDAMDESET SEDMA

IZDANO MEĐU REDOVNIM JERONIMSKIM
IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1936.

TISKARA NARODNE PROSVJETE, ZAGREB, TRENKOVA ULICA I

I.

„Sluga svoje zemlje, — krilata riječ! — ali kod nas još nepoznata i malo cijenjena riječ. I doklegod je ne upoznamo mi svi: od orača, koji je ore, do dostojanstvenika, koji njome ravnaju, dotle ćemo tumarati po ovoj p o l u t m i n i. Istom sa spoznajom te krilate riječi koraknut ćemo mi u ono s v i j e t l o, koje davno već odsijeva u naprednijim narodima."

JOSIP KOZARAC:
„MEĐU SVIJETLOM I TMINOM."

UPOZNAVAJMO SELJAKA

Teško je shvatljivo u našem životu ovo: Svi mi nastojimo iz mrtvih ostataka prirode Božje kao i iz djela ljudskih ruku upoznati život, rad i značaj svojih pradjedova. Dršćemo od veselja, ako smo našli kakvu nepoznatu, ma i neznatnu sliku života svojih starih. I s čežnjom umiremo za upoznavanjem svoje časne starine, da na njoj možemo izgrađivati svoj narodni ponos, svoj sadanji opstanak i svoje hrvatsko ime. Grčevitim rukama držimo ispisane i požutjele spise — pergamene — svojih starih pravica. Pa ipak je čudnovato, kako mi najmanje marimo, da upoznamo život sadašnjice, da upoznamo život, rad i dušu svoga naroda, kakav je on stvarno danas. Najmanje se brinemo, da upoznamo svoga hrvatskog seljaka, koji je snaga i cijelog naroda. Nikako se ne brinemo, da se i sami upoznamo, kakvi uistinu jesmo. Najmanje i istražujemo sadanje svoje pravice i sadanje svoje krivice.

Varamo se, ako mislimo, da poznajemo svoj narod i svoje selo samo po onom, što smo slučajno vidjeli, čuli ili čitali.

Varaju se i mnogi učeni ljudi, koji se diče, kako poznaju i ljube svoj seljački narod. Ta kako su baš ti isti često daleko i svojim životom i svojima mislima i svojima čuvstvima i svojom spoznajom od toga naroda! Oni ga poznaju možda samo po onome, što je najlošije i najslabije u svakom narodu, pa tako i našem seljačkom. Oni poznaju možda naše selo, kako ga novine i knjige opisuju ili kako ga se još slabo sjećaju iz svojih mladenačkih dana ili kako ga gledaju kroz prozore željezničkih vlakova ili automobila.

Mi ne poznajemo svoga seljaštva, ne poznajemo njegova života, rada ni značaja, jer ne poznajemo često ni sami sebe. Kad bismo naime poznavali svoj narod i svoje selo, onda bismo za taj seljački svijet, prepušten često samom sebi, posvema drugačije i radili.

Varamo, se da smo štogod i naučili iz svoje časne prošlosti za sadašnjicu života. Jer kad bismo štogod naučili

iz svoje prošlosti, ne bismo počinjali onda onih pogrešaka, što ih počinjamo svaki dan.

Iz samih naših pogleda u prošlost kao da ne vidimo sadašnjice, kao i da ne čujemo počesto onih bolnih glasova, što nam dopiru iz naših sela. Ne vidimo, kako nam seljački narod sve zlo satire, kako mu nevolje ubijaju dušu i tijelo, kako mu ubijaju svaku slobodnu misao i ćućenje. Ne vidimo, kako se taj narod najvećim strpljenjem kuči i muči, kako i silom jačih, a ne uvijek svojom krivnjom, svaki dan sve više propada i gospodarski i socijalno.

I dok zanosom pjevamo pjesme junačkoj borbi svoga naroda u davnim vremenima, ne vidimo, kako sinovi toga junačkoga naroda umiru po našim selima u svojim narodnim bolestima, u svojoj neprosvijetljenosti, u svojoj zaboravi, — kako umiru počesto nažalost i od gladi i od nevolja kao najveći kukavelji...

Upoznavati zato srce i dušu svoga naroda, naročito svoga seljačkoga naroda, mora nam biti najvažnijom zadaćom.

Doista malo je ljudi, koji su svojom dušom proniknuli u dušu seljaka, koji su svojim radom upoznali život i rad svoga seljačkog naroda.

Pa ipak svaki narod, koji hoće da unaprijedi gospodarstvo svojih sela, mora da upozna i cijeni i ona ravna polja, i one zelene livade, i one brežuljaste vinograde, i one šumovite i zelene voćnjake. Njemu mora da je najveća svetinja svaka gruda zemlje, bila ona crnica ili neplodna žutulja ili slabo kao mahovina pokrivalo onoga kamenoga krša.

To vrijedi osobito za naš hrvatski narod, kojemu je okosnica i srž upravo naš seljak. Seljak je onaj, koji je svaku grudu ove hrvatske zemlje natapao svojim znojem, a hranio je i branio svojom vlastitom krvlju. Seljak je onaj, koji je i danas stup i obrana narodne misli, riječi, nošnje, pjesme, plemenitih osjećaja i poštenja. Seljak je onaj, koji, iako pognut u svome radu materi zemlji, diže vazda i najpripravnije svoje poglede k nebu — k Bogu; on ponosom i bez stida upravlja svoje korake k crkvi; on najvećom poniznošću i skrušenjem prigiba svoja koljena pred Bogom u svetoj Euharistiji; njemu diže uzdahe pomoći i vapaja kao i molbe za oproštenje grijeha. Seljak najvećim požrtvovanjem uz glad i žeđu ide na desetke i desetke kilometara, da pred zavjetnim oltarima Majke Božje naših prošteništa zaprosi sve milosti kao maleno dijete od svoje dobre majke.

„Vjera njegova bila je njemu od primanja kršćanstva do danas kamen-međaš, koji je život njegov usmjerio uza Zapad, uza zapadnu evropsku civilizaciju, a dobrim dijelom i kulturu. Naš seljak znade, što njemu znači vjera njegova. On sa Bogom počinje i svršava svaki svoj posao. Iz vjere crpe snagu za svoj mukotrpni posao i utjehu u danima nevolje i progonstva. Seljak je naš obranio, sačuvao, a čuva i danas najsigurnije naš hrvatski narodni život," tako ispovijeda javno i glasno živu vjeru hrvatskog naroda, a naročito naroda seljačkoga, njegov sadanji politički vođ.

Ima istina i u tomu narodu crnih njegovih stranica, jer to nije samo narod „golubinje ćudi", kako ga opisuje jedan od naših pjesnika. Ima nažalost i u tom seljačkom narodu nevolja i zala, poradi kojih moramo sami pred sobom često da zastiremo lice.

Ali i kraj svih crnih strana i svih nevolja naših sela moramo u svome seljačkom narodu gledati ono, što je on uistinu, htjeli mi to ili ne htjeli.

1. Seljački narod znojem svoga lica *hrani kruhom nesamo svoju obitelj nego i cio narod.* On se brine i za stoku i za živad, čijim se mesom prehranjuju svi ostali staleži. I malo je dana u seljačkoj kući, kada dođe meso na stol, jer seljak i seljakinja sve, što privrede, moraju da unovče, da sebi nabave druge stvari najpotrebnije u kući, ili da plate općini i državi poreze.

Žalosno je, što se seljački rad oko privređivanja kruha i ostale hrane od većine ostalih staleža slabo cijeni. Građanski staleži počesto misle, da se dade „dobro živjeti" samo od novca, što ga oni zarađuju ili u tvornicama ili u trgovini ili u uredima. A jadnici zaboravljaju, da je taj novac samo sredstvo, da sebi čovjek pribavi dobra za život, koja jedino seljak privređuje.

Važnost ishrane pučanstva ne shvata se zato u mirno vrijeme seljačke proizvodnje. No kad nastupe kakva poremećenja u životu naroda, kad nastanu ratovi, onda istom mnogi, koji su prezirali seljaka i njegov rad, nauče, što vrijedi kilogram brašna, krumpira, povrća, voća — što znači litra mlijeka, što znači litra kakva okrepnog pića!...

2. Na seljakov se rad zaboravlja, jer se misli, da je danas za čovječanstvo važnija roba, što je izrađuju obrtnici i tvornice, a premeću s jednoga kraja svijeta na drugi gorostasni parobrodi, duge povorke željezničkih kola i teretnih automobila. Pa ipak kako se ljudi u svome sudu varaju! Tko je izradio sve one sirovine za tvornice odijela

(„tekstilnu industriju") nego čovjek, koji radi na zemlji i koji iz raslina zemlje dobiva i lan i konoplju i pamuk, a od stoke vunu? Tko daje i onim golemim tvornicama koža prvu sirovinu, nego seljaci stočari, koji radom zemlje, livada i pašnjaka ishranjuju stoku, da čovječanstvo njezinim mesom prehrane, a kožom obuju? Tko daje sirovine i onim tvornicama šećera i drugih proizvoda za hranu čovjeku, nego zemljoradnik? Tko daje i onim drvnim i kemičkim tvornicama sirovine, nego onaj drvosječa, koji uz rad svojih polja ruši po šumama golema stabla, da drvo (trupce) tih stabala prerađuju drvne i kemičke tvornice? A zar bi i ostale tvornice mogle da rade bez seljaka, koji možda mora da ostavlja svoj seljački dom, da u rudniku ili ugljenokopu najtežim radom privredi još koji dinar, da njime pribavi svojoj seljačkoj obitelji i svome seljačkom domu, što ne može da privredi na malenu komadiću svoje seljačke zemlje?

Ukratko, mi zaboravljamo, da je *i rad našeg obrta i naših industrija zavisan od privrede našeg seljačkog naroda.*

A i kad će sve grane obrta i industrije napredovati? Onda, kad naš seljak bude u svojoj privredi došao do mogućnosti, da viške svoje proizvodnje unovči, kad njegova kupovna snaga bude to veća, te on uzmogne kupovati i trošiti izrađenu robu i obrta i industrije. Nije stoga pretjerana ona riječ već davno izrečena: „Bogat seljak — bogat narod. Siromah seljak — siromah narod."

3. No seljak *je nesamo svojim radom osnovica svima ostalim staležima, nego i svojom krvlju*:

a) Seljak kao najbrojniji stalež u našoj državi čini najjaču srž narodne odbrane u vojsci; a poznato je i to, da je na selu upravo neznatan postotak nesposobnih mladića za vojnu službu prema onima, koji su odrasli u gradu.

b) Ali ni to nije sve. Seljak svojom svježom krvlju hrani sve ostale staleže. Poznato je naime, da se svi građanski staleži brzo iživljavaju. Brzo nestaje njihovih obitelji s brojnom djecom. A i ona djeca, koja dolaze na svijet, zakržljave duševno i tjelesno. Izumiru, možda i u odraslijoj dobi, kao debla bez izdanaka... Ubrzo bi se zato presušila vrela za radništvo tvornica, za obrtnike, za školovanu gospodu i činovništvo, kad ne bi tekla neprestano krv sa sela, iz svježih izvora, koja oživljava ustajanu i slabu krv naših građanskih staleža.

Ne smetnimo s uma: Život je svakoga naroda kao voda stajačica: što dulje miruje, sve više truleži i otrovnih bakcila širi za cio okoliš!

Hoće li stoga i život našega naroda da bude zdrav i da njime kola neprestano svježa krv — bistra voda bez otrovnih mijazama (klica), mora da ima svoj neprestani dovod svježe vode i odvod ustajane vode.

Hoćemo li da i život našega naroda bude zdrav, to mu moramo dati dovod svježe krvi s naših sela; moramo dati dovod svježih i novih misli („ideja"), koje će kao bistra voda pročistiti staru trulež i između nas izbaciti sve ono, što je u životu bilo nezdravo — što je postalo narodni trulež.

Zato je i od najveće pažnje, da se ta svježa i čista krv naših sela ne zarazi bilo kakvim krvnim bolestima. Potrebno je, da naše selo ima vazda višak svoga pučanstva, koji će prirodnim otokom teći u srednje i više škole, u obrtnička i industrijska zvanja. Nezdrava je zato pojava ponekih naših krajeva, gdje se njegovo stanovništvo, gonjeno bijedom i glađu, trpa u gradske i industrijalne beskućnike, gdje ga izjedaju tvornice, prije nego i uzmogne osvježiti gradsku krv.

4. Povijest nas uči, da *se na seljaku izgrađuju sređene države*, da se uređuje unutrašnji i spoljašnji mir, da se širi prosvjeta, kultura i civilizacija svakog naroda. Sve poznate države svijeta osnovane su, kad je seljak zaorao zemlju svojim plugom i kad je sigurno mogao reći: „To je moje." Seljak po svome radu nije otimač i osvajač tuđe imovine. On se svojim diči, a tuđe poštuje.

S plugom u ruci počinje svaki narod osnivati svoju prosvjetu i kulturu. Ratnički su narodi nasuprot razarali sve, što su nalazili oko sebe, a da nijesu ništa nova stvorili. Tako su Avari uništili kulturu rimskih naseobina u cijeloj srednjoj Evropi. Kasnije su Mongoli isto tako sve uništavali među narodima istočne Evrope. Pa i naši sjeverni susjedi Madžari počeli su izgrađivati svoju kulturu istom onda, kad su od barbarsko-ratničkog naroda postali mirni seljaci plodnih nizina Dunava i Tise.

I naš hrvatski seljački narod stvorio je svoju prvu prosvjetu s plugom u ruci. Imali smo svoje pjesme, svoju glazbu, svoje pripovijetke, svoje ukrase na nošnji, svoje lijepe građevine davno prije svoga pisanog pjesništva, prije svojih školovanih glazbenika i prije stručno izobraženih graditelja. Naša se tek narodna kultura nastavila na onim temeljima, što ih je postavio naš seljački narod. Zato je i istina, da će i svi naši nadareni i školovani kulturni radnici samo utoliko stvoriti nešto u narodu v e l i k o, ukoliko bude

njihov rad sastavni dio naše seljačke narodne kulture ukoliko se svojim radom ne budu odvajali od osnovica kulture i prosvjete svoga hrvatskog seljačkog naroda.

5. *Seljaku je* konačno *povjeren zaklad naše domovine* i one zemlje, koja nam je svima i kolijevka i hraniteljica i posljednje počivalište izmorena tijela. Zato i mi svi moramo biti najbolji sluge, a ne gospodari, te svoje rodne grude.

A što znači biti sluga svoje zemlje, lijepo nam kaže pripovjedač naših sela Josip Kozarac u svojoj pripovijesti „Mrtvi kapitali": „Sluga si svoje zemlje, ako mrtvi kapital, koji leži u zemlji, iscrpeš i obradiš. Plodno će tlo donijeti ekonomski (gospodarski) napredak, a s ovim sviće i moralni (ćudoredni) napredak."

Biti sluga svoje zemlje znači i ljubiti i cijeniti seljački rad. Time nije rečeno, da svaki od nas mora biti težakom svoje rodne grude i domaje.

Biti sluga svoje zemlje znači živjeti i raditi tako, da svakoga svoga i posljednjega seljaka dignemo i učinimo punim č o v j e k o m pred sudom jačih i prosvijetljenijih naroda. Nije zato dosta o selu pjevati lijepe pjesmice i govoriti najljepše riječi na seljačkim zborovima, a svojom dušom i svojim djelovanjem zaboravljati na to selo. Nije dosta na javnim zborovima obećavati seljacima brda i doline, plodne ravnice i vinograde, ceste i rijeke, a iza toga ostavljati selo ljetnoj njegovoj žegi i prašini — ostavljati ga njegovoj zapuštenosti, neznanju, narodnim grijesima, teškoj borbi s prirodom, a nerijetko i najtežoj brizi i skrbi, kako da se namakne u kući koji dinar za svakodnevne sitne potrebe.

Ne treba se onda čuditi, ako je seljak na sve postao malovjeran, a došao do osvjedočenja, da ga ne će očuvati od gladi i od druge nevolje ni sve lijepe riječi, ni sva obećanja, ni sve pjesme, nego samo njegova živa vjera u nauku Kristovu, njegov teški rad na onoj bilo crnoj zemlji, bilo neplodnoj žutulji, bilo kamenom kršu.

U tom je radu i borbi naš seljak otvrdnuo. On se veseli sam, kad mu dođu časovi veselja, a obuhvata ga na časove teška bol to više, što zna, da je opet sam mora snositi i liječiti. U toj boli nema često više seljak povjerenja ni u svoje prave prijatelje i učitelje, jer iz iskustva znade, kako su ga redovito u nevoljama svi ostavili i prepustili usudu.

* * *

Već ti prvi pogledi u seljačku dušu nameću nam svima dužnost, da moramo svi daleko bolje promatrati i prosuditi s dobrih i s loših strana
prvo: SELJAČKI ŽIVOT,
drugo: SELJAČKI RAD,
treće: SELJAČKU DUŠU, — i
konačno: SELJAČKU OBITELJ.

1. SELJAČKI ŽIVOT

Na prvi pogled ukazuje nam se seljački život jednoličnim i u radu i u odmoru i u veselju. Na oko nema tu velikih i naglih promjena. Život jednoga dana teče u radu kao i život svakoga drugog dana.

Pa ipak, ako malo dublje zađemo u taj život, nije to život one jednoličnosti („monotonije"), što ubija duh i volju za rad. Sama priroda Božja stvorila je i dala baš u seljačkom životu više izmjena i u radu i u veselju, nego li u životu bilo kojeg drugog staleža.

Rujna zora budi seljaka svakim danom na novi život, kao što i ono p r o l j e t n o sunce iza duge zime probuđuje, oživljava, daje nove sokove i snagu i seljakovim poljima i vinogradima i livadama.

I seljak polazi na polja, što odišu kao pomlađenim plućima, da na uzorane brazde baca sjeme, kojemu će uskoro zemlja, sunce i vlaga dati novi život.

Kao na nečiji glas sve se iz zemlje pokreće. Pupolj se za pupoljem pomalja i izvija u zeleni list. A pod prvim jačim tracima proljetnog sunca sva se polja počinju već jače da zelene. Pa i sva šuma oživljava novim životom. Sastaje se lisica s vukom i s drugom zvjeradi, da sad sklope novi savez prijateljstva, jer će odsad biti dosta hrane za sve. Ne će više biti gladi kao u zimi.

Crv i zmija bude se, izmiljuju iz zemlje i iz truloga i šupljega panja, previjaju se kao i negda, nijesu zaboravili svoje naravi i svoga krvnoga neprijateljstva.

A nad svu ovu osvježenu prirodu digla se ševa, da pjeva i pjeva u onim najvećim zračnim visinama, te je više nije moći ni vidjeti; pjeva, kao da hoće da ublaži onu nepomirljivu i strašnu ćud lisice u šumi.

Sve je puno života.

I svaki se čovjek kao probudio od zimskoga sna.

Golo cigančе trči po zelenoj i ugrijanoj ledini, ne brine se više za onaj svoj šator i za ono toplo perje, što ga je zimi grijalo uz slabu vatru, koja se više dimom nego li plamenom i toplinom dizala po začađenom platnu šatora.

Istrčala i seljačka djeca iz svojih seljačkih domova u bašte, na polja i u šumice. Hvataju krasne leptirice, beru prvo cvijeće, vade bez samilosti ptičice iz gnijezda uz ciku i jauk njihovih matera.

I seljak - starac izvukao se iz svoje seljačke kućice na toplo sunce. Preko duge zime posijedjela mu jošte jače kosa i brada, osušilo mu se jošte jače navorano lice — cijelo mu tijelo iznemoglo. Duga bijela kosa pala mu niz ramena.

I godi seljaku starcu to sunce, koje ga je nekoč u mladosti mamilo na ona polja, da im plugom i motikom dade jošte više života, da materi zemlji otvori pluća, te uzorane brazde lakše izdišu iz sebe onu vlagu, a udahnjuju toplinu sunca i svježinu proljetnoga zraka. A sada nemoćne ruke i noge ne puštaju starca daleko od njegova stoljetnog doma. Ogleda se tek na sve strane i promatra, da li je iza duge zime još sve ostalo kao lane u ljetu.

Bori se u njemu čuvstvo veselja s čuvstvom sjete i žalosti.

Dođe lagano i do onog tamo u dolu stoljetnog hrasta, kojemu ispod korijena izvire bistra i hladna i nigda nepresušna voda. Gle, i on je već prolistao! I gleda ga starac i gleda, a u duši kao da mu se rađaju misli: „Da, hraste, tebi je već eto stoto proljeće, što si sav prolistao i pozelenio. Ti svake godine dobivaš novi čar i milinje, novu mladenačku snagu, te što si stariji, to ti se svi više dive i više te cijene. A meni ?..." I na to pitanje kao da obustavi starcu nešto dah...

Ocakljenim očima istom kao da mu pomalo nadolaze nove misli: „Da, da, bilo je to davno, kad je i meni svitalo nekoč proljeće. Ali i to proljeće nije bilo veselo, jer mi sahrani oca i majku... I moj život nije od tada bio drugo, nego teški seljački rad i borba... A evo doći će skoro i čas, da Bogu dadem i posljednji dah, a zemlji iznemoglo tijelo. Nad mojim istrunulim kostima hranit će se stablo novoga mladog hrastova debla..."

No prolaze brzo i ti proljetni dani. Seljak kao da bi ih želio zaustaviti, da uzmogne što više da uradi. Ali dani ne čekaju. Već je l j e t n a ž e g a. Treba da se s livada pokosi zelena trava, da je sunce ne presuši i osuši, a vjetar ne povali.

Žarko sunce dozorava pomalo zasijane poljane. Zlaćano klasje previja se na povjetarcu kao lagano uzbibano more.

Ali ne će dugo ostati ni tog zlaćanog klasja po poljima. Jednoga jutra, kad se ljetno sunce već podigne na nebištu, zaorit će žetelačka pjesma, padat će klasje pod srpovima i pod kosom. Zaboravit će se tada i na napor i na znojno čelo u ljetnoj zapari i pod žarkim tracima sunca bez ijednog oblačića i bez i najmanjeg povjetarca. I dok gradski čovjek bježi od tog sunca u šume i bregove, dotle mu se seljak veseli, jer će uzmoći da spremi svoju ljetinu. Seljak dobro zna, da mu to jarko sunce zeleni vinograde, napunja voćnjake mirisnim sokovima voća, diže okopane kukuruze, kao što svemu daje okrepu kiša i rosa.

I pod žarkim suncem padaju otkosi zlatnoga klasja, padaju jedan za drugim, da ih žetelice skupe u snopove i stave u krstove. A tada će opet veselo uz pjesmu poći svojim domovima, jer znadu, da ih čeka žetelačka svadba...

A od zlatnih poljana ostaju samo pusta strništa, na kojima će stoka cijeloga sela da pase i da pobere preostalo klasje. Narod ne daje, da izgine staro pravo popaše.

Istina, mnoga će i od tih strništa uskoro da nestanu pod marnom rukom i oštrim plugom seljaka. Spremit će orač zemlju za jesenji usjev ili će je odmah da zasije heljdom ili zelenom repom.

I dok s nebišta sunce prži svojim tracima i posljednju zelenu travku, šušti, cvili makina. Čuje ju se po cijelome selu.

Vrši se.

Padaju redom snopovi u vršalicu, a ona ih sve nemilosrdno proždire jedan za drugim, dok i posljednjega ne nestane. Od žutoga snopovlja izbacuje ta crveno-žuto oličena mašina iz sebe samo satrtu slamu, pljevu i očišćeno zrnje.

U tome radu nema više žetelačke pjesme... U šumu vršalice jedva se i razabiru ljudski glasovi, kao što se i iz uzdignute prašine jedva raspoznavaju zaprašeni likovi radilica.

Ušutila je i ta mašina. Na vagu se stavljaju pune vreće čistoga zrna, da se onda prebace na muškaračka ramena i istresu u hambarima.

Svršen je time jedan dio seljačke muke. Čuvstva zadovoljstva ili sjete nad nenaplaćenim trudom napunjaju svu dušu kućegazde.

Sunce međutim nije prestalo ni slijedećih dana da pripeca. Lišće se po drveću već davno svilo i uvenulo. Vidi se,

traži iz zemlje i iz zraka posljednju vlagu. Zemlja je sva ispucana. Potoci su se presušili. A nema skoro više ništa vode ni u zdencima ni u izvorima. Žeđaju ljudi, žeđa stoka, žeđa bilje...

Sve čeka davno već na kišu. No nje nema i nema. Nebo je vedro, kao da se zatvorilo svijetlom olovnom polukuglom. Nigdje ni daška vjetra, a ni traga oblačku na cijelom nebištu.

Tek jednoga dana pojavio se mali svijetli oblačić tamo na jednoj strani i na dnu nebišta. Narod se već poveselio. Bit će ipak jednom kiše...

No oblačić rastao brzo u gorostasnu crnu avet. Čula se već iz daljine strašna grmljavina, najprije mukla kao daleki šum i tutnjava topova. Iza toga se spustio najednom silan vjetar na zemlju; huče jakim glasom, nosi sve pred sobom, savija i krši i najdeblja stabla.

Strah je sve obuhvatio. Ljudi i stoka nagonskom silom i snagom bježe i skrivaju se, gdje ko samo može. Svi predosjećaju snagu razaranja.

Iza silnoga salauka a uz neprestanu grmljavinu i tresak gromova udarila krupna tuča, koja ubrzo pokrije kao snijegom dolove i uzvisine. S drveća visi sad samo polomljeno, otrcano i operušano granje, a zeleno i još posvema nedozrelo voće leži pod prorеđenom krošnjom drveća. Stabla, što su bila na prvom udaru vjetra, izbačena su s korijenjem iz zemlje i sad nemoćno leže kao izginuli junaci na bojištu.

Po poljima prava pustoš... Lišće od visoko izrasle kukuruze ne traži više vlage. Nema ga više. A ono, što je još ostalo na poluizvaljanim stabljikama, visi iščijano kao iščijano perje.

U vinogradima nema više traga onim razbujalim i crnim trsovima, koji su uzrasli kao kakva crna gora. Do čas prije visjeli su po trsju još puni zeleni grozdovi, a sada leže trsovi povaljeni, iskidani i prepleteni. Od dugih i punih zelenih grozdova jedva se nađe gdjegod traga; zelene bobice a i cijeli zeleni grozdovi leže razbacani po zemlji, a tek ovdje ondje vise još zelene bobice na polurazbijenom grozdu.

Uništena je tako nesamo cijela muka seljakova, nego i uloženi novac za galicu, liko i drugo. Seljak se već veselio unaprijed rodnoj berbi, jer je vinograd ponesao kao rijetko koje godine. Veselio se to više, što je svoju nadu na dobru berbu vezao i na veselje u kući — jedan na ženidbu svoga sina, a drugi na udaju kćeri.

A u selu čuju se sad samo bolni uzdasi nad propalim trudom i izginulom nadom. U dušama svih prolaze predosjećaji novih nevolja i borba s bijedom, glađu i skrbi, iz čega da se namakne ma samo dinar za poreze i druge izdatke. I ti bolni uzdasi prelaze pomalo ne u očaj, što ubija dušu i tijelo, nego u mrtve osjećaje živovanja, koji sliče tihom i laganom umiranju...

No iza tih ljetnih, sparnih i olujnih dana ostalo je još u pojedinim selima ljetine. Nije je bura i tuča, hvala Bogu, ove godine zahvatila.

Zato s nekim duševnim mirom sabire seljak, kad se približi j e s e n, tamo po voćnjacima lijepe plodove krušaka, jabuka i kasnih bresaka. Ah, kako su samo lijepe one ubrane jabuke — zelenožute kao vosak! I odnose se lagano i oprezno u komore, gdje će ih kućedomaćica da poslaže jednu do druge, da još bolje dozore i dobiju svoj ugodni miris. Koje samo sreće, kad bi svaka htjela da ostane ovako lijepa i zdrava! Ali doći će crv i trulež, i mnoga će od njih morati da se izbaci, da ne otruje svoju još lijepu i zdravu susjedicu.

Tamo opet tresu dozrele šljive, da ih stave u velike kace za vrijenje. A kad provriju i kad prestanu poslovi u polju, cijedit će se iz uzavrelih kotlova „voda života", kako rakiju, ne znam zašto, nazvaše Francuzi. Nažalost, mnogo je ta „voda života" počinila zla u narodu. Mnogo je i od onih seljačkih kuća nestalo, mnogo je ona rodila grijeha, svađa i krvavih glava... A i čudna je moć te „vode života". Ona uspavljuje volju za rad, uspavljuje duh, pomračuje pamet nesamo roditeljima nego i njihovoj djeci. — Ali uza sva zla, što ih rađa ova „voda života", dika je i ponos svakog kućegazde, da je ima što starije, što jače i što mirisnije. Njegova je dika, da njome ponudi svoga najboljeg prijatelja. A ponos je i kućegazdi i ocu obitelji, ako je iznese pred svoju odraslu družinu za velike blagdane.

No ako je umuknula žetelačka pjesma na poljima, ori se sad vesela pjesma berača i beračica u vinogradima. Nijedan posao ne radi se takvim užitkom kao berba zrelih grozdova. I dok ženski svijet reže grozdove s već napola požutjelih i u žarkim bojama trsova i stavlja ih u svoje košarice, sabiru mladići ubrano grožđe u svoje brente, nose ih na leđima niz strmine i tamo ih kraj živice pretresaju u kace i bureće. Odatle će lagano pred pivnice, da mošt u pročišćenoj buradi provrije i dozori do mladoga vina.

Ostala su na polju još preorana strništa, da se zasiju, prije nego udare jesenje mećave i snijeg. Žuri se seljak, da i iza obrane kukuruze preore polja, zasije us vježe brazde ozimu pšenicu, raž i ječam, pobrna i povalja tvrde grude, te svako zrno zahvati još ugrijana zemlja.

A kad se svrše i ti poslovi na polju, morat će seljak još u šumu, da priredi drva za zimu. Ta nitko ne zna, kakva će biti zima i kako će dugo potrajati! I ozvanjaju šumom udarci sjekira, maljeva i klinova, čuje se jednolično cvilenje pila; ozvanja na mahove štropot i krhot granja — ruši se pedesetljetno i stoljetno stablo. I trebat će opet novih desetljeća, da se digne na istome mjestu iz izdanaka staroga korijena ili iz sjemena novo deblo.

Život se seljakov time kao završio, barem u jednom dijelu. Puni su hambari žita, u kukuružnjacima suše se okomušani klipovi kukuruze, štaglji su puni sijena i otave, a ono, što nije stalo u štaglje, smjestilo se u stogove. U pivnicama provrevava mlado vino i dozorava rakija; u komorama i u trapovima čeka zimske dane krumpir, da ga se baci u vrući pepeo i da se po stolu sipa ko gašeno vapno; u svinjcima zadovoljno leže udebljani bravci i čekaju bezbrižno zimsko hladno jutro, koje će im da donese smrt.

A po dvorištima i po plotovima suše žene pređu od lana i konoplje, da je priređe za tkanje i vezenje.

Sve se sprema tako za jesenji i zimski san. Već se i ono lišće s obranih voćnjaka i vinograda prelijeva u stotine krasnih i žarkih boja, dok posvema iza prvoga mraza ne požuti i ne opadne. A lagani vjetrić popuhnut će na mahove i odnijeti sa sobom već koji požutjeli listić, dignut će ga svojom snagom u zrak, da ga još jednom svi vide, prije nego padne na zemlju, da ondje sagnjije.

U posljednjim sunčevim zrakama provlače se traci paučine — traci „babljega ljeta". I domala će i toga da nestane, spustit će se sitne jesenje kiše, koje će uz debele magle da ulaze u sve kosti.

Osjeća se već sumor kasnih jesenjih dana. Počinje ona praznina i vječna tišina, koja u onim neprozirnim maglama daje cijelom selu i kraju nešto tajanstveno, veliko i prazno...

Sva je priroda u laganom uspavljavanju. Sve je nujno. Šum i samoga vjetra nije više, kao što je bio nekoč iza onih ljetnih sparnih dana. I on kao da plače nad prirodom, što umire...

Sva ta praznina prirode uz lagani šum vjetra djeluje i na naše duše kao neka tiha i jedva čujna posmrtna glazba, što ubija nestašno veselje i one seljačke mladeži. Žalosni zvuci prodiru i naša srca — i mi plačemo kao mala djeca nad nečim, čega više nema, a da sebi ni sami nijesmo svijesni toj teškoj duševnoj tuzi i boli.

I ta duboka sjeta čini nas nemoćnima, ubija u nama snage do ništavila. Tek jedino naš duh silazi k onim seljačkim kućicama i domovima, koje nam se sada više mile, koje su nam sada i sretnije, nego li one velegradske palate. Pred nama iščezava snaga i moć i onog lažnog bogatstva i sjaja, mi se lišavamo svega umjetnoga i postajemo sretnici kao djeca pod tim krovovima naših sela, a u prirodi, koja i u umiranju odmara naše duše.

Našu sjetu razbudi jači vjetar. Mi se trgnemo. Nove nam misli nadolaze, i mi ne ćemo da vjerujemo, da je to jesenje umiranje i bol u našim dušama bila java. Mi se tješimo, da je to bio samo san...

Prolaze tako posljednji dani jeseni. Prošao je dan već i svetoga Luke i svetoga Martina, kad se okrstilo mlado vino. Evo pred vratima već i svete Kate, svete Barbare i svete Lucije. Dolazi z i m a.

Iza prvih debelih mrazova počele su da lepršaju prve krupne zimske pahuljice, koje se odmah otapaju, čim padnu na drvo ili zemlju — znak, da je u njima još topline i života.

No domala će nestati i toga života. Ohladit će se posvema i zemlja i drveće, snijeg će početi jače padati. Od stotinu onih raznolikih pahuljica naslagat će se po drveću i krovovima bijela i jednolična haljina. Male ptičice, koje su ostale još u našim krajevima, da tu kao sirotice prezime, stisle se u čoporima između granja; ne daju od sebe ni jednog glasa, zgurile se i našepirile svoja perajca — ta zima im je, a gladne su...

Kroz snježne magle vide se debeli stupovi dima, što se dižu iznad seljačkih kuća i kućeraka. A po cesti na neutrtom saoniku skližu se već prve saonice. Čuje se rzanje upregnutih konja, s kojih ozvanjaju nadaleko cincari... Na selu sve kao da je zamrlo. Tek narijetko čuje se otvaranje kućnih vrata. Stisli se starci i starice kraj toplih peći, a djeca se po sobi igraju. Njima kao da nije zima. Pobjeći će stoga prvom zgodom na snijeg, da se ondje grudama poigraju ili povezu na starim saonicama, što im je još prošle godine načinio babo od onih komada debelih dasaka.

Iako bi se činilo, da je u tim kratkim zimskim danima, a dugim noćima, posvema zamro život na selu, ima ipak i taj zimski život svoje čare, ima svoju poeziju. Već ranim jutrima polazi seljački svijet na zornice, na ispovijed za isprašтanje svojih duša, na svetu pričest, da čistom dušom dočeka veliki blagdan Božića — dan Kristova rođenja u betlehemskoj štalici. I za taj dan spremit će nešto više i najveća sirotinja na selu, da dočeka Božić s punijim stolom i s veseljem. Tada će zapjevati i onaj starac i ono dijete onu staru hrvatsku božićnu pjesmu:

„Narodi nam se kralj nebeski
Od Marije, čiste Djevice..."

I veselit će se starac, veselit će se kao i ona nevina djeca, koja su prostrla svoje ležaje na onoj slamici na podu. Veseli se i on sjaju svjećica, zapaljenih na borovoj grani. Nema više nikakve sjete. I cijela seljačka obitelj složno nastavlja tu tako jednostavnu, a ipak veličanstvenu pjesmu Svetoj Noći:

„Na tom mladom ljetu veselimo se..."

O ponoći polaze duge povorke s bakljama i fenjerima u ruci tamo već rasvijetljenim prozorima crkve na brijegu ili usred sela. Glasovi zvona sada kao da jače i svečanije zvone nego obično. A to sveto veselje kao da ne može ni ukrotiti oduševljenja mladeži.

No proći će domala ti veseli i sveti božićni dani. S tugom će se dijeliti od njih i mlado i staro, jer su svi na te dane oćutjeli neko posebno duševno zadovoljstvo. Nije bilo na te dane ni svađa, ni psovki, ni kletvi, ni međusobne mržnje. Cijelo selo bilo je kroz te dane jedna sretna i zadovoljna sveta obitelj. Svi su tada shvatili pjesmu i onih anđela, koji su pjevali nad Betlehemskom štalicom:

„Slava Bogu na visini,
a mir ljudima na zemlji,
koji su dobre volje!..."

Neka se zato gradovi diče i urednim cestama i palatama i bogatim stolovima, nema u gradskim dušama toga svetoga veselja, što ga ima selo u svojoj jednostavnosti, a ipak tolikoj svetosti — nadnaravnosti. Nikada ljudska duša nije tako blizu Bogu, kao što je to o Božiću na selu.

*

Cio je život seljakov vezan tako najuže s prirodom Božjom — s Bogom samim. Zato se i nepokvarena seljačka duša teško snalazi u umjetnim i naglim izmjenama velegradskog života i velegradske buke.

I dok se seljak ćuti u prirodi Božjoj najslobodnijim čovjekom, to je za njega velegradski život prava tamnica. Seljak je u svome seljačkom radu slobodan, jer nad njegovim radom ne gospodari nitko drugi doli Bog.

Seljak je i u svojim narodnim osjećajima i u svom narodnom radu najslobodniji državljanin. Njega ne sputavaju nikakve stranačke obaveze protiv ličnog uvjerenja. Zato seljak pripada u svim državama staležu politički najnarodnijem, staležu najneovisnijem od svih političko-stranačkih skupina.

Istina, ta seljačka sloboda bit će to jača i to stvarnija, što naš seljak bude bio gospodarski jači i neovisniji od milosti drugih. Ne smijemo zato nigda zaboraviti na ono načelo: SAMO JE ONAJ NAROD POTPUNOMA SLOBODAN, KOJI JE I GOSPODARSKI JAK!

No nije samo puna sloboda, koja resi cio seljački život. U seljaka je i najčišća vjernost i ljubav bilo rodnoj ili nerodnoj grudi, bilo plodnim ravnim oranicama ili golu kršu. I odatle upravo njegova velika ljubav domovini. Istina, iz te je velike ljubavi prema svojoj rodnoj grudi postala prirođena seljačka otpornost, da tu grudu napusti i potraži gdjegod drugdje svoj seljački dom. Odatle i poteškoće za preseljavanje naših seljaka iz prenapučenih krajeva u manje napučene („unutrašnja kolonizacija"). Odatle i poteškoće, da seljak svoje mnoge raštrkane, neplodne, naplavne komadiće zemlje zamijeni u jednu veliku i točno omeđašenu parcelu („komasacija").

*

Iako su ZDRAVSTVENE PRILIKE u našim selima u većini slučajeva vrlo manjkave, iako je baš poradi tih prilika preveliki pomor i djece a i odraslih, ipak se i kraj svih tih loših i nezdravih prilika rađa najzdraviji dio našega naroda baš na selu. Bit će ipak, što je i prirodno, naš budući zadatak, te se i na selu zdravstvene prilike urede, kako će odgovarati najbolje i zdravlju našeg seljačkog naroda i njegovoj seljačkoj kulturi. Bit će od potrebe, da se prema imućstvenim prilikama izgrade što zdraviji, što prostraniji i što svjetliji stanovi; da se i za stoku izgrade odvojene staje od seljačkih stanova; da se urede đubrišta i odvodi gnojnica, te njome natapamo seljačka polja, namjesto da uništavamo svoje zdravlje; da uredimo zdence pitke i zdrave vode, te ne širimo zaraze tifusa i drugih bolesti; da konačno u zdravlju pazimo na seljačko zdravlje, u bolesti da

potražimo savjeta i lijeka kod stručnog liječnika, a ne kod kojekakvih seoskih baba i vračara.*

*

Ipak uza sve lijepe odlike seljačkoga života, ukazuje se mnogome seljaku i taj život crn. U mnogom našem seljačkom domu ne čuje se više pjesma, ne ćuti se zadovoljstvo u radu, nego počesto ori se samo kletva na jadni „usud", na nepravde i nerodicu.

Seljački se svijet upravo danas više tuži na svoj teški život, nego ikada prije; on uzdiše beznadno za onim boljim prošlim vremenima...

U sadanjoj svjetskoj krizi ima svakako seljak i razloga, da se s pravom tuži na svoj jadni seljački život, kojemu nije uvijek ni on sam kriv. Jer ako pravo zagledamo u taj život, to vidimo, da ni prije zemlja nije rađala više, nego što rađa danas. Što više, nijesu je ljudi onda tako brižno obrađivali, kako je obrađuju danas. Žetva je i u najplodnijim krajevima jedva davala ploda do „nove hrane". Ni negda nije tekao seljačkom zemljom med i mlijeko bez teškoga rada. Pa ipak ljudi nijesu toliko jadikovali, koliko jadikuju danas. Kako to, zašto to?

Pitanje i teško i lako za odgovor:

Bilo je negda u našem seljačkom životu nečega v i š e, čega naš seljački narod uvijek ne spoznaje, a za čim ipak u svojoj nesvijesti tuguje. Bilo je naime u srcu i čuvstvu toga seljačkoga naroda i u teškom njegovu radu više prirođene ljudske plemenštine. Nije ta plemenština proizlazila iz visoko školovane obrazovanosti uma — bila je to obrazovanost seljačke duše i srca po samoj prirodi kao daru Božjem. Nijesu ni negda svi ljudi po selima bili sveci, ali je bilo manje zla ne toliko po slabosti ljudskoj, koliko manje zla po đavolskoj mržnji, nenavisti, zlobi, zavođenju u zlo poradi samoga zla — riječju: bilo je nekoč manje đavolskih grijeha nego li danas.

Naš je seljački svijet bio nekoč i s malim zadovoljan. Nije bilo toliko gizde, a u gizdi ni toliko grijeha.

Bilo je onda manje potreba na svemu, nego li ih je danas. Što je seljak trebao za sebe, nije trebao kupovati. Nije se ni trebao toliko brinuti, kako će smoći gotova novca, da se odjene i prehrani sebe, ženu i djecu. Što je seljak trebao u kući, priređivao je sebi većim dijelom sam ili kogod drugi u kući. Ako je pak trebao zanadžiju, nije si tr'o glave, kako će ga platiti. Ta zanadžija će drugom zgodom i onako trebati njega, da mu poore i zasije njivu, da mu požanje i ovrši žetvu.

Živjelo se tako nekoč u selu u većoj međusobnoj ljubavi i pomoći, u većem prijateljstvu, nego li žive ljudi danas, pa makar su si i najbliži susjedi i rođaci. Kad si nekoč trebao pomoći, nijesi je trebao tražiti dugo i daleko — našao si je u dobra čovjeka.

Nije zato onda moglo biti ni toliko zlobe nad dobrom bližnjega, kad je svaki seljak želio seljaku samo dobro: „Bog blagoslovio tebi, a meni ne dao zla!"

Nije nekoč bilo ni toliko svađa među seljanima, a kamo li među ukućanima. Radilo se, slušalo i poštivalo starijega, — pa je onda moglo da živi u slozi i miru i po pedesetero družine pod jednim te istim krovom i jede za jednim te istim stolom. A danas ne može više da živi u zajednici ni brat s bratom, ni otac sa svojom rođenom djecom.

Nije u pređašnja vremena bilo kod seljaka ni one samoživosti i želje za vlastitim gospodarstvom i vlastitim imutkom. Družina je onda bila sretna i zadovoljna, kad je mogla da sluša dobroga kućegospodara.

Bilo je nekoč i više samilosti prema bijedi bližnjega. Zato se tada i najbjedniji čovjek u selu nije osjećao tako bijednim i zapuštenim, kako se ćuti danas ne onaj najveći bijednik, nego onaj siromah seljak, koji se muči na svome komadiću zemlje.

Oživimo stoga u svome seljačkom narodu te stare seljačke vrline, pa će onda i naše selo lakše snositi sve one sadanje nevolje, koje ga u njegovu životu satiru!

No ne činimo krivo svome seljaštvu, da samo na nj bakrivdu za sve sadašnje nevolje!

Ako je, istina, i u tom seljačkom narodu mnogo toga i njegovom krivicom, što sadanje seljačke teškoće čini pravim nevoljama, to ipak moramo svi — od samoga seljaka do školovana čovjeka — život našega sela razumjeti, shvatiti, popravljati, na dobro upućivati i krivice opraštati!

* Čitaj o tom knjigu „Z d r a v l j e s e l a" od Bogdana Babića, koju je izdalo Društvo sv. Jeronima među svojim godišnjim izdanjima za g. 1935.

2. SELJAČKI RAD

I o seljakovu radu kao i o njegovu životu pjevaju se pjesme kao o radu najzaslužnijem, najzdravijem i najpoštenijem.

A ipak kako se malo taj rad pravo poznaje i cijeni! Kako su rijetki i između školovanih ljudi, koji shvataju bivstvo seljakova rada i seljakova gazdinstva! Kako i sami stručni agronomi, a i neke stručne knjige, pisane tobože za pouku seljaka, iskrivljuju seljački rad i upućuju ga u posvema krive smjernice! Oni hoće i nesvijesno da seljački rad poistovjete s radom tvornica, a seljakovo zemljište i oruđe poređuju s kapitalom tvorničara.

Rijetki su zato oni, koji pravo shvataju, što je seljački rad i što je uopće seljačko gazdinstvo. Rijetki su i od školovanih ljudi, koji poimaju, da seljački rad nije nipošto samo ono kapitalističko stjecanje, koje mora svojim vlasnicima pošto poto izbacivati što veću čistu dobit (rentu poduzetniku i kapitalisti).

Rijetki su nažalost i od takozvanih „seljačkih učitelja" i od stručnih agronoma, koji shvataju, da *seljačko gazdinstvo nije nikakvo kapitalističko poduzeće za sticanje dobiti* pojedincu, nezavisne od seljačkog života.

Seljačko je gazdinstvo u prvom redu život seljaka, koji je ljubio i koji još i danas u dobrom i nepokvarenom svom dijelu ljubi svoju zemlju, svoju kuću, svoje gospodarske zgrade, svoju stoku. Sve to ljubi seljak kao dio svoga vlastitog života, svoga ponosnog seljačkog rada, svoga seljačkog ugleda i ponosa kao i svoje seljačke životne radosti. Nije zato nipošto seljaku ni ona zemlja, ni kuća, ni gospodarske zgrade, ni stoka izvor samo njegova sticanja i zgrtanja bogatstva, da jednom može u nebrizi i neradu mirno provoditi preostali izmoždeni i oglodani dio života. Nije seljak ni tvorničar, ni kapitalista, ni bankar, ni okretni političar, koji nastoji, da što prije zgrne blaga, a onda da okrene leđa onome, na čijoj je grbači zgrnuo to bogatstvo ili prodavao od njega iscijeđenu krv tuđinu za debelu zaradu.

Na krivom su putu i oni, koji misle, da je moguće od gradskog čovjeka načiniti seljaka. Seljak se rađa jedino pod seljačkim krovom, raste u seljačkom domu i živi s prirodom Božjom. U tom životu nije seljak naučio svega onoga, što je gradski čovjek naučio. Drugačije seljak cijeni rad mašine, pomoć alata, korist svojih zgrada, a drugačije

čovjek, koji nije odrastao na selu. Seljak u svem svome radu gleda način svoga seljačkog života, gleda opću korisnost i vrijednost, a gradski čovjek prosuđuje poljoprivredu samo s gledišta cijene i čiste lične dobiti.

Iz tog krivog shvatanja i poistovjetovanja seljačkog gazdinstva s industrijskim poduzećem proizlaze sve pogreške i svi razlozi neuspjeha i kod tako zvane „unutrašnje kolonizacije". Seljakom na novom seljačkom domu možemo načiniti samo onoga, koji je već bio seljak i na svom starom domu — u starom kraju.

To i takvo shvatanje seljaka o seljačkom gazdinstvu daje našem seljačkom narodu snagu izdržljivosti, poštenja, rada za opću korist, snagu tjelesnog razvoja u zakonu nadživljavanja po brojnoj djeci i unučadi. Seljačke se obitelji zato ne iživljavaju u jednom ili u drugom pokoljenju; njihov rod ide u desetke i više pokoljenja.

Što vrijedi za seljački rad kao način života, a nipošto samo kao vrelo sticanja, vrijedilo je nekoč i za tako zvanu „zemaljsku gospodu" — za našu staru vlastelu i aristokraciju. I dok su i ta vlastela shvatala u zemljoradu samo način života, a nipošto vrelo obogaćivanja, živjeli su i razvijali su se gotovo neumrli u svojim pokoljenjima. Mi smo imali tako i svoju vlastelu, kojoj rod seže stotine i stotine godina unatrag; za neke ide čak u ovu našu staru plemensku zajednicu prije dolaska Turaka sve tamo u doba naših hrvatskih narodnih vladara.

Seljački rad *razlikuje se i od rada industrijskog (tvorničkog) radnika.*

Industrijski (tvornički) radnik redovito je čovjek bez svoga doma, bez svoga zavičaja, a počesto i bez roda. Jednom radi u jednom poslu, drugda u drugom poslu. Jednom stanuje na jednom kraju grada ili zemlje, a drugda se naseli na drugi kraj. Jednom stanuje u podzemlju grada, a drugda u potkrovljima.

Kako će se onda u takvu čovjeku, a naročito u njegovoj djeci, izgraditi ljubav prema rođenoj grudi i zavičaju? Gradski čovjek nema te ljubavi, a niti je može da odgoji u svome srcu.

Nije onda čudo, ako velik dio radništva nema prave domovinske ljubavi i pravog požrtvovanja prema svome domu i rodu. Nije ni čudo, da se kod radništva vrši najjači pokret za odrođivanjem svoga vlastitog naroda, a pobu-

đuje samo jal, zloba i borba za želudac. Stvara se krilatica: „Tvoja je domovina ondje, gdje ti je dobro."

Industrijski (tvornički) radnik ne zna, ni što je ljubav prema svom jeziku, prema svojoj narodnoj nošnji, prema časnoj povijesti. Radnik će govoriti i naučiti najradije onaj jezik, kojim će najbolje zasluživati. On će se obući u onakvo odijelo, koje bude jeftinije. On nema nikakve ni prošlosti kao radnik, jer je sam pobjegao, ili možda već njegov otac, sa sela iz svoga seljačkoga doma, s kojim ga redovito više ništa ne veže doli možda davne više bolne nego vesele uspomene.

A koja će biti i budućnost jedne radničke obitelji? Tko to zna! Svako će se dijete razići na svoj kraj, čim bude moglo svojima rukama da zaradi kruh. Nije to obitelj, gdje se uzgajaju oni plemeniti osjećaji međusobnih veza između otaca i djece i gdje je zato ta veza trajna. Djeca u radničkoj obitelji redovito dolaze na svijet kao „prirodno nužno zlo", kome se radnički svijet ne zna i ne može tako lako da otrgne.

A koliko ima radničkih obitelji, gdje između muža i žene i nema nikakvih trajnih veza međusobne saradnje, nego je samo privremeno međusobno tjelesno iživljavanje bez ikakva sakramenta ženidbe! Kako će se onda u takvoj sredini uzgojiti kod djece ljubav prema istim svojim roditeljima, prema svom rodu i narodu? Dijete u svojoj odraslijoj dobi promatra sâmo sebe kao nepotrebno nadošlo biće među ostale ljude, napose onda, ako ne zna pravo ni za svoju rođenu majku, a jošte manje za oca. Pa i sami pisani zakoni gledaju u njemu na svakom koraku „nezakonito biće i tijelo" među ostalima, koji zakonskim putem dođoše na svijet.

Posvema je drukčiji život i rad seljaka na selu, gdje ga je ona tvrda gruda zemlje privezala uza sebe; gdje je sve njegovo i rađanje i bivovanje pod onim seljačkim krovom i u onoj Božjoj prirodi na njegovim oranicama, livadama, vinogradima; gdje se i u dušu djece usadio onaj začađeni i ostarjeli seljački dom; gdje ostaje u duši čovjeka trajna i ničim izbrisiva slika svakog onog debla oko kuće, slika one ceste posred sela, blatne u zimi a pune prašine ljeti; one crkve, kamo je prvi puta s ocem i majkom išao, da se kao u dijelu samoga neba Bogu pomoli; one škole, kamo je toliko puta išao s ugodnim i neugodnim čuvstvima. Ondje su i pod onim drvenim križevima grobovi njegovih otaca, rođaka, djedova, od kojih se ne može tako lako da odijeli...

Ah, koliko je u tom selu vezanih spomena, slika, događaja, koji su usadili osjećaje ljubavi prema rodnome zavičaju!...

I taj život seljaka, od poroda do groba bitno različan od života radnika, daje i samom seljačkom radu posvema drugu sliku, nego li je rad tvorničkog radnika.

Dok je tvorničkom i gradskom radniku jedina skrb i nastojanje samo za što veću plaću, samo za što kraće radno vrijeme, samo za što laganiji i sporiji posao, da ga ostane i za sutra, dotle se s e l j a k laća posla još prije zore, uzima svoj plug, da poore njivu, uzima kosu, da pokosi livadu. Ne ogledava se, kada će sunce što prije zaći, pa da ostavi svoj posao i za sutra. Gleda na sunce, da što kasnije zađe, e da još zarana i prije zalaska sunca svrši svoj posao, te mu ga ništa više ne ostane za sutra. Ne misli ni na kakvu platu, nego samo na život. A možda će mu tuča ili kakvo drugo nevrijeme uništiti i tu svu njegovu muku!...

Seljak dobro zna, da nije on onaj, koji svojim radom daje da njive dozriju, nego da je tek ruka više Božje sile, da se njive uzoru i posiju, a Bog će jedini dati svojom silom i ono žarko sunce i onu plodnu kišu i onu okrepnu rosu.

Seljački je rad naporan kao rijetko kojega tvorničkog radnika. Od teškoga rada otvrdnule su seljačke ruke kao kora od hrasta; u porama i same kože uduble su se duboke brazde i jarci; prsti su se ukočili, te su postali ne samo nepokretni nego i neosjetni. Lice je seljakovo postalo već zarana uvorano, oči upale, a cijelo tijelo od teškoga rada iscrpeno i iscijeđeno, kao da nema više ni jedne kaplje masti ni krvi.

A i seljačke žene — ta jedva su se prije nekoliko godina još udale, jedva su dale život nekolikoj djeci, — već su i one od teškoga rada, od besanica kraj nejake djece postale bez ijednog traga mladenačke svježosti i ljepote. Na njihova lica, kose i cijelo tijelo svalila se prerana starost, koja će rijetko kojoj dati preživjeti „život žene". U tom teškom radu seljačkih žena, naročito u kućama samovlasnika, rijetko će se zato naći koja starica i bakica. Pomriješe ovdje sve još u ranoj dobi, tek što se svalila na njihova leđa četrdeseta godina.

Taj je naporni rad na selu nadošao osobito onim časom, kad se naše bogate kuće podijeliše, kad ushtjede svako čeljade k sebi. Prividna sloboda samaca uništi u mnogima selima nesamo one velike seljačke domove, nego i radnu snagu.

Moramo zato reći, da se prenapornim radom na selu, napose prenapornim radom žena stvara pravi pomor djece — nejačadi uz preranu smrt odraslih.

Bilo bi ipak pogrešno gledati u seljačkom radu ubijanje samoga čovjeka. Bilo bi pogrešno poređivati rad na poljima s radom u tvornicama bez svijetla, bez zraka, bez sunca, bez daha. I dok se zato moraju graditi za gradske i tvorničke radnike i njihovu djecu odmarališta i lječilišta u prirodi, na suncu, dok se za njih traži svježi gorski ili morski zrak, dotle je sama priroda dala seljaku svježinu polja i jakost sunčanih traka u njegovu radu — u radu u samoj prirodi, u seoskom životu.

Tu istinu uvidjeli su već i mnogi liječnici, te i oni nakon mnogih traženja u znanosti preporučuju svojim bolesnicima duha i tijela povratak k prirodi, povratak seoskom životu i radu.

*

Kraj svih tih dobrih i loših strana seljačkoga rada ne smijemo pustiti s vida ni to, da naš seljak kraj svega svoga tjelesnog napora nema pravog pothvatničkog duha. On sebi i nepotrebno zadaje posla, gdje to ne bi trebao, a opet propušta prilike u radu, gdje bi mu to i te kako korisno bilo. Radna snaga njegove družine rasipava se tako, te se s pravom tvrdi, da je za vrijeme cijele godine jedva jedna petina (20%) radne snage bila iskorišćena. Prema tome su propale pune četiri petine seljakove radne snage.

Naš seljak ne zna svoj rad ni da primijeni u pravo vrijeme. Kad je vrijeme za oranje, on sebi odredi kakav posao u šumi. A kad je vrijeme za šumski posao, kad je smrzavica, onda će tratiti vrijeme kod kuće.

Naš seljak nije dovoljno ni upućen u svoj posao. Drži se tvrdovrato posla, kako ga je baštinio od oca. Iako mnogi kažu, da će i seljak lako poprimiti, što vidi, da je dobro, ipak u većini nije tako. Neki tome navode kao uzrok nepovjerljivost prema novotarijama. Ne će to biti samo nepovjerljivost, nego i bojazan, da će morati uložiti više rada i napora. A budimo barem sami pred sobom iskreni! Naš seljak, ako mu nije najveća nužda, teško će ga što drugo pokrenuti, da više i drukčije radi, nego što je naučan i što mu je potrebno za goli život.

Ne će stoga biti dovoljno, da naše škole samo nauče seljaka, kako se b o l j e g o s p o d a r i, nego i da ga p r i u č e r a d u u boljem gospodarenju.

No bili bismo nepravedni, a i ne bismo imali u sebi osjećaja ljubavi za svoj seljački narod, kad bismo zatvarali uši na sve nevolje i jadikovke svoga seljaka. Život mu je doista težak, jer on i kraj svega najnapornijeg rada jedva životari, jedva slaže dan s noću. U mnogim selima uništila je suša i tuča ljetinu, prije nego ju je seljak i digao sa svojih njiva. U drugim opet krajevima prirod je zemlje jedva tolik, da se preživi do Božića, a onda što sam Bog da. Na trećim mjestima ima i seljak nešto i u žetvi i u stoci, ali badava mu sve to, kad nema cijene, kad to nitko zapravo i ne traži.

A onda dolaze čovjeku seljaku i d r u g e n e v o l j e. Dođe i kakav blagoslov Božji — eh i to stoji gotova novca. A odakle ? Treba da se ženi sin ili udaje djevojka, a čim da je otpravi ? Ta bila bi prava i vječna sramota za kuću, da se to samo onako obavi. Nadođe i žalost u kući : dođu bolesti, pa trebaš liječnika i lijekove ; dođe i smrt kojega družinčeta, pa moraš da namakneš troškove bilo odakle, a u kući nema ni dinara. Hoće — ne će, mora naš seljak da zapada u pandže kakva seoskog lihvara ili da prodaje bilo zašto onu svoju posljednju kravicu iz staje.

Ali ni to nije sve. Treba da se iza smrti oca ili majke provede razdioba i ono malo seljačke imovine, treba da se provede ostavinska rasprava i uplate prenozbene pristojbe. A odakle ? I opet : Prodaj sve iz kuće ili se zadužuj !

Seljak mora da ulaže gotov novac i za popravke svoje kuće, da mu se ne sruši krov nad glavom. Treba da načini i popravi gospodarske zgrade i ograde, da mu se i one ne sruše. Mora da sebi nabavi i potrebnog blaga, da ga ushrani i proda ili da mu samom posluži u poslu ili za hranu. Mora da namiruje i svakodnevne sitne potrebe u dućanu. Mora i da plaća teške poreze, da mu ne odvode iz staje i onaj posljednji komad blaga i ne prodadu bilo za što.

Treba razumjeti seljaka, kad nam se tuži, da on sve te potrebe ne može danas namirivati gotovim novcem, nego da se mora zaduživati bilo gdje. A ti dugovi tište onda seljačku dušu i njegovo gospodarstvo kao teška mora. Oni mu ne daju mira, da i jednu noć mirno i bez brige prospava.

Sve bi još lakše išlo, kad bi seljački proizvodi imali ma bilo kakvu cijenu. Ali i uz najteži rad, uz najbolju privredu, uz najbolje usjeve, uz najbolje godine seljačko gospodarstvo jedva toliko izbacuje, da se plaćaju kamati i porezi, a da nema ni govora o isplati dužne glavnice.

I tako poradi prevelikog zaduženja propada mnogi seljački posjed. A i kraj svih zakonskih odgoda plaćanja seljačko gospodarstvo ide unatrag, jer pomalo biva lišeno i svake dojakošnje vjeresije.

Nije onda ni čudo, što već mnogi seljak ostavlja svoju rodnu grudu u selu gotovo kao iz nekog očaja, jala i zavisti, jer svaki drugi stalež može bolje i lakše da živi, nego li seljak, koji se mora da muči nad tvrdom korom ove zemlje.

Mnogi je seljak izgubio volju i ljubav i prema svom seljačkom staležu gledajući, kako njegov seljački rad malo tko cijeni i kako cijena svih njegovih proizvoda biva svakim danom manja, nego li proizvodi bilo kojeg drugog radnika.

Čemu onda da se zgražamo, što i seljak traži prvu priliku, da se otrgne od toga života i rada, koji nitko ne cijeni? Njemu postaje dražim svaki i najgori i najteži rad u gradu: rad običnog sluge, tvorničkog radnika, sitnog namještenika kod državnog ili privatnog poduzeća.

Samo tako treba da razumijemo, zašto danas postoji bijeg sela u bilo koje drugo zvanje u gradu, kao i to, zašto je donedavna bježao naš seljak u tuđi svijet, gonjen počesto i mržnjom na seljački rad, a nesamo bijedom.

Mnogi seljak kao da se boji svoga seljačkoga posla, kao da se boji i one rane zore, koja ga pozivlje na rad. Gdjekoji seljak kao da se iza duge zime boji i proljeća, kad će se polja opet da zazelene, a on će morati da zaore i posije svoje njive jarim usjevima... On bi, čini se, radije počivao i dalje mirnim zimskim snom nerada — ili najradije pošao daleko, daleko od svoje kuće i od svojih polja u tuđi i neznani svijet...

Seljački život postao je tako mnogome našemu seljaku pravom tamnicom i morom, koja pritište njegove grudi i ispija mu krv. I seljak kao u nekoj nesvijesti teži samo za nekim drugim životom daleko od svoje rođene kuće.

A i ne treba se čuditi toj nesvijesnoj težnji za bijegom iz sela, kad seljak gleda i svojim očima, kako sve od njega bježi kao od kakve kuge. Selo je postalo već tamnicom i onome seoskom kramarčiću — trgovcu, koji će pobjeći u gradić, a iz gradića u grad, čim se samo malo napije seljačke krvi. Od sela bježi kao pred kakvom zarazom i onaj školovani čovjek, koji će dati sve: i svoje ime i svoju vjeru i svoju narodnost i svoje poštenje, samo da se makne iz sela kamo u grad. Rijetki su i rijetki zato od tih školovanih

ljudi, koji drže za svoju najsvetiju dužnost rad u selu, u narodu i za narod!

Ne bacajmo zato samo krivnje na svoga seljaka, koji kao obezumljen zaboravlja i na onu ljubav, koja ga je do nedavno prirodno vezala s korom zemlje, koji zaboravlja i na onu pjesmu seljačkoga slobodnoga života!

Istina, u tome bijegu ima i po koja crna strana seljačke duše. Mnogi seljak bježi u grad ne zato, jer su mu ona polja postala nezahvalna za njegov teški seljački rad, nego jer mu se hoće onog gradskog života, gdje su ulice bez blata, gdje ima zabava svakim danom i gdje je moguć život bez straha pred ljudima i pred Bogom. Ondje ne će morati polagati nikakva računa o gotovoj zaradi ljeti i zimi, za kišnih i sunčanih dana. Gradski slobodni život i gradska zabavišta privlače k sebi sve slabije strane i čovjeka zemlje. U gradu misli on naći više slobode i više zabave, a manje napora. I mnogi seljački mladić bježi sa sela u grad, jer drži, da je u gradu život slađi i lagodniji. — Bez ijedne suze u očima ostavljaju i zaboravljaju takvi seljani onu lijepu slobodu, što je imaju i u svom teškom životu na selu. Zaboravljaju one mirisne livade, ona zlaćana polja, one uzorane slogove, što ih je zalio njihov znoj, nebeska rosica i plodna kiša.

U toj požudi za gradom, a bijegom sa sela, ima osobito svoj udio seljačka djevojka. I ona želi, da svoj slobodni, iako teški seljački život, zamijeni ropskim radom gradske služavke. Želi, da zamijeni onaj svoj jednostavni no ukusni seoski rubac ili svoju pomno učešljanu kosu kakvim gradskim šeširom ili neukusnom kapom; da zamijeni motiku i srp i vreteno suncobranom; da zamijeni svoje ukrasne opanke ili svoje čizmice gradskim cipelicama; da zamijeni svoju narodnu nošnju onom jeftinom gradskom robom i modom; da zamijeni onaj tihi i skromni seoski život, pun narodnog starog ćudoređa, slobodom i nemoralom velegradskog života; da zamijeni i svoga budućeg ženidbenog druga sa sela kakvom gradskom protuhom, s kojom će da stvara obiteljski dom — možda i bez blagoslova Božjega kod oltara — u kakvu velegradskom podzemlju ili potkrovištu ili u kakvoj iz trulih dasaka zbijenoj potleušici tamo daleko izvan grada, potleušici, kakve ne poznaje ni posljednje naše selo.

Svima je tima postalo polje mrsko, te svi bježe od njega kao od kakva najvećeg zla.

Ozbiljno se zato moramo zamisliti i zapitati: Tko će nam na koncu sijati polja, kad nam narodna snaga ostavi rodnu grudu zemlje? Zar oni nemoćni starci?

Nastaje i drugo pitanje: Kako ćemo seljačkom životu i radu vratiti ono staro dostojanstvo? Kako ćemo sa sela izbrisati onu ljagu, te ga svi drže nekom ukletom aveti, od koje se svi straše i bježe?

Riješit ćemo to pitanje, kada seljačkome radu dademo punu vrijednost, kada taj rad bude u cijeni kod svih ostalih staleža, a ne bude promatran posljednjim radom čovjeka.

Riješit ćemo to pitanje, kad i našemu selu dademo sliku naprednog i kulturnog života; kad i naša kaljužava sela pretvorimo u krasne vrtove, voćnjake, plodna polja, kuće zidanice, ugodne domove prosvijetljenog, kulturnog i naprednog sela; kad mi svi od seljaka do učena čovjeka usadimo u sebe ljubav, poštovanje i cijenu za seljački život i rad kao najdostojniji u našem hrvatskom narodu.

3. SELJAČKA DUŠA

Koliko je toga i o seljačkoj duši zanosno izrečeno i napisano! Pa ipak nam se i ta duša ne prikazuje samo u jednoj slici. I ona ima bezbroj svojih slika i sličica u svim bojama. Jedne su nam od tih slika i po svojim skladnim bojama i po svome sadržaju tako mile i drage, a druge opet svojim neskladom boja, svojim nedotjeranim crtežem, svojim žalosnim i jedljivim sadržajem izazivaju u našim dušama jednaki nesklad naših čuvstava. Taj nesklad prelazi počesto u turobne misli, u bolnu srdžbu, koja počesto graniči s očajem i ubijstvom svake volje i snage za rad.

Duša je našega seljaka čuvar seljačkog doma. Prošle su nad selom bure i oluje, ali seljak je sa smirenošću ostao u tom domu. I ako ga nije pokrenula kakva jača sila, ako ga nijesu pokrenule provale neprijatelja, on je ostao na domu i čuvao ga, kao što su čuvale one djevice u Rimu svetu vatru u hramu, da se nigda ne ugasi.

Seljak je uza sav počesto bijeg s rodne grude ipak ostao čuvar i onih polja, što su mu ih već starci orali, onih livada, za kojima je i on sa svojim ocem prvi puta izašao na košnju, i onih voćnjaka, što mu ga još djedovi zacijepiše i posadiše. Tu je i ona ograda, koja je već u svojim stupovima struhnula, i koja strpljivo čeka, da je sinovi otaca podupru i da izmijene one stare stupove novima.

U duši se seljačkoj uz ovaj njegov seljački rad moglo da razvije neko više sveto čuvstvo prema svemu, što seljaka u njegovu životu okružuje. To čuvstvo sliči onim tajnim trzajima naše duše i tijela, što ih osjećamo samo prema svojim najmilijim pokojnicima — prema grobu svoga oca i majke. To je ono čuvstvo, koje u dušu, punu najveće ljubavi, ulijeva najdublju našu bol, koja ne izaziva suze na oči nego kida srce. To je ono posebno čuvstvo, nazvano pijetet, prema svome rodnom zavičaju.

Na selu se mogla samo da razvije ona bujna svjetlozlatna narodna nošnja kao odraz onih ravnih polja sa zlaćanim klasjem. Na selu su mogle i sve one žarke boje, što se od sunčanog sjaja pri ishodu ili zalazu sunca odrazuju od onoga kamenog krša, naći svoju sliku u onim tamno-crnim, tamno-crvenim i tamno-žutim bojama naših seoskih haljina krajeva toplijeg juga i krša.

Samo selo s onom šarolikošću cvjetnih poljana tražilo je te cvjetne odraze u vezovima ženskih haljina i ukrasa. Prva slikarska umjetnost mogla se samo tako razviti na selu.

A i bujnost našega narodnoga govora, koju ne mogu da nadmaše nikakve kovanice ni učenih ljudi, mogle su da stvore i prirodno stave u usta uz onaj mnogoliki rad samo one zvučne izmjene u prirodi.

Pa i naša narodna pjesma, i ona tugaljiva odraz je bolne seljačke, naročito ženske duše, i ona ljubavna izraz je onih tajnih čuvstava čežnje jednoga bića za drugim, i ona junačka odušak je snage i ljubavi za obranom svoga doma i obitelji protiva neprijateljskog nasilja.

Samo narodni zločinac može da satire sve ono u narodu, što je seljački narod u najjačim porivima svoje duše sačinio i ostavio kao vidljivi dokaz samoga sebe i u gradnji onih domova i u narodnim nošnjama i u narodnom jeziku i u narodnoj pjesmi i u svojoj pravnoj svijesti.

Naš je seljak dosad bio tako čuvarom svega onoga, što su i njemu naši pređi namrli kao svoju najveću svetinju. Nijesu oni, istina, ostavljali zlato i drago kamenje, ali su ostavili nešto, što je još vrednije i od zlata i dragog kamenja, — ostavili su u svetu baštinu odraz svojih plemenitih duša.

No naš je seljak bio čuvar i drugih još većih vrednota duša svojih pradjedova i djedova i otaca kao i svoje vlastite duše. Naš je seljak bio najvjerniji čuvar vjere u prekogrobni život, vjere u jedinoga pravednog Suca dušama sviju nas — u vječnoga Boga. Seljak je za

svoju kršćansku vjeru lijevao i krv. Ostavljao je, što mu je bilo uz vjeru najsvetije — svoj mili seljački dom, ali vjere nije nikome izdavao. Naša nekada gospoda po Bosni i dalje prelazila su na tuđi zakon, ali naš seljak toga nije nikad činio.

Ako itko, a to se baš seljak sam u duši svojoj ćutio djelom ruku Božjih. A i sve, što je oko njega, djela su samo providnosti Božje. Seljak zna, da on ne stvara plodove ovoj zemlji, nego je i on sam samo dijelak Božje prirode, u koji je sam Bog udahnuo besmrtnu dušu. Zato je život naših sela bio, jeste, a i ostat će pravo vrelo i prava škola žive vjere. Visoki onaj toranj crkve usred samoga sela ili usred seoskih domova po brežuljcima kao i oni glasovi zvonova dižu neprestano misli i dušu k Bogu, kao što i ono groblje pokraj crkve ili nakraj sela neprestano govori o smrtnosti ljudskoga tijela a besmrtnosti njegove duše.

Daleko je od svega toga onaj gradski čovjek i onaj gospodin, koji sebi umišlja, da ima svu vlast u svojim rukama. Tvornički radnik ne gleda u svome radu i oko sebe djela Božje prirode, nego većim dijelom samo djela ljudskih ruku. Rad tvorničkog radnika ne prekida ni vrućina ni zima, ni svijetlo ni noć. Ako ne dođe kakva sila požara, potresa i ratova, ili kakva nesretna spekulacija ili kakvo opće poremećenje u izmjeni dobara, radniku je osigurana za dulje vrijeme njegova nadnica kao i poslodavcu čista dobit poduzeća. Nije onda čudo, da su svi ti gradski i tvornički ljudi po svome radu dalje od Boga, nego što je seljak.

Vrline seljačke duše ispoljuju se i u onoj Jobovoj strpljivosti i predanosti u ruke Božje, kad nadođu teški časovi kušnja, vremenskih nepogoda, crkanica stoke, smrti u obitelji i t. d. Koliki su krajevi bijede, a i daleko od ostalog svijeta Božjega, krajevi bez cesta i škola, pa ipak se i tu nalazi naš seljak na braniku svoje narodne grude ostavljene od cijeloga svijeta.

Seljak spokojno snosi i najveće nepravde. Ali kad se u njemu uzbudi krv, onda mora da je strpljivost i nepravda došla do vrhunca.

*

Nažalost, mnoge te najljepše vrline seljačke duše pomračuju i njezine loše strane. Mi se zato zavaravamo, gdje ne vidimo, kako nestaje u mnogome tih lijepih starih vrlina. Zla naših gradova polako se uvlače i u sela. Mnogi naš seljak smatra upravo loše strane gradskog pučanstva kao njegove odlike i kao znakove napretka, kulture i civilizacije,

te uvlači i svijesno sve to zlo u svoju seljačku obitelj i u svoj seljački stari dom.

Gdjekoji seljak drži, da se već preživjelo ono staro poštenje, ona stara prostodušnost, ona stara narodna nošnja, oni tako lijepi seoski običaji. Isprazne novotarije grada, ukidanje i zanemarivanje seoskih običaja, nošnje i pjesme — ravnodušnost prema starom seljačkom poštenju i životu obiteljske čistoće i vjernosti — sve su to pojave naših dana. Našega staroga sela u mnogim našim krajevima posvema nestaje.

Ovladava mnogom seljačkom dušom d u h v j e r s k o g m r t v i l a, da ne kažemo i otvorenog neprijateljstva prema svemu, što sjeća na Boga i besmrtnu dušu. Govori se tobože u ime lukna protiv crkve, svećenika, molitve, ispovijedi, sakramenta ženidbe, a zapravo se uvlači u selo pomalo pravo bezvjerje kao tat po kakvom seljačkom propalici, koji nije više ni čizma ni opanak. Uvlači se ravnodušnost za svrhunaravni život, a jedina skrb za blago ovoga svijeta i po mnogoj knjizi i po mnogom žalosnom seljačkom učitelju. Seoska gospoda drže za sramotu, da idu skupa sa svojim seljačkim narodom nedjeljom u crkvu ili o Uskrsu na ispovijed. Njima je crkva jedino za parade i za službene kakve svečanosti. A Bože oslobodi, da tada nije sve onako, kako si oni umišljaju, da mora biti!

Taj duh bezvjerstva, duh samo ovozemnoga života uvlači se pomalo i u sva društva na selu — što više, upravo taj duh biva počesto i jedinom sadržinom mnogih seoskih društava.

Otvoreno ono staro rodoljublje i probuđena narodna svijest biva ugušavana ili stranačkom i klasnom borbom ili silom jačega. Uvlači se takozvana „politička beznačajnost". Mnogi seljak počesto prati tupo i bez razumijevanja opću narodnu borbu za svoje samoodržanje, ili pristaje iz neznanja čas uz ovoga, čas uz onoga, tko mu jače viče ili tko mu više obećava ili tko mu više laska ili tko ga vinom i rakijom napaja ili tko mu daje kakvu časovitu korist. Mnogo je i našeg seljačkog naroda bez jakog narodnog značaja, bez osjećaja dužnosti za narodne žrtve i za rad za opće dobro. No najžalosnije je, kad vidimo, kako i mnogi seljački vođe — seljaci — prodaju i svoju i seljačku i narodnu svijest za zdjelu leće.

Nestaje pomalo i onih naših starih seljačkih velikih domova, koje su resili ukrasi narodne umjetnosti. Nestaje i u našim kućama svega onoga, što je odavalo našu dušu i naš ukus za ljepotu. Staro ono hrastovo pokućstvo biva

zamijenjeno kakvim jeftinijim od jelovine ili čamovine. Nema tu više ni ukrasa od ručnih radova, jer se seljačka žena i djevojka već „pogospodila". Njih je već sram ići u crkvu i pokazati se svijetu u narodnoj nošnji, koju su dobro zaključale u ormare ili škrinje, da ih tkogod ne pokrade. Njima je milija „umjetnost" i „moda" grada, jer im se mili „ašikovanje" s kakvim u selu vucibatinom, koji nije ni seljak ni gospodin; sviđa im se više takav, nego li koji pošteni seljački mladić, pa makar taj i ne bio iz bogate kuće.

Nestaje u mnogom seljačkom domu i seljačkoj obitelji svijesti zadovoljstva s malim. Svima se već hoće gospodstva. *„Čovjek se nekuda o d r o d i o : što nekada nitko nije htio biti, česa se negda pravi čovjek sramio, za tim se danas svatko otimlje, — otimlje, da je prava grozota. Dok je djedovima i ocevima bilo geslom : r a d i p o š t e n j e, to je sinovima sada : š t o m a n j e n a p o r a, a š t o v i š e u d o b n o s t i"* (Josip Kozarac : Među svijetlom i tminom.)

Seljački je svijet prestao da cijeni u svojoj duši i one stare vrline svoga seljačkoga doma, gdje je držao za svoje najveće bogatstvo svoju brojnu i zdravu družinu, staje pune sitne i krupne stoke, hambare pune svakoga žitka, pivnice i komore pune okrepnoga pića i hrane. Sve je to sad izgubilo svoju vrijednost, a jedini je n o v a c postao Bog, jedini je on gledan kao predmet bogatstva. Seljaku se nesamo utuvilo u glavu, nego je on i vidio na svoje oči, kako je samo onaj čovjek bogat, koji ima dosta novca. Bogataš zapovijeda nesamo nad neukim i siromašnim seljakom, nego on opletava oko svojih zlatnih ruku i one, koji su postavljeni za upravnike u državi.

Zato se i u seljačkoj duši rađa potajna misao, kako da on učini svoje dijete ne toliko učenim, koliko b o g a t i m čovjekom. Seljak i sam nastoji da stiče imutak, ne da unaprijedi svoje gazdinstvo, nego da uzmogne iškolovati svoga sina jedinca, da mu postane gospodinom — da postane „bogat", da ne mora orati i kopati zemlju kao on i da ne mora biti sluga sve gospode i u mjestu i u gradu, — biti gledan od sviju kao nešto niže, iako mu je kuća puna svime darom Božjim.

Nije čudo, što već i mnogi naš seljak drži sebe najvećim bijednikom, ako nema u kući gotova novca ne poradi potreba nego poradi neke lakomosti za njime. Možda to dolazi i odatle, što on teško dolazi do dinara i što mu je

taj dinar potreban svakim danom. Spreman je zato da proda za gotov novac sve iz kuće, što će sam kasnije morati skupo plaćati. Jedva je došao do prve žetve, evo ga već s vrećama po sajmovima. Još mu vino nije pravo ni dozorilo, već ga nudi svima gostioničarima na prodaju.

Teško je, istina, uvijek pravo prosuditi tu seljakovu težnju za gotovim novcem, jer će biti ipak najviše slučajeva ne lakomosti nego gole bijede i sirotinje.

Nestalo je u mnogom seljačkom domu i one stare p o s l u š n o s t i i p o š t o v a n j a p r e m a s t a r i j i m a. Nikome se više ne da pravo slušati ; svaki bi htio samo biti svoj kućegospodar. Ruše se poradi toga oni stari seljački domovi, razdiru se seljačke i malobrojne već obitelji, ne će se nikome više seljačkoga rada pod vodstvom i zapovijedi starijih.

Zato i seoski momak teško snosi zapovijedi svoga rođenog oca. I njemu se hoće slobode i gospoštije. Ostavlja svoj očinski dom, da gdjegod u općini postane pisarčićem, pisarom, a kad je napokon došao i do svoga davno željena cilja — općinskog načelnika, misli kao onaj Jakov Klarić u pripovijesti Josipa Kozarca : „Među svijetlom i tminom" :

„Oj, da je njemu sada onakva prostrana, stara kućerina, kako je u njegova oca bila ! Ono veliko dvorište sa žitnicom, sa pecarom, sa stajama i štagljevima i dvorištem punim svakovrsne marve ! Bože moj, divna li života, kada daješ Bogu Božje, a caru carevo, te za ništa više ne mariš, niti koga moliti, niti pred kim plaziti moraš.

Tada znadeš, da zbilja živiš ; osjećaš, kako se sve oko tebe giblje istim životom, istim čuvstvom kao i ti sam.

Ne dolazi proljeće onako samo da bude ljepšega vremena, da uzmogneš iz sebe izaći, — ne, ono dolazi, jer mora doći, jer seljak mora da posije i posadi živež, da udari temelj života iduće godine ; i na to mora doći ona tobože nesnosna ljetna žega, koja grije i pali obraze ; seljak joj se raduje kao svom porodu : ne pali njega sunce, ne priječi ga u poslu, ta ono mora tako grijati, da sazori ono, što si posijao, da iz zelene trave bude zreloga sijena. I onda opet bude, te cijelo selo uzdahne : trebalo bi kiše ! I ona zbilja dođe, dođe kao darak nebeski ; ta ona je morala doći, jer bez nje bi sve zaostalo, sva bi muka uzaludna bila, bez nje zemlja bila bi što i crkva bez blagoslova. I tako ćutiš i živiš sa nebom i zemljom, onako kako Bog, a ne kako ljudi hoće !"

Nažalost, mnogi na selu na sve to zaboravljaju, kad je već kasno, kad već više nema povratka na rođenu seljačku grudu.

A koliki su između tih danas najgori propalice, koji u želji za gospodstvom ili sami odbjegoše nekoč iz očinskog doma, ili koje njihovi seljački roditelji htjedoše da podignu iz seljačkih opanaka!... Roditelji u ludom ponosu, da učine sinca-jedinca „gospodinom", žrtvovaše sve, što su godinama štedjeli, istrošiše i zadužiše gotovo sav svoj seljački imutak — a sada na svoju najveću sramotu gledaju u nadi i sreći svoje porodice i svoje kuće — pravu pijanicu, propalicu, tata, nitkova, od koga svi još pošteni bježe, a cijelo se selo stidi...

Iz čežnje za gospodstvom ubija naš seljački narod i onaj ludi ponos u dobru, a n e b r i g a, š t o ć e d o ć i s u t r a. Dok je čega u kući, nek se harači! Nema zato kraja onim gozbama prigodom vjenčanja ili crkvenih godova. Domala možda ne će biti u kući ni crna kruha, ali sada mora da se pokolje i pojede sve, što je živo.

Mnogi seljak živi i u drugom, ko da ga se cio svijet ne tiče. On n e r a č u n a v r e m e n o m. „Ta ima i za to vremena," tješi se on. I što bi mogao brzo i lakoćom da učini danas, odgađat će za sutra, za proljeće, za godinu, kad će to moći da izvrši uz velike troškove. Često je i u svome radu spor, kao što je dug u pripovijedanju. Voli i on, kao i seljačke žene, malo razgovora, malo ogovora, malo kleveta, malo laži, puno hvalisanja samoga sebe, a omalovažavanja drugoga; stvari, koje su se negda dogodile, prepričavat će tisuću puta, te će se iz njega ljudi poradi toga već ismijavati. Uspjeh i napredak svoga susjeda gledat će jalom, zlobom, podmetanjem štete, umjesto da mu tuđi uspjesi budu potstrekom za napredan rad.

U svojoj umišljenoj oholosti i samosvijesti: „tko je kao ja?" mnogi g u b i u s v o j o j d u š i o s j e ć a j e p o š t o v a n j a nesamo prema svojim suseljanima, nego i prema višima od sebe. Što je prema njemu i školovani čovjek? Ništa! On sebi umišlja, da cio svijet postoji samo poradi njega i da sve ima samo njemu da služi. On je postao pravi samoživac, a kraj toga redovito svadljivac i kavgadžija; tjera po sudovima cijelo selo, jer drži, da ni svi suci, ni svi fiškali ne znaju toliko, koliko on.

Od takva čovjeka boji se cijelo selo. Od njega bježi rođeni brat, a žena postaje prava mučenica i patnica. Djeca takve seljačke oholice i silnika rijetko kada bivaju bolja od

oca. Obično zato već zarana ostavljaju i selo i dom, da ih nestane u svijetu.

Dušu našega naroda često izjeda v i n o i r a k i j a. Seljak si umišlja naći utjehu u nevoljama, a okrepu u teškom radu u piću. Pa ne bi bilo ni to još zlo, da se onda u pijanstvu ne počinjaju najveća zlodjela: svađe, tučnjave i ista ubijstva, a da ne i govorimo o onim psovkama i najružnijim riječima pred vlastitom djecom. Koliko su puta tako oci najveći neprijatelji duša svoje rođene djece!...

No najveće je zlo za seljački dom, kada kućegospodar ili otac obitelji postane stalni pijanica. Propast je takva doma i obitelji gotova. Polja će ostati neorana i neokopana, kuća će se rušiti pomalo nad glavom, prodavat će se komad zemlje za komadom, dok se konačno ne slože i trgovci i lihvari i bankari i općina, te za neplaćane dugove i poreze prodadu na bubanj preostalo ono još seljačke imovine.

Kao što je zavladalo mnogo zlo u dušama seljačkih muževa, tako je obuzeo živi đavao i duh mnogih naših s e o s k i h ž e n a. Ne će se ni ženi više slušati kućegospodara, kada i ona može da bude gospodarica. Ta čemu je ona donijela od svoga očinskoga imanja toliko zemlje u tuđu kuću? Zar da drugi njime gospodari, a ona da sluša i bude prava robinja u kući?

Ne treba njojzi više mnogo prigovora sa strane kućedomaćine ili kućedomaćice, ona će da digne u bunu najprije svoga muža, a onda cijelu kuću. I domala sve žene složno — razvrgoše našu lijepu porodicu, uništiše lijepi naš seljački dom.

No ni to nije jedina njezina loša strana. Kad se djevojka uda u kuću, hoće joj se vječne mladosti, hoće joj se lijepih dukata na prsima, hoće joj se seoskih prela i posijela, hoće joj se vesele igre uza svirku onoga gajdaša, da joj se srce i duša uzdrma od veselja i razbludne pjesme, hoće joj se slobode i zaboravi vječno mlade žene. Njoj gode laskanja o ljepoti, gode joj i one upute i savjeti seoskih baba, u čije je duše ušao živi đavao. Ako rodi koje dijete, neka ga je, no ne dao Bog više toga „zla"!...

I tako ostaju nerotkinje ne po prirodi Božjoj, nego po grijesima đavolskim. No priroda se sama osvećuje: mnoga odilazi još mlada u grob, a mnogoj ovene cvijet ljepote i mladosti ne po rađanju nego po grijesima ubijstva svoga ploda.

Duša naše i seoske žene nije više čista; nije nosilica narodne snage i nadživljavanja. Mnoga je, što više, i seoska

žena, a nesamo gradska, prava zavodnica svoga muža, a ne njegova pomoćnica u teškoćama života. Doista se može i za nju reći one riječi Josipa Kozarca iz pripovijesti „Emilijan Lazarević" :

„Čovjeka osvojiti, zatraviti, da ti pred nogama puza, čovjeka uništiti tjelesno i materijalno, to može svaka žena svojom ljepotom, — ali čovjeka dići, spasti, ljudskom društvu opet na raspolaganje predati, to je ona viša duševna naslada, koju svaka žena nije kadra pojmiti, a nekmoli u njoj uživati."

Zlo je zato našega seljaka, što same seljačke žene nijesu više čuvarice obiteljskoga ognjišta, one svete vatre čistoće, rada, poslušnosti, požrtvovanja prema sitnoj djeci i svome rodu, žive kršćanske vjere, ljubavi i požrtvovanja prema svome bližnjemu.

Bit će zato veliki zadatak našega sitnoga rada na selu, da opet u seljačkoj djevojci uzgojimo te velike vrline seljačke žene, kućedomaćice, vjerne druge svome mužu, dobre i požrtvovne majke, marne i poslušne radilice nesamo svome mužu nego i svima starijim domarima.

*

No mnoga zla seljačke duše i nijesu krivnjom nekakve seljačke oholosti, dobra života, nego seljačke zapuštenosti i neimaštine i kruha svagdanjega pokraj svega onoga teškoga rada na komadiću neplodne zemlje ili na onome golu kršu, koji ni najveće kiše ne mogu da zaliju, jer utroba zemlje ispija svu vodu. Rijetko će zato što i uzrasti na tom kamenu, kad ljeti nadođu oni dani, gdje iz oblaka ni kapi vode kroz mjesece i mjesece. A i po nizinama ne će na onoj crvenoj i žutoj zemlji — vrištini — drugo da uzraste do one bujadi i paprati, koje ne će da zagrize ni ovca ni kakva druga stoka.

A nije naše seljačke sirotinje i zapuštenosti samo na onom neplodnom kršu i vrištini. Ima sirotinje diljem svih naših krajeva, gdje više, gdje manje, a sva ta siromaština pritište dušu našeg naroda kao ona grobna ploča nad tjelesima mrtvih.

No ne bi bila ni ta sirotinja ni osamljenost seljačkih domova nikakva sramota seljačke duše, kad ona ne bi povlačila i samu seljačku dušu u podivljalost, u beznadnost, u pomračenost uma i srca. Osiromašenu seljaku prazno

je srce za ikakve plemenitije osjećaje, prazan mu je um za ikakve poglede. Siromaštvo kao da je pomračilo sve vedrije misli u čovjeku i kao da je podivljalo sva plemenitija čuvstva.*

Učini li se seljaku siromahu kakva i korist, on je ne zna cijeniti. On ne zna pravo cijeniti ni drveta kraj ceste, kao ni ceste same, ni mosta, ni uredne kuće, ni zdrave šume, ni željeznice. On je na sve tuđ i hladan, kao da ga se sve to ništa ne tiče. A zapalit će i šumu, ne iz neke zlobe, nego iz puke nehajnosti za sve, što nije njegovo. Gledat će mirno, kako bujice razdiru ceste i mostove, a u svojoj će se duši još veseliti i misliti: „Pa neka samo razdiru! Nije moje, nego državno. Trebat će država dovoz novog kamena i šljunka, trebat će radnika, pa će se na taj način dati nešto i zaslužiti. Bolje išta nego ništa... Ta ionako nema nigdje zarade u kući. A tko će uvijek odlaziti za dinarom u tuđi i daleki svijet?"

Možda ima u tim riječima i koji trak želje za razaranjem, želje, da ničega nema, čime se pojedinac ne može pravo da okoristi. Posade li se tako voćke ili kakvo drugo drveće uz cestu, da se dade oku užitak, kad čovjek bude danas sutra prolazio kroz redove lijepoga cvjetnoga drveća ljeti i jeseni, — da i siromah putnik uzmogne slobodno sa stabla ubrati koji sočni plod za žeđu, da ima i hladovine, da sjedne i da se odmori, — mnogi će seljak misliti u svojoj duši: „Što je nama stalo do ljepote i hladovine! Daj ti to radije nama, umjesto što si utrošio i posadio!" I po onoj riječi: „Ne bilo meni, ne bilo ni tebi!" divlja će ruka posjeći jednoga dana ona stabalca, koja su se počela već tako lijepo razvijati duž cesta.

Često je tako narod u neimaštini svojoj uistinu podivljao. Gleda u svemu oko sebe samo neprijatelja, te se životinjskim nagonom brani, kako može i kako zna. Siromah čovjek često samo osjeća, kako ga vlasti gone za šumski kvar, jer nema ni dinara, da kupi ili zaradi komadić drveta. Pa kud će nego u šumu, koju ionako drži svačijom i ničijom? Sada opet mora da plaća državne, banovinske i općinske poreze, a nitko se ne brine, odakle će smoći dinar, da kupi zrno soli, kap petroleja, kocku šećera.

---

* Siromaštinu našega sela i zapuštenost seljačke duše zorno je prikazao pripovjedač naših sela Vjenceslav Novak u svom djelu „Zapreke" (izdanje Matice Hrvatske godine 1905.). Prema tome djelu donosimo i mi u ovom poglavlju pojedine pripovjedačeve misli.

U siromaštvu kao da su mnogom našem seljaku prestali bivovati i svi viši prosvjetni osjećaji u duši; on je postao tvrd i tup i na svoje vlastito znanje. Čemu će njemu zato i škole, kad i to stoji, kad i za to mora plaćati općinski namet, kad mora svojoj djeci kupovati i knjige i obuću i odjeću?

Siromaštvo ubija tako naš seljački narod, te često nije više sposoban vidjeti svoju pravu pomoć. On misli samo, da bi mu morale pomoći državne vlasti, kada su mu one oduzele i posljednju kozu za porez. Zato je u njegovim očima njegov najveći neprijatelj i država i kotar i općina, i onaj učitelj i onaj svećenik, jer ga svi ti uče, da bude pošten, pa makar i siromah, da ne krade, da ne čini drugima zla, da ne psuje, da se ne buni. A kako će on sve to, kad mu sirotinja i porezi odniješe sve iz kuće, a suša i druge nevolje uništiše sve usjeve na polju? I što je bilo još do nedavna u zelenilu, sad je sve požutjelo i povenulo u listu i u korijenu. Nema tu više života u sirotoj biljci, pa čemu će onda i jadni život čovjeku siromahu?

Nevolja je seljaku, ako ostane bez ičije tuđe pomoći, ali mu je još veća, ako ovisi o tuđoj milosti, te mora biti sa svime zadovoljan, mora na sve šutjeti i sve trpjeti. Čovjek siromah o milosti drugoga vezan je kao pas na lancu, pa ne može da se slobodno gane. Siromah se mora još ulagivati svome gospodaru, mora se ponizivati, pretvarati pa i lagati. Nije to više onda poniznost siromaha, nego je kukavština gladna čovjeka.

I tako je siromaštvo teret, pod kojim se ne savija samo tijelo nego i duša ljudska.

Seljak osiromašio postaje i bešćutan na sve oko sebe. On je kadar da počini i najveća zla ko od inata. On u svome siromaštvu misli zlo, ali ne zato, što bi bio glup ili pokvaren. Zna on i dobro misliti, kada mu u srcu i na duši bude samo bolje.

U zapuštenosti svojoj seljak je navikao gledati u svakome svoga krvnoga neprijatelja, pa zato ne vjeruje nikome, ne vjeruje čak ni onome, tko ga upućuje na dobro. Ne vjeruje nikome zato, jer drži, da mu i ne može biti više čovjeka, koji bi ga htio i mogao pomoći i koji bi mu mogao zaželjeti dobro.

A da istinu kažemo, i nije čudo, da je narod u svome siromaštvu, a gonjen i drugima jadima, uistinu nepovjerljiv, da ne velimo i podivljao. Kod kuće ga ubija sirotinja, a kamogod dođe, sve po njemu: Hoćeš u općini — bilježnik, hoćeš u kotaru — predstojnik... Sve je protiv njega. Ne bi bio ni naš narod tako zao, da su drugi s njime bolji!

Muči se cio život, a za koga? Toga ni on sam ne zna. Zna samo, da se mora mučiti do smrti, koju on čeka hladno i bešćutno, kao i sve drugo, što ga u životu snalazi. A snalazi ga više zlo nego li dobro. Pa zato biva kao otupio. Osim krsta i duše nema on ništa više, nego što ima njegovo konjče. Brine se i radi kao i ono samo za drugoga, a ništa za sebe, tek da se u gladi i siromaštvu preživi.

Pod osjećajima nepravde, a nerijetko i iz pukoga jala seljak će da počini teška zla iz osvete. On će posjeći vinograd, voćnjak, on će i zapaliti sijeno, štale, štaglje pa i kuću nad glavom svoga susjeda. Za takva čovjeka ne postoji ni savjest ni vrijednost dobara, a ni osobno dostojanstvo. Za svoja zlodjela dat će se mirno od žandara vezati i tjerati u istražni zatvor, kao da je počinio još kakvo junačko djelo. Na sudu ne će pokazivati ni najmanje osjećaja žalosti nad počinjenim i otvoreno priznatim zločinom. On će se pokazati i tu bešćutnim, kao da je tako moralo da bude. Ne brine se on, kako će mu sada da preživе žena i djeca, dok bude odsluživao svoju kaznu u tamnici. Ta živjet će se, kao što je i on životario!

A što vlasti više puta misle, da će još jačom silom i većim siromaštvom umekšati i ukrotiti podivljalu narav takva čovjeka, ljuto se varaju. Narod je taj u sili i nevolji postao još tvrđi, još okrutniji, još jače divlji. U njemu treba samo da uskipi krv — i on ne vidi ništa više oko sebe, ne ćuti nikakve druge želje do težnje razaranja, do težnje uništavanja...

Nije onda čudo, da je u takvim osjećajima nemara za sve, što je uzvišenije, ostavljao naš siromah seljak svoju rodnu grudu. Odilazio je u tuđi i daleki svijet i neuk i nepismen i neupućen. Kamo? Toga ni sam nije znao. Išao je ne poznavajući nijednoga tuđega jezika. Išao je samo za nekakvom neodređenom srećom, da se riješi onoga zla na domaji. Pošao je u daleki svijet na rad, a nije nikoga ni pitao, ni kome će u posao ni uz kakvu plaću.

Ništa od svega toga on nije znao, a niti je mario da sazna. Oćutio bi beskorisno samo najtežu bol u duši, kad bi još mislio na to, a pogotovu kad bi znao, kako će i u tom tuđem svijetu mnogi zaglaviti ili inače stradati.

On zato radije ide u tuđi svijet bez ijedne svijesne misli o svome budućem životu, radu, patnjama, strada-

njima i žrtvama. On se ne zanosi ni mislima, da će u tom tuđem svijetu naći nekakvo začarano carstvo, gdje će postati kraljem u jednoj od kraljevina, a ni carem u jednoj od carevina. On će dati samo svoje jake ruke za parče boljega hljeba, nego što ga je imao na svome seljačkom domu.

Ništa ne ispituje, a niti se zanima za svoj „usud", kad polazi u tuđi svijet. A kad bi na svoju nesreću i koga štogod o svem tome ispitivao i saznao za teškoće, nevolje, patnje, pa i za samo životno stradanje i umiranje daleko od tog svog sirotinjskog doma, duša bi mu se bez potrebe a i bez koristi uznemirila. On ne bi imao više onoga mira, spokoja i predosjećaja neke sreće, što je gleda i očekuje... Gdje? Toga ni sam ne zna...

A i bolje je za taj narod, da je postao bez briga za sve, što ipak može i mora da nadođe sutra, prekosutra. Ta čemu da misli, što će biti i sat kasnije? Bit će ionako ono, što će se morati zbiti, pa zašto da si onda o tome već unaprijed tare glave? Zašto da se jadi unaprijed, kad toga jada još nema? Zašto da ga satiru i te brige, kad su mu i onako sve misli satrvene brigama za svakidanji komadić kruha i palente? U njegovoj najvećoj bijedi nitko nije mislio na nj, pa zašto da on sâm satire još posljednju preostalu živu misao o boljoj i sretnijoj budućnosti?...

*

Mi se počesto srdimo, kad nam tuđinci nekom nasladom opisuju našega seljaka u svoj njegovoj neukosti i kad nam uzato znadu otkriti i koju lošiju stranu seljačke duše. U nama uzbjesni gnjev, kako se usudio taj tuđinac dirnuti u čast i poštenje toga još djevičanskoga naroda...

Pa ipak u svojim prosuđivanjima moramo i nehotice doći do zaključka, da je uistinu mnoga narodna seljačka jedinica u svojoj jezgri nezdrava, da su se mnoga zla primila i toga „nepokvarenog naroda". Možda je, istina, zdrav tjelesno, ali što ćemo, kad nam sirotinja i druge nevolje utukoše narod, te je postao u svojoj zapuštenosti kao živinče bez samosvijesti, bez spoznavanja svojih društvenih i političkih prava. Taj je narod gonjen silom i onda, kad je kriv i nekriv, pa ne zna više, ni što mu je njegovo pravo, ni što mu je njegova dužnost. On je tup, nepomičan kao i životinja, dok ne ogladni. A kad ogladni, onda ide za prvim plijenom.

Kako će onda taj narod imati n a r o d n e s v i j e s t i, kad mu utukoše i onu č o v j e č a n s k u s v i j e s t?

Za taj narod ne može da postoji nikakva budućnost, kad on nema sadašnjice, a za svoju prošlost i ne mari, da išta saznade.

Pitamo se onda pravom:

Tko može da računa na taj zapušteni narod? Oni, koji pišu u novine i knjige o toj zdravoj jezgri, nesamo da ne misle na to, kako bi toj jezgri trebalo privesti sokova, da bude plodna, nego oni nijesu nikada ni pomislili na to, da se uvjere izbliza, iz dodira: kakva je i po čem zaudara ta jezgra?...

Tko da se uistinu osloni na osiromašio narod, otupio za svaku plemenštinu? On, istina, radi kao blašče, pokoran je, sve sluša, svemu odobrava, ali samo tako dugo, dok čuje bič nad glavom. Vuče pokorno, ali čim prestane bič zviždukati, stane.

Kako će se moći i pomišljati, da se s takvim narodom provodi kakva velika narodna misao, kakav veliki narodni gospodarski i politički program oko unapređivanja seljačkog naroda? Takav narod otupio je i sam za svoje vlastito dobro. On više kao da ne vjeruje ni sam sebi ni svome radu. On je gluh za svaki poziv višeg, novog, naprednog seljačkog života.

Takva naroda ne smetaju zato ni najmanje one njegove nečiste i podrte seljačke kućice bez ograda; ono dvorište i okućje, gdje svako stablo raste, kako ga je sam Bog zasadio.

Naš je seljak u svojoj dugoj zapuštenosti i trpljenju izgubio u sebe vjeru. On će možda i zanimanjem slušati, kad mu se bude govorilo o unapređivanju njegova seljačkog gazdinstva, ali kad mu se bude reklo: „Evo, braćo seljaci, tako bi moglo i trebalo biti i kod vas" — oni će zlovoljno reći: „Nije to za naš svijet..."

Iz te nevjere i u vlastito dobro teško će osiromašio narod pokrenuti i zadrugarska ideja. On ne vjeruje, da može biti više ikoga i ičesa, koji će poštenjem raditi u njegovu korist, a ne u svoju.

Osnuje li se u selu v j e r e s i j s k a z a d r u g a, Bože oslobodi, da bi stavio u nju dinar ušteđevine. Ali zato treba li mu dinar, bit će prvi korak u zadrugu, da se ondje zaduži. Osnuje li se i m l j e k a r s k a z a d r u g a, slabo će ta vidjeti mlijeka od seljačkih kravica. Radije će se izliti mlijeko svinjama, nego li nositi u zadrugu, gdje da se putem iste proda u gradu ili da se u njoj načini sir i maslo za prodaju. Ne vjeruje naš čovjek, da ga ne će prevariti

ni ista seljačka zadruga, kao što su ga dosad i svi drugi izvarali. Na sve nagovore, upute i savjete on će u najboljem slučaju slegnuti ramenima i reći: „Seljačkom narodu nikad bolje nego sve gore. Ne će mu pomoći ni vjeresijska ni mljekarska zadruga. Čovjeku siromahu je suđeno, da se muči i pati do smrti. Zato sagni glavu, pa miruj i budi sretan, da te drugi puste na miru!"

I kad se pravo promisli, ne zna se počesto, je li naš seljački narod otporniji za napredak, kada ga od svakale bije sirotinja, ili onda, kad mu se štogod posreći, pa se osokoli i misli, da mu baš tada ne treba nikoga.

Nije zato laka stvar svladati otpor neukoga seljaka. On se počesto svojeglavo opire protiv svega, što mu se prikazuje kao način oko podizanja njegova seljačkog gazdinstva. Mi se možemo zanositi mislima najpožrtvovnijeg rada, ali kada zađemo u svoj seljački narod, onda ćemo istom vidjeti, kako nas ne shvata i kako ne vjeruje našim riječima. On je nepokretan i tup i za najkorisniji svoj rad, kao što je zadrugarstvo.

A možda i nije tome sam kriv. Njegova je svijest utučena kao i vjera u njegovu vlastitu gospodarsku snagu. Taj seljački narod sliči onome zemljištu, koje se kroz stotine godina nije oralo, koje je zaraslo dračem i korovom, pa tko će onda u to neorano i kroz duge godine neobrađivano tlo usaditi koju plemenitiju biljku, koja treba prhko i mekano tlo. Trebat će dobro zasukati rukave, trebat će se dobro znojiti, dok se neorano tlo priredi za sjetvu.

Siromaštvo, zapuštenost i neukost, sve to nije dalo našem narodu mogućnosti, da se u njega razvije kakva viša narodna svijest, a još manje požrtvovanje za narodno dobro. Zato je dobar dio našega seljačkoga naroda još i danas u punoj narodnoj nesvijesti. Tek ovdje ondje pokazuje se živi duh, svijestan borac, a oko njega četica junaka. Mnogo ih je, koji imaju pojma, da je gore nebo, dolje zemlja, da na zemlji rodi žitak, da ga ogrijava sunce i škropi kiša. Znaju, da je na nebu Bog, a na zemlji kralj — ali ne osjećaju kakve više duševne snage, ne poznavaju narodnih ideala, nijesu svijesni plemenitih vrlina ljudskoga duha, ne ćute u sebi općega narodnog ponosa, koji se krili dalje i obuhvata više nego vlastite roditelje, vlastito dijete, prag vlastite sobe, u kojoj pojedinac ugleda svijetlo Božje.

Pa ipak hoćemo li i mi Hrvati, da se brojimo među napredne i prosvijetljene narode, kaže naš pripovjedač Novak: „Treba izvući iz naših polja, gora, rijeka i mora blago, da se narod nahrani, da ojača. Tad će i on osviješten i ponosan smjelo i samosvijesno pogledati u oči svome takmacu i uspješno razumijevanjem odolijevati najezdi. Ovako je prosjak, kojega nitko ne uvažuje, a sam sebe osjeća najbjednijim stvorom na zemlji. Životinja, ako nije u vlasti nerazborita i nesavjesna čovjeka, ne trpi, koliko trpi takav siromah. Životinji u slobodi nuđa široka priroda glavne uvjete za život: zrak, hranu, odijelo i krov. Siromah čovjek ni toga nema, a nagon za samoodržanjem sili ga, da mu misao neprestano kruži oko toga, kako će se nasititi.

Još ga više podražuje položaj onih njegovih bližnjih, koji živu u izobilju; a iz te podražice rađa se u siromahu zavist, zloba, pohlepa za tuđim i tupost na zločin.

A budući da su to sve takve strane ljudskoga života, koje se moraju pred drugim skrivati, siromah postaje lukav, nepovjerljiv, pretvara se, hini, laže i vara.

Zato ćete osiromašenoga, gladnoga čovjeka i ženu predobiti za sve. I ono, što se moli Bogu i svecima, njegova je molitva ispunjena samo željom, da se spasi siromaštva.

Glupo je i nesavjesno zahtijevati, da čovjek, koji se dan na dan bori gladu i drugom oskudicom, bude na jednakoj moralnoj visini s čovjekom, koji oskudice ne pozna. Ima o tom moralnih štiva, priča i legenda, a u sebi su laž. Volja za život i nagon za uzdržanje života tako su jaki, da u običnoga čovjeka ruše sve etičke (ćudoredne) ograde, koje mu se opru. Ili ih sruši, ili sam posve pogine.

Gdje je glad i nevolja svakidanji gost, tu ona izjeda sva plemenita svojstva duše kao rđa željezo.

Siromaha čovjeka nitko ne uvažuje, a u trajnom ponižavanju otupe mu ili skroz zamru svi nježniji osjećaji. Samo ono postaje budno, što je u nj postavila priroda poradi samoodržanja, — a ovamo spada i ljubav djece.

Značaj i siromaštvo može se zato naći zajedno samo u ljudi, koji su se talentom intelekta i volje i visokom naobrazbom digli do vrhunca kulture, ili koji su nadareni rijetkom, upravo legendarnom moralnom snagom poput Aleksandra Velikoga, koji je, moren žeđom, prolio pruženu mu vodu poradi toga, što nije bilo vode i za njegovu žednu vojsku.

Zato: koji političar može da računa na osiromašeni narod? Da, — da ga pobuni, da ga digne na zdvojan, silovit otpor. Ali tim se putem danas politička pitanja rijetko rješavaju.

Siromah je čovjek kamen, kojim se svatko smije nabacivati, neplodna i neobrađena zemlja, po kojoj nekažnjeno smije gaziti svačija noga.

Siromaha upotrebljuju bezdušnici — političari i ekonomi — kao besvijesnu, fizičku silu, a kad im ga ne treba, odbacuju ga i okreću odvratnošću od njega glavu.

Siromašan narod nije uputljiv, jer mu nije stalo do upute mimo kruha: u gladu i studeni koncentriraju se sve njegove misli, kad ga ta dva zla s drugim gorkim posljedicama progone danas, sutra, prekosutra... do smrti i kad ih kao baštinu na smrtnoj uri predaje svome potomstvu.

A kad nije uputljiv, za nj je škola s dobra dva dijela suvišna stvar, suvišna, jer su mu nerazumljive i mrtve ideje duševnih prvaka njegovih sunarodnjaka...

Takav je narod jednako apatičan i bešćutan i za herojska pregnuća njegovih plemenitih sinova, koji su žrtvovali za nj sve svoje. Ni za što ne možete takav narod oduševiti, jer početak, tok i konac njegova mišljenja hvata samo kruh, kruh, kruh!

Mi uzgojem moramo da narodu i osobito mladeži obraćamo oči k višim, duševnim zadacima života, ali zato ipak ne smijemo nikada zaboraviti, da su ljubav i glad dvije najjače poluge u radionici prirode.

Jest, odgojem i prosvjetom dignimo smisao novoga života svoga naroda! Ali da i naše sitno djelo bude uspješno, treba ćutjeti s patnjama duša seljačkoga naroda! Treba pogledati nesamo u one kolibe naših gorštaka, zbite iz sirova kamena i drveta, nego i u one potleušice po mnogim ravnim selima. Treba pogledati i one naše „hiže" i „hižice" Hrvatskog Zagorja, koje ona zagorska pjesma ovako opjevava:

„Bogica je 'z dreva,
ne vufa se reva
pokazat pred ludmi,
kak da se boji.

Vre slaba je stara
prek stotinu let,
od njezine brajde
posušil se cvet.

Od blata je zbita
i škopom pokrita,
ne moreš prav znati,
je l' hiža il' klet?

Nju muški su žuli
prinesli na svet,
za onda dok Zagorec
bil je još kmet.

Al' bila je bela
i z mirom vesela,
a danas od tuge
se hoće podret."

Čovjek se mora zgroziti, kako se u mnogim seljačkim stanovima danas živi, kako se spava, kako se tu jede, kako dijeli svoj ležaj čovjek s kravama, s ovcama i svinjama, kako se tu uzgajaju djeca skupa sa stokom i živadi, kako se konačno iz takva seljačkog gazdinstva izbija i privređuje gotov dinar za one sitne potrebe te bijedne i zapuštene seljačke obitelji.

Čemu se onda čuditi, što seljak odrastao u takvoj kolibici nema drugih plemenitijih poriva do onoga jedinoga za održanje gologa života? U svome saobraćaju nema nikakve lijepe riječi do najgore psovke i kletve, da se i samo nebo nad njim ruši, a zemlja pod njim otvara. Nema na njegovu licu nigda smiješka do onih vječno tvrdih, duboko urezanih i navoranih mrežotina.

Takav seljak nema ni prema svojoj vlastitoj ženi mile, lijepe i ugodne riječi. Surovost i divljačina prožela mu kosti i meso, srce i um. On je surov prema rođenoj djeci, surov i sam prema sebi.

U takva čovjeka nema ničega do surovosti, zapuštenosti, zaostalosti, otpornosti proti svemu i svakomu. Takav čovjek nesvijestan je svojega prava i onda, kad ide državi plaćati poreze. Kad ide u općinski ured, skinut će kapu još pred zgradom i ostavit će je vani u strahu pred „gospodinom". Seljak se boji i sada toga „gospodina", kao da bi počinio kakav zločin.

A i preko volje on dolazi tamo. Ta znade, što ga čeka, kad dođe kakvoj vlasti, da traži svoje pravo ili kakvu zaštitu. Oni, koji su u tim uredima radi njega, oni, koji bi mu po svojim položajima morali biti i na ovim mjestima njegovi učitelji i savjetnici, dočekaju ga bahato, otresaju se na nj, uskraćuju mu njegovo jasno pravo i počinjaju krivice, koje u nebo vape za osvetom, ili dijele milosti za mito. A hrvatski seljak trpi to i trpi, podnosi mirnoćom nijeme životinje. Podnosi, kao da sebi nije svijestan ni svoga ljudskoga prava, a kamo li političkog.

I kraj tako bešćutnog siromaha seljaka prolazi godina za godinom, prolazi, čini se, i vječnost bez promjena. I da nema Boga u svojoj duši, ne bi imao nikoga, kome bi zavapio: „Ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas od zla!"

*

Nemojmo zato poljepšavati slike svoga seljačkog doma! Bolje je vidjeti sliku i onih podrtina i onih zapuštenih kolibica, pa makar morali bolom u duši zavapiti: „Zar je takav život plata tome narodu, koji je plugom i puškom stajao na braniku zapadne civilizacije, koja mu sad za uzdarje dobacuje, da je nerazumna stoka?"

Pa ipak ostaje i za taj zapušteni narod važno pitanje, koje postavlja već Vjenceslav Novak u svojoj spomenutoj pripovijesti „Zapreke":

„*Recite, kako ga podići u ovim prilikama, što vladaju njime? Materijalno se podići ne može bez veće političke neovisnosti; do političke neovisnosti ne može se bez probuđene i ustaljene narodne svijesti; bez materijalnog blagostanja ne možemo se uzvinuti do političke narodne svijesti!...*"

Čini se tako, da se okrećemo na kotaču, gdje nema ni početka ni kraja, samo kamo stanemo, on se kreće.

Istina, nije ni u cijelom našem narodu takvo narodno zlo i siromaštvo. Nije ni u cijelom narodu duša otupjela za sve dobro. Narod po svojoj darovitosti zna da pronađe vrata izlazu iz svojih nevolja i ondje, gdje to drugi ne bi znao. On zna da se otme i siromaštvu u zgodan čas.

Koliki su pošli samo u tuđi svijet gonjeni sirotinjom a utučeni bijedom bez ijedne misli u svoju budućnost, a evo sreća se marnim rukama nasmijala. Upoznali se s naprednim svijetom, naučili ubrzo i tuđi jezik, zaradili gotova novca, poslali ga u domaju svojoj ogladnjeloj sirotinji, povratili se kao ljudi otkrite glave i vedra čela domovima svojim, posazidali lijepe kuće zidanice, prikupili nešto više zemljišta za sebe i djecu svoju. I sada osjećajima ljudskog i narodnog dostojanstva ne očekuju više pomoći samo od države; svijesni su sebi svojih građanskih dužnosti, ali i prava; sada ne idu više u općinu, gdje će ostavljati svoje šešire na podu pred vratima kakva općinskog pisara, od kojega će moljakati milost kao kakva sljepačka sirotinja.

Mnogi od tih nekadašnjih bijednika sagradiše lijepe domove i u „novome svijetu". Istina, oni više nijesu seljaci,

ali se sjećaju vazda svoje seljačke domaje, pa će i u tuđem svijetu rado dati svaki zamoljeni darak. Koliko se samo darovima tih nekadašnjih „bijednika" izgradilo novih lijepih seljačkih domova, crkava, škola, pa i drugih prosvjetnih i dobrotvornih domova!

Koliko se toga svijeta uputilo nekoč za radom i u svoj domaći bogatiji kraj, a siromašniji na rukama za teški rad! Pa i ondje jedan se okućio, drugi svojim radom stvorio lijepe ušteđevine, i nestalo je one stare sirotinje. Nestalo je i one potištenosti duha. Nestalo je i onih životinjskih nagona u borbi za samoodržanjem. Čovjek - životinja postao je sada punim čovjekom...

*

No što je pošlo za rukom pojedincima, da im je po radu i marljivosti postao sad veseliji i sretniji njihov seljački dom, treba da to bude i cijelom našem hrvatskom seljačkom narodu. A to će i biti, kada svi od posljednjega seljaka do najviše školovanog čovjeka upoznamo otvoreno i jasno svoju dušu. Svi mi moramo upoznati svoje vrline kao i svoje vlastite bolesti.

A boluje li bolesnik u našoj kući, prvi je preduvjet njegova liječenja i ozdravljenja, da se točno ustanovi narav bolesti, da se ustanovi „dijagnoza", kako to liječnici kažu.

Što vrijedi za pojedinca, koji boluje, vrijedi i za cio narod.

Boluje li stoga narodno tijelo, boluje li napose naše selo, treba odmah tražiti liječnika, treba otvoreno tražiti i ustanoviti bolesti, na kojima boluje to narodno tijelo. Tada ćemo istom moći i narodnim bolestima pronaći najbolje lijekove i pomagala, pa i same javne zdravstvene zgrade za narodno ozdravljenje.

Najviše se osvećuje kako pojedincu tako i cijelom narodu, kada sakriva svoje vlastite bolesti ili ako im ne posvećuje nikakve pažnje ni mara za njihovo liječenje u korijenu. Sve i najstrašnije zarazne bolesti šire se upravo poradi njihova sakrivanja i zanemarivanja u liječenju kod prvih pojava oboljenja.

No ne boluje narod samo na tijelu. Njegova bolest može da zahvati cijelo njegovo narodno biće. Zato i duševno i ćudoredno i socijalno i gospodarsko zapušteno stanje naroda, pa onda sve loše strane njegova značaja, možemo nazvati „narodnom bolešću".

Zamamljivati samoga sebe, ne upoznavati svojih vlastitih slaboća, skrivati i pravu istinu o svome narodu, prikrivati sve narodne bolesti, pričati o narodnom zdravlju, uvjeravati svijet o narodnoj snazi, koja je čvrsta kao klisura, govoriti o probuđenoj svijesti narodnoj i samo o narodnoj dobroti, a ne vidjeti i narodnih zala — sve to znači hraniti u svojoj vlastitoj *kući* najvećega ubicu i neprijatelja. Taj će polagano i skriveno uništavati svu onu još preostalu narodnu snagu; on će isisavati sve još preostale zdrave sokove narodnoga bića; on će uspavljivati narod i njegove vođe na nerad, a stvarati u najboljem slučaju u svima prilikama narodnoga života samo velike riječi iz „žarke ljubavi za naše selo". Zapravo će sve to biti prosta laž, blještavilo, koje za ozdravljenje naroda ništa ne znači.

Iz svega, što je rečeno, slijedi, da su i uza sve vrline našega seljaštva duša i značaj našega seljačkoga naroda puni bolesti.

No ne boluje li i cio naš hrvatski narod od kojekakvih narodnih mana? — Nije li zato prosta laž, da je i naš seljak kao srčika cijeloga naroda — onako zdrav, kako ga mnogi u svojoj dobroj vjeri i u pjesmi prikazuju?

Ne kliju li i u tom seljačkom narodu već mnoge klice zaraznih bolesti — svi mijazmi, što više, klice najtežih narodnih bolesti, koje sigurno, iako polagano, uništavaju cijelo narodno biće?

Ili smo možda i mi kao oni jadni ukućani, koji skrivaju svoga bolesnika, da se čitavo selo i vlast ne digne i ožigoše našu kuću kao leglo zaraznih bolesti?

Ili smo možda i kao ona čeljad, koja trule i zarazne grobove već mrtvih tjelesa ukrasuje najljepšim ukrasom, da se svijet barem poslije njihove smrti očara i zavarava po njihovoj vanjskoj ljepoti?

Otvorimo zato oči i gledajmo svu istinu svoga naroda, svojih sela, svojih seljačkih domova!

Vidimo i upoznajmo još za vremena sve slabosti, sve bolesti — pa i preostalu još narodnu snagu i svježinu!

Držimo, da ne ćemo biti neistiniti i prestrogi liječnici, ako i ovdje otvoreno i iskreno kažemo svu istinu o bolestima svoga naroda, svojih sela i svojih seljačkih domova:

Naš je seljački narod u dobrom dijelu sebičan. Otimlje susjedu brazdu kod oranja, da se onda godinama s njime parniči; brat ostavlja rođenoga brata,

jer ne će s njime zajedničkog života i rada. Naš i cio narod nema još u svojoj duši izgrađene društvene svijesti i požrtvovnosti, a jošte manje poleta i snage za kakav viši socijalni rad.

Naš je cio narod, pa tako i onaj naš seljački, odan u velikom postotku pijanstvu, međusobnim svađama, najprostijim psovkama, kletvama, a u mnogim krajevima i razbojstvima, krađama i ubijstvima.

Naš narod nije po svome značaju dovoljno štedljiv. U dobru i bogatinji često je lakouman i nemaran, što ga čeka sutrašnji dan; ravnodušan je na svoju dobru ili zlu budućnost, samo da se dobro živi, dok nešto ima.

Naš seljački narod ne poznaje još poziva u dužnostima oko izgrađivanja svoje seljačke svijesti, jake staleške organizacije, jake narodne zgrade. U slučajnom i rijetkom narodnom radu gledaju pojedinci počesto samo, kako da izvuku za sebe kakvu korist. Daleko je zato od njihova rada ona plemenita želja, kako da se i njihovim radom koristi cijelome selu, pa i velikoj narodnoj zajednici. Narod, selo, zadruge, društva pa i svi pothvati plemenitih trudbenika i sitnih radnika uništavaju se sebičnošću, te se zanosni poleti i plemenština i onih rijetkih narodnih radnika pretvaraju u razočaranje.

Seljački narod nije ustrajan u svome radu, u dobrom i u plemenitom pokretu. Pripravan je svoga i najboljeg i najnesebičnijeg narodnog vođu i prijatelja ostaviti u po puta i pridružiti se najvećem neprijatelju seljaštva ili — krenuti protivnim svojim putem.

Naš seljak nije dosta prosvijetljen, jer mu manjkaju i osnovne škole za sitnu njegovu dječicu; a ono slabo znanje, da nešto teškom mukom uzmogne pročitati ili napisati, ne može se još nikako nazvati seljačkom prosvjetom.

Naš seljački narod nije dovoljno gospodarski jak, da izdrži gospodarske potrese („krize") i da se uzmogne takmiti s drugim narodima. Nije dovoljno napredan, a ni pothvatan u svome seljačkom radu, jer jo uvijek ljubi svoje staro i najjednostavnije gospodarstvo iako samo vrijeme traži, da ga zamijeni novim i naprednijim gospodarstvom.

Naš seljački narod nije bogat, jer mnoge krajeve biju teškoće, bijede i nevolje. Vode zalijevaju naj-

plodnije oranice, a visove pokriva goli kameni krš. Najjača narodna snaga mnogih sela mora da privređuje krušac domaji u dalekoj tuđini, da prehrani ogladnjelu dječicu.

Naš seljački narod nije u svojoj cjelini još dovoljno narodno osviješten, jer ih ima još mnogo, koji u svojoj sirotinji, neukosti i zapuštenosti ništa ne mare za više narodne pozive — za narodno potpuno oslobođenje.

Naš seljački narod nije dovoljno ni vjerski prosvijetljen, jer počesto čine svoje vjere promatra tek pukim običajima na selu, a ne svojom vjerskom dužnošću pravoga kršćanskoga života.

Jednom riječju: naš hrvatski seljački narod nije uvijek i svagdje ni po svome značaju, ni po svojoj duši, ni po svome radu dorastao onom velikom narodnom pozivu, što ga čeka i što se traži, da se ojača u suvremenim gospodarskim, vjerskim, kulturnim i društvenim borbama.

Duša se našega naroda nije naročito očeličila u punoj narodnoj i vjerskoj svijesti svojih pradjedova.

Dignimo zato tu svijest u malima stvarima, da budemo jači za veće stvari!

Dižimo tako svoje seljačke domove u duhu i radu svojih djedova!

Krasimo ponutrice svojih stanova narodnim vezovima!

Resimo kuće svoje slikama i uzorima svoga hrvatskoga naroda!

Neka slike iz povijesti otaca naših dižu narodnu svijest u odraslima, a zasađuju klice u mlađima!

Gledajmo u tim slikama junačku borbu svoga naroda protiv sile tuđina za njegovu slobodu, za njegova prava i narodne svetinje!

Slike naših domova neka budu živa propovijed i našoj narodnoj svijesti i našoj narodnoj borbi i našem narodnom ponosu!

Odgajajmo tako sami sebe za borce svojih narodnih misli, a pokažimo puteve k istim ciljevima i svojoj djeci!

No pored slika i ukrasa, kojima se diže u seljačkoj duši taj narodni ponos, treba da domove svoje ukrasujemo i slikama svetaca Božjih, a naročito onim Križem patnje, nade i spasenja! Sve nam to treba da bude nesamo javnom ispovijedi naše kršćanske vjere, nego i uzorom i poticalom na pravi kršćanski život!

Bacajmo stoga iz svojih domova slike bez ikakva narodnog i vjerskog značenja! Bacajmo iz svoje sredine i

ispred svojih očiju one znakove beskičmenosti, tjelesnog iživljavanja, putenosti, — one slike, što nam samo uspavljuju naše vjersko i narodno čuvstvo!

Dajmo svojim hrvatskim seljačkim domovima i po vanjskom znaku sadržinu svoga narodnog bića, pa ćemo moći onda punim srcem i punom dušom zapjevati one lijepe riječi spomenute zagorske pjesme:

„Iz našega gorja
vre javlja se zorja,
vesela i srečna
bu hiža i klet!"

4. SELJAČKA OBITELJ

Kao što se pjevaju hvalospjevi seljačkom životu, radu i duši, tako isto ima svoje pune i opravdane hvale seljačka obitelj. U seljačkoj naime obitelji nalazimo sve ono, što je označio već najveći grčki filozof Aristotel riječima: „Zajednica osnovana po prirodnim zakonima za cio život."

Seljačka je obitelj uistinu zajednica, koja se stvara po samim zakonima prirode. Odrastao mladić, gonjen nagonom osjećaja veza i ljubavi, izabire sebi družicu života, rađa i međusobne ispomoći; ta drugarica ima da popunjava sve vlastitosti njegova bića. Po toj prirodnoj doživotnoj zajednici stvaraju se novi životi — djeca, koja su već samim rađanjem sastavni dio obitelji. Ta ista djeca rastu, razvijaju se tjelesno i duševno; i kad odrastu, ćute u sebi isti zakon, da se udružuju s drugim bićima za stvaranje novog obiteljskog doma i središta.

Obiteljska zajednica ima stoga svoj zadatak postavljen od same prirode, a ne od sporazuma i dobre volje članova, koji ulaze u zajednicu. Prirodni je zadatak obitelji, da bude početak i središte čovječjeg života. U toj se sredini čovjek rađa, u njoj proboravlja i najveći dio života.

Prema tome prvu zajednicu kod obitelji čine muž i žena. Za njih ta zajednica već po Aristotelu nije povremena, nego za cio život. Nema zato obitelji ondje, gdje bračna veza nije do konca života jednoga ili drugoga bračnoga druga. Htjeti zato po nekakvim boljševičkim ili slobodarskim načelima shvaćati obitelj kao povremenu zajednicu iz bilo kojih ciljeva, znači u osnovici uništavati

obitelj; znači sniziti muža i ženu u položaj privremene veze životinja samo poradi umnožavanja svoje vrste, a bez ikakvih drugih viših ciljeva. Slobodarska obitelj često je i ispod tih životinjskih veza, jer te po prirodi bolje vrše svoju svrhu i jer su mnogoput i trajnije, nego li veze između muža i žene.

Pravo shvaćena obitelj po prirodnim zakonima je doživotna zajednica muža i žene, koju je zajednicu Kristova nauka uzvisila na sam sakramenat. Zato i katolička Crkva utvrđuje samo prirodni značaj braka u svoj nauci o nerazrešivosti ženidbe.

Ova doživotna zajednica muža i žene stvorila je i prirodno-pravne njihove odnose, koji su upravo u našem starom slavenskom pravu („kućnoj zadruzi") došli do najljepšeg oblika. Žena nije robinja, nego pravni nosilac obitelji; čim žena stupi pod krov svoga muža, dobiva sva imovinska i socijalna prava, koja ima svaki drugi član te njezine nove kuće. Pravo i na svu kućnu imovinu stiče se prema tome već samom udajom, a ne kakvim posebnim upisom u suvlasništvo, kao što je to po našem općem građanskom zakoniku.

Po obitelji stvaraju se i pravni i socijalni odnosi između roditelja i djece. I tu je naše staro slavensko pravo daleko bliže prirodnopravnim odnosima, nego li mnogi noviji pisani zakoni. Djeca po slavenskom pravu, čim dođu na svijet, postaju samim rođenjem u kući pravni suvlasnici sve obiteljske imovine. To njihovo pravo ne mora biti nigdje u knjigama zapisano, ali je zato ipak jače, nego da je i u zemljišnim knjigama.

Roditelji sa svojom djecom čine obitelj u običnom govoru, a i po običajnom i pisanom pravu.

Međutim ta se obiteljska zajednica može da proširi i na sporedne krvne loze i grane. Takvu proširenu obitelj zovemo obično porodicom.

Osim krvnih članova obitelji uzimaju se pod imenom obitelji često i služinčad, naročito ako je ona stalna. I tu je naša kućna zajednica bila uzorom proširene obitelji, jer je svoju služinčad smatrala kao socijalne članove vlastite obitelji; a počesto je služinčad uzadruženjem i u skupnoj imovini bila izjednačena sa svim ostalim članovima.

Govoreći ipak ovdje o obitelji, mi je shvatamo kao socijalnu, krvnu i imovinsku zajednicu roditelja s djecom, koja živi pod istim krovom. Ne zalazimo u tumačenje, da li je pojedinac ili obitelj prva jedinica ostalih viših socijalnih jedinica — roda i plemena, općine i države. Ne ulazimo ni u pitanje, kakva prava ima općina i država prema obitelji. Nas zanima ovdje jedino, da izložimo, kakva je naša hrvatska seljačka obitelj, koje su njezine dobre i loše strane, pa da utvrdimo, kakva bi ona morala biti.

Naša je seljačka obitelj bezuvjetno još u svom najvećem dijelu ona uzorna prirodna zajednica života, rada i međusobnog ispomaganja, a sve u cilju rađanja novih članova obitelji i naroda. No upravo zato, jer ta obitelj nije osnovana nikakvim umjetnim vezama sebičnosti i međusobnog iskorišćivanja, nigdje se ne uzgaja tako plemenito zajedništvo interesa kao u njoj. A i sama odgoja djece, iako je jednostavna i bez ikakvih škola, ipak je daleko bolja, nego li u građanskim obiteljima, gdje se djeca počesto „umjetno" odgajaju i uče zlu. Pod onim jednostavnim seljačkim krovom uz jedno ognjište, uz jedan stol, uz jedan kruh uzgaja se duh zajedinstva i požrtvovnosti jedan za drugoga. Ženska djeca ostaju u zajednici s roditeljima sve do svoje udaje, a muškarci nastavljaju svoju socijalnu zajednicu s roditeljima i iza svoje ženidbe.

Prirodno je, da se u takvu narodnom poštenju seljačka obitelj ne iživljava ni tjelesno ni socijalno. Korijen mnogima seljačkim obiteljima ide u stoljeća unatrag.

Posvema je drugačije u građanskim obiteljima. Tu postoji zajednica između roditelja i djece samo za vrijeme njihove malodobnosti. Čim pak djeca poodrastu, svako ide k sebi, svako za sebe osniva redovito i svoju novu obitelj.

Seljačka obitelj može se i danas krepko razvijati, jer joj je zdrav korijen već kod sklapanja braka. Dok se kod takozvanih građanskih obitelji sklapaju ženidbe ili jedino iz interesa miraza ili iz nekih prolaznih osjećaja zaljubljenosti, dotle je brak kod seljaka osnovan posvema na drugim temeljima. Nema ovdje toliko tih prolaznih osjećaja „zaljubljenosti" jedno u drugo, jer se mladi uzimaju počesto i po izboru i po dogovoru samih roditelja. Pa ipak ženidba je ovdje trajna veza, jer se gleda u prvom redu, koga tko uzima, a ne što se dobiva.

A i u samom bračnom životu na selu biva glavna sadržina: međusobni naporni rad, rađanje djece i skrb za istu. Daleko je manje taj život samo onaj neki ljubavni odnos muža i žene. Početak i cilj bračnoga života u seljačkoj obitelji jeste trajna veza međusobnog rada i napora, a ne ljubavnog užitka. Zato su i rastave braka u seljačkim obiteljima najveća rijetkost.

Uopće život je seljačke obitelji zdraviji i prirodniji, jer su ovdje i odnosi između muža i žene prirodniji. Žena u seljačkoj obitelji, odmah nakon što je prestupila prag svoga muža, biva radni član obiteljske zajednice. I što je mlađa, to otpada na nju veći teret rada. Nema zato u seljačkoj obitelji onog iskorišćavanja položaja muža po ženi na račun donesena miraza, kao što to gotovo redovito biva u građanskim obiteljima.

A kad u seljačkoj obitelji dođu djeca na svijet, drže se kao blagoslov Božji, kao buduća radna snaga, kao budući nosioci seljačkoga doma. Djeca se uzgajaju punom roditeljskom ljubavlju u strogosti i strahu Božjemu, a ne postaju igračke i lutke nekih čudnih roditeljskih osjećaja, gdje će te igračke lako zamijeniti kakav psić ili mačka.

Prirodno je, da se onda samo od seljačkih roditelja mogu uzgojiti dobri i pošteni mladići i djevojke — novi dobri, pošteni i zdravi roditelji. Po takvu jednostavnom, ali prirodnom i zdravom uzgoju, stvaraju se dobri, pošteni, tjelesno i duševno zdravi seljaci, u kojih je bistar um i sud, iako nije toliko školovan. A kad ustreba, da sa sela poteče svježa seljačka krv u gradove i u druge staleže, teći će zdrava i stvarati nova pokoljenja, koja će nadomještavati istrošenu i pokvarenu krv gradsku.

Istina, danas već ni ta seljačka obitelj nije svagdje čista, prirodna i zdrava. Suvremena zla, kao što su žeđa za novcem, za zemljištem, za komotnošću, za gizdom, za samostalnošću, uništila su već i po mnogim našim selima onu zdravu srž narodnog seljačkog života. Djeca i u mnogim seljačkim obiteljima ne bivaju gledana kao nove seljačke i narodne jedinice nego kao teret i prokletstvo majci. Kako će biti zdrava odgoja po onoj majci, koja u svom rođenom čedu gleda prokletstvo Božje, zapreku svojoj gizdi i slobodi, neprijatelja svoje ženske ljepote i mladosti.

Razaranju seljačke obitelji mnogo je pridonio i svjetski rat a i ona poratna vremena, koja nijesu dala, da se mladež uzgoji za kakve više i plemenitije ciljeve, za požrtvovanje, za duboke osjećaje prema novom porodu, za osjećaje domovinske i narodne ljubavi.

Pa ipak snaga je svakoga naroda u dobro uređenim i zdravim obiteljskim prilikama, naročito u zdravim i poštenim odnosima seljačke obitelji. Zato kad u kojem narodu prestane lijepi i skladni obiteljski život, narod taj počinje sigurno da propada i u gospodarstvu i u prosvjeti i u svojoj državnoj i narodnoj snazi. Od te sigurne propasti

ne može narod s nezdravim obiteljskim životom sačuvati niti politička sloboda, niti moć, niti visoka civilizacija, niti veliki narodni umnici, a niti gdjegod sakriveno i nagomilano bogatstvo. Narod lagano izumire, sam se približava svakim danom svome grobu, a da i ne ćuti strahote i žalosti nad svojom smrću. Počesto upravo takav narod pjevajući umire bez i jedne suze u očima...

*

Gledao sam prije dvadesetak godina jedno bogato srijemsko selo. Iza sela pružilo se veliko groblje s kamenim i drvenim križevima, a na njima sve sama imena „počivalih u miru" našega roda.

A u selu više se danas ne čuje gotovo nijedne hrvatske riječi — nema gotovo ni traga našemu narodu i imenu. Čovjek se ćuti tuđim na rođenoj domaji i misli, da je tamo usred Njemačke, a ne u svojoj vlastitoj domovini.

Ulicama mjesta poredale se lijepe kuće - zidanice s lijepim čeonicima ili nizom visokih prozora sa zavjesama duž cijele visoke kuće. Po izgledu njihovu i ne bi se naslućivalo, da su sve to kuće običnih seljaka, doseljenih tuđinaca imena i roda.

Tek na krajevima ulica vidjeti je još koju slamom pokrivenu potleušicu i kolibicu. I gle, u tim kućercima žive još posljednji potomci našega imena, žalosni spomeni nekadašnje narodne bogatinje; žive kržljavi i siromašni ostaci starih naših domova...

Srce se lama od boli i gnjeva, kad na jednoj strani gleda ovu našu još preostalu sirotinju i pravu sramotu, a na drugoj strani bogata tuđinca, koji je po grijesima naših seljačkih obitelji postao gospodarom naših polja, naših domova i naših sela...

Mi se i danas tužimo, što se tuđin useljuje pod stare naše seljačke krovove, gdje će iza nekoliko godina na mjestima njihovih temelja izgraditi visoke i lijepe zidane kuće. Tužimo se, što nam bure i oluje, poplave i suše uništavaju usjeve i plodove naše muke. Našoj su nevolji, po našim riječima, uvijek krivci drugi...

A tko je krivac, da je nestalo onog lijepog sela za budućnost hrvatskog seljačkog naroda ? Tko je opustio od našeg imena i roda ono nekoč tako bogato hrvatsko selo, te danas ostadoše od njega samo oni križevi nad grobovima i ona jadna sirotinja po okrajcima sela, koja živi kaociganske parije od milosti tuđinca bogatuna ?...

Tko je uništio u tom selu naš narod? Zar ratovi, što ih je taj narod kroz stoljeća vodio protiv Turaka i po svim evropskim ratištima? Zar bure i oluje, zar poplave i suše? Zar bijeda i glad? Zar pošasne bolesti?

Ništa od svega toga nije uništilo toga hrabrog i bogatog nekoč seljačkog naroda. Narod je u svojoj sreći, u svojoj razuzdanoj pjesmi uz cilik gusala izumirao, a tuđinac se kao tat tiho doseljavao, uzimao dom za domom, polje za poljem, gradio sebi pomalo kuće - zidanice, orao marljivo plodne ravnice, najplodnije zemlje - crnice.

A tko i danas uništava naš seljački narod? Izvještaj iz jednoga hrvatskoga sela glasi: „U posljednje je vrijeme propalo četrnaest kuća, kao da ih je zemlja progutala, a i danas je još devet kuća na gotovoj propasti... Naš seljački narod izjeda rakija, blud i lijenost..."

Doista, život našega seljaštva ništa toliko ne upropašćuje, koliko upravo ona seljačka sebičnost za lagotnim životom bez djece — ona osobita težnja mlađih žena za vječnom gizdom i mladošću.

Poroci se takve seljačke obitelji ispoljavaju i u svima drugim zlima: u prorjeđivanju seljačkih domova, u pomanjkanju muške i ženske djece, u pomanjkanju radne snage. Rastu stari hrastovi, a da ne daju hrastića, koji će jednom da zamijene staro deblo...

A kao i nešto ukleto: — Nema pravoga napretka, nema prave ljubavi i sloge u seljačkom gospodarstvu bez brojne seljačke obitelji. Na silu neplodni bračni parovi teže za još većim samotovanjem. Oni se kao za inat odvajaju iz kućne zajednice, da životare kao debla bez granja i lišća. I ruše se krovovi seljačkih domova ne ondje, gdje je brojna seljačka obitelj, nego ondje, gdje na dohrani redovito od tuđinca umiru starci i starice bez izdanaka.

Nekoč su istina i oni u mladosti govorili, da ispričaju svoje grijehe i svoju sebičnost:

„Zemlje je malo, pa kud će brojna djeca?"

Nije nažalost nikoga tada bilo, a da je i bilo, oni ga ne bi slušali, jer je grijeh ušao u tijelo i u dušu; nije im nitko glasno dovikivao:

Ne brini se, seljače, ne brini se, plodna seljačka majko, poroda nevine dječice! Bog, koji je stvorio i tvojoj djeci dušu i tijelo, blagoslovit će i tvoj seljački dom, te ne uzmanjka ni jednome od tvoje djece kruha svagdanjega. Ako toga kruha ne bude u siromašnom seljačkom domu, Bog će dati

zdravlja i pameti, i jedno će dijete poći već zarana u kakav zanat, a drugo svršiti i kakve druge škole pomoću dobrih ljudi. Na domu će ostati jedan od braće, koji će da čuva roditeljsku grudu — siromašni seljački dom. A i taj će dom biti utočište vazda svoj ostaloj djeci, kad ih kakav zao udes snađe.

Ne zaboravi, seljače i ti seljačka majko, da narod bogat djecom, a ne novcem, osvaja čitav svijet! Nasuprot, narod siromašan na djeci, pa makar bio drugima zemaljskim dobrima ne znam kako bogat, uskoro će ga posvema nestati s lica zemlje ili će postati rob i sluga svakome drugome narodu.

Varaš se, seljački mužu, ako misliš, da ćeš očuvati svoju rođenu grudu svome sinu jedincu. Ti praviš svoje račune, a u Božjoj ruci je i duša tvoga sina jedinca. Koliki su, koji su računali kao i ti sada...! A došao je rat, došle su možda i kakve druge nevolje i jadi, došle su zarazne bolesti — i nestalo je i tvoje rođene grude, nestat će tvoga seljačkoga doma tvome domu i rodu. Doći će tuđinac, i on će na tvome seljačkom domu preoravati polja sa svojom brojnom družinom, gdje si ti htio svojim računima mrsiti i samome Bogu račune...

Gledaj dobro, hrvatski seljače, gdje nam propada rođena gruda!

Zar u našem Hrvatskom Zagorju, zar u našem kršovitom i nerodnom Primorju, zar u našoj zemljom i kruhom gladnoj Hercegovini? Zar ondje, gdje ono malo bregovite i žutulje zemlje prekapa marna ruka, ili gdje se sastavlja gromača kamenja do gromače, da se između njih usije ili usadi kakav žitak?...

Ne! Seljački nam narod propada upravo ondje, gdje su seljački domovi s bogatom i rodnom zemljom crnicom, gdje seljaku rode polja svakojakim žitkom, gdje seljačko gazdinstvo ima hrane i stoke u izobilju; gdje se ne trpi glad ni žeđa pod seljačkim krovom.

Naša najbogatija hrvatska sela prorjeđuju se radnom snagom u svojim seljačkim domovima, prorjeđuju se onim mladim seljačkim sinovima u seljačkoj košuljici, tim budućim nosiocima i predstavnicima naših hrvatskih obitelji.

I kao kleta avet, u najbogatije nekoč seljačke domove i brojne seljačke obitelji ulazi sad siromaštvo — na djeci, a s tim siromaštvom uvodi đavao cijelu četu svojih drugova: useljuje se jal, zloba, svađa, bračna nevjera; useljuje se gizda i želja za laganim i bezbrižnim životom. Zato to ho-

timično i svijesno siromaštvo na djeci nije samo teški grijeh protiva Božje prirode i svetoga ženidbenog zakona, nego je i najveći grijeh protiva svoga vlastitoga naroda. Svijesna neimaština djece narodno je i gospodarsko samoubijstvo.

Narodi se bore svojom krvlju protiv ropstva drugim narodima, a narodi sa suhim ostarjelim deblima bez izdanaka kuju sami svoje lance za robovanje.

Hrvatski seljače! Gledaj u povijest naroda, što ti i ona o tom govori više, nego sve druge riječi: Prije još tri stotine godina bio je francuski narod najjači i najkulturniji u Evropi. A zašto? Jer je bio kao jedan jedinstveni narod i najbrojniji u Evropi. Napoleon je svojom vojskom osvojio gotovo cijelu Evropu, srušio je brojna carstva i kraljevstva, uništio tolike države, jer mu je francuski narod mogao davati od svoje djece toliko vojnika.

I danas vođa talijanskoga naroda Mussolini hoće da uskrisi nekadašnje moćno rimsko carstvo. Čime? Zar samo puškama, topovima i aeroplanima? Nipošto! Brojnim talijanskim pučanstvom.

Mussolini raspisuje nagrade za obitelji s brojnom djecom, dijeli zemlju za obrađivanje; oprašta obitelji s brojnom djecom od plaćanja poreza, prima njihovu djecu besplatno u osnovne, srednje i visoke škole. Majka s djecom poštovana je na ulici, njoj se daje prvo mjesto u vlaku, tramvaju i autobusu. I svaki Talijan ima posebno poštovanje prema majci, jer je ona roditeljica svoga naroda, jer je ona njegov i najveći branič protiva sviju neprijatelja izvana.

Majka kraj besanih noći, majka kraj kolijevke čeda svoga najbolji je državnik-diplomata i najjači osvajač svijeta.

Seljače! Svijesni mužu svoga imena i roda! Dajmo svome hrvatskom narodu požrtvovnih seljačkih majki, i cio narod bit će nam jak, čio, zdrav, pošten, ćudoredan i Bogu odan! Nikakva ga onda tuđinska sila ne će moći uništiti i uza sve druge njegove jade i nevolje u javnom i u privatnom svakidanjem životu.

Dajmo i našima selima i našim seljačkim domovima staro ono bogatstvo na djeci, pa da vidimo, koja će sila biti jača od nas! Da vidimo, kako će nam cvjetati naprednim seljačkim radom i životom upravo oni naši najbogatiji krajevi na zemlji, koji sada poradi siromaštva na djeci propadaju, a na njih se naseljuje tuđin...

Zamislimo se svi u to u svome sitnome radu za narodno dobro!

Ali ne zaboravimo, da i ne može biti prave ljubavi prema rođenoj grudi u srcu onoga čovjeka, koji svojom sebičnošću sam harači po svojoj vlastitoj obitelji, po svojim selima i po svojoj hrvatskoj domaji!

Sebičnost naših žena i muževa, briga za što lakšim životom bez djece — ubijstvo je i propast svoga vlastitog naroda, a ne siromaštvo pod seljačkim krovom!

II.

SMJERNICE SELJAČKE POLITIKE

Iz svega, što je rečeno o životu, radu, duši i obitelji našega seljaka, slijedi, da za preporod gospodarskog i duhovnog života svoga seljaštva moramo tražiti posebne zakone, uredbe, naredbe i ustanove — drugim riječima: moramo održati *smjernice svoje seljačke politike*, to tim prije, što je naše seljaštvo najjači predstavnik cjelokupne naše gospodarske, duhovne i narodne kulture.

Bili bismo stoga na krivom putu, kad bismo svoje selo prepustili njegovu životarenju i kad bismo važna pitanja seljaštva prepustili ili pukome usudu ili nekim međunarodnim pregovaranjima ili kojoj slučajnoj seljačkoj organizaciji.

Rješavanje seljačkih pitanja ne može da bude posao ni nekoliko političara od zanata, a jošte manje nekolicine laskavaca („demagoga") seljaštvu, nego je to posao cijeloga hrvatskoga naroda, pa zato jednako i naših industrijalaca i trgovaca i obrtnika i školovane gospode kao i samih seljaka. Ne smijemo naime zaboraviti, da će napredovanje i industrije i trgovine i obrta biti uvjetovano, ukoliko naš seljak kao najbrojniji stalež bude imao što jaču kupovnu i potrošačku snagu sve industrijske robe, ne govoreći, da će po blagostanju seljaštva nadoći samo od sebe blagostanje i svih ostalih staleža pa i cijele države.

Među osnovnim zadacima naše seljačke politike mora biti, da svi u sebi usadimo nesamo ljubav prema svom seljačkom staležu kao predstavniku svih narodnih vrlina, nego i da dižemo svoj narod PROSVJETOM NA SELU. U tom cilju treba u prvom redu da provodimo onaj *sitni rad na selu,* kojim ćemo svijesno stvarati sve preduvjete za što jači gospodarski i prosvjetni rad na selu. Treba napose u sva društva na selu unositi novi, svježi i veliki preporodni duh.

Kako je kod svih naroda prosvjeta osnovica svakog daljeg djelovanja, tako je i kod našeg hrvatskog seljačkog naroda od najveće važnosti njegova *osnovna i stručna izobrazba.* Toj izobrazbi treba da posveti naša seljačka politika posebnu pažnju, te u svojoj prosvjetnoj seljačkoj po-

litici udarimo smjernice, koje će se najbolje prilagoditi duši i srcu hrvatskog sela.

Gospodarsko podizanje sela ne može biti provađano bez zdravih DRUŠTVENIH (SOCIJALNIH) OSNOVICA. Prva je takva osnovica kod svakoga naroda njegova zdrava obitelj, naročito seljačka obitelj, koja je jedina po našem starom pravnom shvaćanju nosilac cjelokupne seljačke obiteljske imovine, a nipošto pojedinac, pa makar taj bio i glava obitelji. Naš je seljački narod sam sebi od davnine izgradio zato svoje pravnoimovinske odnose, koji su nam se do danas sačuvali u kućnoj i obiteljskoj zajednici pod imenom *kućne zadruge*. Na toj pravnoj osnovici imali bi se i nadalje izgrađivati imovinski odnosi na zemljištu, želimo li našeg seljaka sačuvati od propasti, u koji ga uvode današnji propisi našega građanskog zakonika.

U vezi s društvenom osnovicom naših sela na skupnom i obiteljskom vlasništvu („kućnoj zadruzi") ima da se po seljačkom zakonodavstvu stvaraju slobodne gospodarske zajednice u svima oblicima *gospodarskog zadrugarstva*. Te zadruge imale bi da ispomažu život naših seljaka, među kojima je već prestalo postojati krvno srodstvo, u oblicima zadružne seljačke vjeresije, zadružne proizvodnje i zadružne nabavke i potrošnje robe.

Sve vrste krvnih i gospodarskih zajednica treba da ispomaže i opća *staleško-seljačka zajednica* (seljačko stručno udruženje, seljački sindikat), kojoj bi bio zadatak, da opće seljačke interese na svima područjima narodnoga života promiče. A ukoliko bi dobrobit seljaštva bila čime ugrožena, ima da se stavi ta staleška zajednica u najodlučniju odbranu svih seljačkih interesa. Tu opću seljačko-stalešku zajednicu potpomoći će znatno *seljačka prosvjetna i politička udruženja.*

Od prijeke je međutim potrebe, da i seljačko gazdinstvo kao najvažniji dio narodne privrede uzimade i svoje polujavno tijelo — *seljačke komore* —, u kojima će biti uzadruženi svi seljaci po zakonu. Te komore moraju biti i najjače posredovno tijelo na jednoj strani između državne uprave i zakonodavstva (parlamenta), a na drugoj strani između same poljoprivrede i stručnih seljačkih udruženja.

Široko je djelovanje seljačke politike i na području GOSPODARSKOM. Tu će biti potrebno, da se donesu praktični i u život primjenljivi *zakoni o unapređivanju poljoprivrede.* U vezi s tim zakonima imali bi se privatnim i javnim (državnim) putem istraživati najbolji načini što *jeftinije i što veće seljačke proizvodnje,* te seljaštvo nađe korist u zemljoradnji. Po istom planu imale bi se stvarati takve gospodarske jedinice, koje su sposobne za samostalni život seljačke obitelji. Zakoni stoga i takozvane „*agrarne reforme*" imali bi prvenstveno ići za tim, da uklanjaju nesposobne patuljaste seljačke posjede, a stvaraju mali i srednji seljački posjed. A što se tiče velikih posjeda, oni bi se imali sačuvati ondje, gdje služe kao škola seljaštvu ili kao vrelo poljoprivrednoj industriji.

Da se „agrarna reforma" može u tom smjeru stalno provoditi, bit će od prijeke potrebe, da ona ima trajno pomagalo u dobroj *seljačkoj vjeresiji* za kratkoročne i dugoročne zajmove. I ta vjeresija morala bi biti provođena na osnovu posebnog seljačkog zakona, a nipošto prepuštena samovolji pojedinaca i osobnom iskorišćivanju seljaštva.

Svrha „agrarne reforme" ostat će bez kasnijih dobrih strana, ne budu li se zakonskim putem stvarali novi seljački domovi u slabije napučenim krajevima preseljavanjem seljačkog pučanstva iz prenapučenih krajeva. Za to je potrebno donošenje *zakona o naseljavanju pučanstva* („unutrašnjoj kolonizaciji").

No i taj zakon o naseljavanju pučanstva ne će moći posvema ukloniti sve loše posljedice razbacanosti i raskomadanosti seljačkog zemljišta. Bit će stoga potrebna primjena i zakonskih mjera o grupiranju seljačkih sitnih parcelica u veće jedinstvene površine, te zemljoradnja bude na njima lakša i sa više koristi. U tom pogledu imamo već *zakone o komasaciji* za pojedine pokrajine naše države.

Nije nam nakana, da ova područja seljačke politike obrađujemo strogo naučnim putem. Odabiremo radije iz svojih čuvstava i iz svoga naučnog rada o selu one misli, kojima želimo pobuditi ljubav, smisao, spoznanje i želju za rad u selu davajući istodobno smjernice, kojima bi naša seljačka politika morala poći u cilju unapređivanja privrede našega seljaštva — te hrptenjače hrvatskoga naroda.

PROSVJETA NA SELU

1. SITNI RAD NA SELU

Sitni rad je u prvom redu svaki rad naših zvanja za opće dobro naroda na selu. To je rad i seljaka na polju i u kući, rad radnika i obrtnika u njegovoj radionici, rad činovnika ili drugog javnog radnika u uredu, u narodnom društvu ili u drugom kakvu narodnom djelu.

Sitni je rad na selu stoga rad svakoga od nas na svome mjestu, o kojem se mnogo ne govori, koji se mnogo ne hvali i ne slavi. To je i onaj sitni i nevidljivi rad požrtvovnih pojedinaca, koji se vrši nesamo po dužnostima zvanja, nego po nekom višem i plemenitom pozivu za više dobro među neukima, među gospodarski slabijima, među narodno manje prosvijetljenima.

Nije stoga ni čudo, što se mnogi toga rada boje i stide, kao da bi to bio rad samo nekih badavandžija na selu, koji se miješaju u poslove, za koje ih nitko ne zove, ili opet rad nekih zanesenjaka i sanjara, koji ništa „ne nosi", pa zato i od većine ljudi u najmanjoj cijeni.

Nekima je to rad „nizak" i „neplodan", jer je to rad za našeg malog čovjeka na selu — za našeg seljaka, za seljačkog mladića i djevojku, za seljačku kućedomaćicu. A kako će se onda tome radu posvetiti „visoko školovani gospodin", koji je došao iz grada na selo samo po svojoj službenoj dužnosti s nakanom, da iz toga sela pobjegne u grad, čim mu se pruži prva prilika ?... Takav zato mirne duše prepušta sitni rad kojemu rijetkom „luđaku" na selu : svećeniku, učitelju i učiteljici ili kakvu drugom sitnom činovničiću.

Taj je sitni rad postao omalovažavan i gotovo preziran i u krugovima onih, koji se znadu inače hvaliti i ponositi, da su „narodni" i „javni radnici", da su činovnici „viših zvanja", da su ljudi, koji moraju rješavati teška i krupna pitanja narodnog života, da su poslani s posebnom „zadaćom" u narod, i što ti ja znam, čime se sve ne će hvaliti. Oni su možda i pripravni, da u društvu a kraj punih stolova zavedu i „svečane govore" u čast domaje i svoga naroda, da ispijaju čaše do dna od žarke „ljubavi i oduševljenja" za narodnu stvar. Ali čim se sutradan otrijezne od tog pijanog zanosa, ništa ih više ne će pokrenuti na narodni rad.

Žalosno je, ali je i istina, da je rijetko kod kojega naroda toliko ispijeno u društvu za narodnu stvar, koliko kod Hrvata. Rijetko je i koji narod izrekao toliko pobudnih riječi kraj punih čaša kao mi Hrvati. Zato se i za mnoga naša društva mogu često i opravdano ponoviti one riječi hrvatskoga pripovjedača Vjenceslava Novaka: „Tamo se pije, da se oduševi za narodnu stvar, a oduševljuje se, da se pije."

Danas su nažalost mnogi od onih sitnih ljudi daleko bolje i jače shvatili pozive velikog narodnog rada i misli, nego li mnogi naš školovani čovjek, koji se stidi rada u tom „sitnom narodu" s tvrdim žuljevima, ali i s tvrdom kičmom i s tvrdim značajem. Nove misli, koje danas pokreću cijelim čovječanstvom, zahvatile su i dušu narodnu, dušu onog sitnog našeg seljaka. I široki oni narodni slojevi, tobože nenaobraženi naši seljaci, radnici i obrtnici nose u svojim dušama mnogo zdravije misli i ideale, nego li mnogi od onih, koji su „prosvijetljeni" najvišom školskom naobrazbom. A nerijetko su baš između tih „prosvijetljenih" zaslijepljeni, te ne će ili ne mogu da vide, da se probuđena narodna svijest i narodna misao ne da ugušiti nikakvom silom, da ne može iščeznuti nikakvim nevidom. Danas i naše seljaštvo ima i čita svoje novine, a riječ čitana širi se po selu od kuće do kuće, te zalazi u svaku seljačku dušu. I tako se po selima i bez vođa organizuje već jedinstveno društvo misli, — društvo nevidljivo, čvrsto i spremno za najljepša narodna djela.

Kamo sreće, kad bi sva naša sela bila tako prosvijetljena narodnim duhom, kad bi bila spremna, da prime u sebe misli novih preporodnih ideja za svoje gospodarsko i staleško unapređenje!

Kako bi onda bili smiješni i nepotrebni oni „narodni borci", kojima je seljački narod tek lijepa riječ, koja podnosi sve fraze i sve neiskrenosti. Neproniknuli ljudi u dušu svoga naroda ne poznaju ni zadatka njegova. Samo kad se priređe političke kakve parade, onda će i njihova usta biti puna „mukotrpnog, ali ponosnog naroda, bistrog i osviještenog naroda, kojega još nikakva sila satrla nije..." Njih ćeš vidjeti i čuti svuda, gdje se javno govori o narodnom dobru.

Ali svi su ti kao pjena nad morem. U dubinu narodne duše, u one siromašne seljačke domove niti mogu, niti hoće, niti znadu da zađu.

To su oni „rodoljubi od mode", koji se hoće da pokažu prvi kod narodnih zborova i slava. Najveći su vazda na riječi, ali čim dođe kakav ozbiljan, ma i sitan rad, razbježe se i nestane ih kao pjene na vodi pred i najmanjim vjetrićem.

Nemaju takvi ljudi, ti „narodni borci" i tobožnji „rodoljubi", ni volje ni smisla za pravi sitni rad u narodu kao ni oni beskičmenjaci i sebičnjaci, koji svoj nerad hoće da skrivaju za slabost i maleni broj svoga naroda. Oni govore i za svoj hrvatski narod kao i ono lice — Pajo Živović u pripovijesti „Što je krivo?" od Vjenceslava Novaka:

„*Maleni narodi nemaju u sebe pouzdanja, jer im je malena snaga. Kad gledaju napram sebe jakost i snagu materijalnu, kulturnu i industrijalnu velikih naroda, oni ćute, da joj se po sebi ne mogu nikako približiti. Oni to osjećaju instinktivno, pa čemu stvarati slabo i kržljavo, kad u svijetu ima već to isto gotovo, ali jako i bujno?...*

Budi zadovoljan, da si živ, a dođe li dotle prilika, a ti se okoristi, ako budeš mogao, samo pazi, da pri tom ne izgubiš i ono, što si imao!

Malen se narod ne može nigda dići do samosvijesnog ponosa velikih naroda."

Nažalost takvih „Paja Živovića" ima mnogo u našem narodu, napose među tako zvanom „seoskom inteligencijom", koji su i svojim mislima i voljom daleko od svakoga sitnoga rada u narodu. Mnogo ih je, — kako ih u jednoj drugoj pripovijesti slika isti hrvatski pripovjedač, — koji i ne razumiju i ne shvataju više težnja svoga seljačkoga naroda za napretkom.

Jedni se ustežu od narodnoga rada, jer su mnogogodišnjim nemarom upravo za svaki rad postali ili posvemašnji neznalice ili nevjernici u ono, u što ih svojim glasom pozivlje narodni duh.

Drugi su opet od te školovane gospode slabi duhom i voljom za ikakav korisni sitni rad. Oni vide i razumiju, da bi takav rad koristio narodu, ali nemaju snage, da se prihvate posla; radije gube vrijeme svoga odmora bilo za što, nego da narodu pomognu u njegovoj plemenitoj borbi i naprezanju. Ništa ih ne može više povući iz nerada, osim obećanja, da će im „rad" donijeti osobne koristi bilo u časti, bilo u vlasti ili novcu.

No ima ih i zlih i pokvarenih i rođenih sa zlobom u srcu, koji nemaju ni trunka osjećaja za narod. Od njih je

već svaki narodni rad daleko. Glavno im je, da mogu u tom narodu što bolje i komotnije živjeti, a po mogućnosti pobjeći onamo, gdje će im biti još bolje. Oni i nemaju zato drugoga cilja u životu, nego promaknuća u položaju, udoban život i osiguranu što bolju budućnost.

Žalosno je, da su upravo takvi zauzeli počesto najodlučnija i najvažnija mjesta u narodnom životu. Možda poradi tih „mjesta" uživaju neko vrijeme i ugled u narodu, koji „ugled" proistječe više od straha pred vlašću nego li od njihova plodnoga rada.

No ima među školovanim ljudima i takvih, koji nijesu zločesti u duši, ali su, začudo, ili plašivice ili posvema mlitavi i nesposobni za bilo kakav narodni rad. Ništa ih ne može potpaliti. Na svaki rad gledaju ravnodušno. Poveselit će se, istina, svakom uspjehu u narodnom radu, no ako narod klone u borbi, slegnut će ramenima i nehajno reći: „Ta rekao sam ja, da od toga ništa biti ne će."

Ima i takvih, koji hoće samo da u svemu budu suci. U svakom radu hoće se postavljati kao najiskusniji i najpametniji, ali da se sami prihvate pluga i da zaoru neuzoranim još narodnim poljem rada, toga im se ne će. Ispričavaju se, da za takav rad nemaju vremena, da im toga njihova služba ne dopušta... A tko bi znao, kakve će sve uzroke navesti, samo da sa sebe zbace dužnosti narodnoga rada!...

Ima ih — a i ti su velika rana narodnoga života, koji se zatvoriše zidovima bogatstva putem sretne baštine ili putem kakve sretne više gospodarske spekulacije nego li ličnoga nastojanja. Za njih jednostavno ne postoji narod. Seljaštvo im je neuka masa i čorda, koja je to bolja i pokornija, što je bolje prezireš, što je bolje biješ i što je dalje od sebe tjeraš. — Bože te oslobodi, da dođeš nepozvan u njihovu blizinu! A počesto su takvi baš oni, koji preko noći postadoše bogatašima, ili koji se kao posljednji ostaci nekadašnjih grofova nijesu još mogli snaći u životu sadašnjice, a sve dosad jošte manje u sebi uspaliti ljubavi za svoj seljački narod, iako su im se njihovi pređi negda mačem i križem u ruci borili za taj narod.

Svi su ti daleko od sitnoga rada na selu, jer dobro znadu, da ima i „krupnoga rada", kojim će si bolje osigurati svoje položaje, svoje lagodne živote i svoja buduća promaknuća („karijere"). Ne može takvima, pa makar se oni izdavali i za „najoduševljenije narodne borce", nikad omiliti sitni rad, jer im ne može da donese krunu za njihove sadanje „borbe", a ni vijence, kojima ima na-

*5

rod da ovjenča njihovo pobjedničko čelo u „teškom narodnom radu". Takav im rad ne osigurava ni uglednih položaja kao „narodnim radnicima".

Uza sve to možemo reći, da je taj sitni rad upravo ono plemenito nastojanje, kojim se i u malenu narodu stvaraju velika djela, kojim se i po našim selima odabiru, odgajaju i stvaraju jake seljačke jedinice, kojim se zapušteno seljačko gospodarstvo diže do napredne privrede. Tim sitnim radom se čuvaju jaki seljački domovi, te ih ne uništava sebičnost i pomama za svojim sitnim vlasništvom. Takvim sitnim radom se i od siromašnijih seljačkih kuća stvaraju jaki i napredni seljački domovi, a od malih ljudi naših sela veliki i zaslužni privrednici i čelični muževi u našem hrvatskom seljačkom narodu.

To je onaj rad, kojim se gradi čvrsta narodna zgrada, čvrsta ne samo u svojim zidovima, nego i u svojim temeljima, te će moći odoliti svima burama i olujama.

Iako su se i dosad u tome sitnom radu našli tek rijetki pojedinci, iako smo baš po tome radu najviše postigli od onoga, čime se danas svi dičimo, ipak to djelo ne smije da bude završeno. U tom sitnom narodnom djelu treba da se nađu svi, koji traže napredak sela i seljačkog naroda. Nitko od narodnih ljudi ne smije se dičiti samo tuđom mukom i tuđim djelom.

Po tom sitnom radu treba da u svekoliko naše narodno djelovanje po selima i po gradićima unesemo, ako ne novi, ako ne dosad čuveni, ali svakako o s v j e ž e n i d u h. Taj svježi duh treba da oživi, pomladi i preporodi svekoliko naše društvo. Po tom duhu i radu ima da ožive sva ona dojakošnja naša društva po selima i gradićima: i one seljačke zadruge i ona pjevačka i ona prosvjetna i ona dobrotvorna i ona gimnastička, kao i ona općenarodna i vjerska društva.

Pojedina od naših društava davno već spavaju u mrtvilu svoga nerada, ne možda uvijek krivnjom svojom; druga tek životare ne od danas, nego još od prvih dana svoga života, te se ne mogu da vinu kakvu jačem cilju, jer nema među članovima odlučnih ljudi sitnoga rada i požrtvovanja. Mnoga su opet društva i bez pravoga zadatka, jer su svojevremeno bila osnovana samo silom viših vlasti ili možda častohlepnim voljicama kojega pojedinca, koji je naravno prvi pobjegao iz društva, kad se i od njega tražio požrtvovni i sitni rad. Drugima je opet takvo društvo služilo tek za zabavu i za razbijanje dosade na selu po nedjeljama i blagdanima. Mjesta predsjednička i odbornička držala su se samo počasnim službama, a ne položajima za stvaranje, oživljavanje i davanje novih poletnih misli, nove volje i novog snažnog poticaja za unapređivanje društvenog rada i života među ostalim članovima društva. Često su nažalost baš takva društva bez pravoga i jakoga vodstva bila po našim selima i trgovištima zmijsko leglo neprestanih seoskih i malograđanskih svađa i ogovora, međusobnog jala i spoticanja, umjesto da su služila snažnom širenju društvene svijesti, ljubavi, prosvjeti, lijepoj pjesmi i glazbi, takmičenju u djelu za narodno dobro među i ono malo naših seoskih sitnih radnika — naročito među seoskim školovanim ljudima.

Novi zato osvježeni duh i novi narodni vidici treba zato da se otvore u radu svih naših društava na selu. Nedostojno je, da baš takva društva budu sjedišta besposličarenja i zabava seljačke mladeži, sjedišta svađa, ogovora i nošenja časti uprave društva bez ikakva ličnog rada, umjesto da su najsnažnija žarišta za narodno-prosvjetni, vjerski i gospodarski rad i u posljednjem našem seocu.

Sva društva po našim selima i gradićima, oživljena novim duhom i životom, imaju da služe upravo onom sitnom radu sviju za veliko narodno djelo i veliki narodni cilj.

P o d r u š t v i m a K a t o l i č k e A k c i j e i m a d a s e p r e p o r o d i d u š e v n o i v j e r s k i n a š e h r v a t s k o s e l o, da se probudi na vjerski život žive vjere i ona duša, koja je možda u brigama ovoga svijeta postala uspavana za Boga. Po tim društvima ima da odgojimo naročito mladež mušku i žensku, te ona jednom postane najjači stup i apostol narodnog i vjerskog života u selu. Po Katoličkoj Akciji svaki naš hrvatski seljak ima da postane apostolom svoje kršćanske vjere.

Po preporođenim prosvjetnim i gospodarskim društvima ima da se probudi i ojača i u posljednjim selima i u posljednjoj seljačkoj kući i obitelji živa narodna svijest, otvoreno ispovijedanje narodnih osjećaja, narodna volja i težnja za savremenim i naprednim, prosvjetnim i gospodarskim životom.

Biti zato članom takvih društava ima biti svijest dužnosti svakog pojedinca, a nipošto tek težnja za zabavom i za običnom društvenošću.

Svako takvo društvo, pa makar bilo i najmanje i u posljednjem našem seocu, mora jednako da služi velikoj

narodnoj misli — preporodu prosvjetnom i gospodarskom našega naroda.

Biti i članom uprave u takvu društvu znači biti izabranim propovjednikom i vođom narodnih preporodnih misli. Zato je svako takvo mjesto najozbiljnije i najvažnije, pa makar se nekome činilo i neznatnim.

Riječju: Biti običnim članom kojega društva, preuzeti na sebe dužnosti odbornika ili biti izabranim njegovim predsjednikom znači primiti na sebe jednu novu i važnu narodnu dužnost; znači žrtvovati svoju volju, sposobnost, rad i odmor zajedničkom narodnom dobru; znači od slobodnoga vremena, što bismo ga inače po nedjeljama i blagdanima posvetili ličnoj zabavi, kartanju, beskorisnom razgovoru, a i dosađivanju u besposlici, posvetiti u društvu ili narodnoj prosvjeti ili narodnom tjelesnom jačanju ili buđenju narodne svijesti ili podizanju gospodarske narodne snage ili unošenju ćudoredno-odgojnog osjećaja u sav naš javni i društveni život.

Zato svi mi treba da držimo svakog i posljednjeg sitnog radnika i u najzabitnijem seocu velikim narodnim radnikom, velikim narodnim nosiocem, jer će taj kao jaka narodna jedinica biti desna ruka·pomoćnica, a i duša za svaki plemeniti pokret u onome kraju.

Osuditi treba zato onu već zaraznu bolest, gdje svaki bježi nesamo od sitnoga rada na selu, nego i od sela samoga, umjesto da se ponosi, što u samom seljačkom narodu može da radi za taj narod, te tako i on svojim sitnim no najozbiljnijim radom pridonosi svoj kamen i iz najzabitnijeg sela za izgradnju velike narodne palače.

Položaj, služba i rad u selu među seljačkim narodom mora zato biti ono, što je najčasnije i najdostojnije svakog školovanog radnika. Za tim radom treba zato upravo da teži svaki narodni čovjek, a ne da od njega bježi, jer baš u tom radu može najbolje ispoljiti sve težnje svoje plemenite duše za narodno dobro. U tom će radu i osjedjeli narodni radnik moći najčasnije da zaklopi oči, pa makar i ne doživio od naroda nikakve hvale; bit će svijestan i zadovoljan, da je ispunio svoju narodnu dužnost.

Dična su zato mjesta onih naših školovanih ljudi po selima: onih naših svećenika, naših učitelja, naših liječnika, stručnih agronoma pa i svih drugih činovnika. Svi ti moraju kao narodni prosvjetitelji biti kvasac svakog plemenitog narodnog života; moraju da skupljaju zlaćano

klasje sa seoskih njiva, koje će da prehrani cio narod svojom svježom i nepokvarenom narodnom snagom.

Takvim shvaćanjem svoga narodnog rada proširit ćemo svoje djelovanje nadaleko. Proširit ćemo granice svoga rada iz kruga one nekolicine narodnih radnika po gradovima na cio svoj narod. Okupit ćemo u krug svoga rada sve one nepokvarene i plemenite jedinice po selima, koje će moći po svome talentu da razvijaju svoje djelovanje i da upravljaju svoje bistre poglede na stvarne potrebe našega naroda, naročito našega seljaštva. Svoj rad učinit ćemo i mi sami daleko p l o d n i j i m, jer ćemo ga iz svoga najbližega kruga prenijeti na svoje suradnike, a preko njih na cio svoj narod.

Budemo li se takvim mislima podali radu u društvima, nestat će onda iz njih samih sve ono, što je trulo; nestat će one igre kod samog osnivanja društava; nestat će i onog neplodnog rada, pa makar imali da se borimo bilo s kakvim poteškoćama.

Naša društva živjet će novim duhom, pa makar pojedina, nesposobna za život, budu i morala nestajati iz naše sredine. Na njihova mjesta dolazit će zato nova, koja će pojačanom još snagom stvarati oduševljeni pokret za svekoliki narodnogospodarski, prosvjetni i vjerski preporođaj cijeloga našega naroda.

*

Iako je upravo taj sitni rad od najveće važnosti za preporod naših sela, nije ipak on bio pravo shvaćen i pravo provođen ni od onih, koji bi po svojim zvanjima morali biti predvodnicima u tome radu. Bili su naime rijetki, vrlo rijetki, koji su savjesno i nesebično htjeli da zaoru na neoranoj narodnoj njivi. Bili su rijetki, koji su shvatili dužnost i odazvali se uzvišenom pozivu za sitni rad naših sela. Malo je bilo onih pravih i „sitnih radiša" na okupu, iako smo se na polju baš toga sitnoga rada mogli naći svi skupa za narodno dobro, makar radili i bez buke i bez očekivanja hvale i časti.

Moramo zato otvoreno svi priznati, da smo baš mi Hrvati na najvažnijem polju svoga narodnog života, a u časovima najstvarnijim i najzanosnijim i najodlučnijim za narodno biće bili počesto premrtvi, te nas ništa nije moglo pokrenuti naprijed, ili smo opet bili zanesenjaci, začarani optimisti, pjesnici i fantasti, te smo živjeli samo u sanjama najljepšeg narodnog života, a bez ikakva svoga ličnog rada. Možda smo se i latili u prvom oduševljenju i u

prvoj vatri svojih čuvstava nečega, no što je već odmah u početku moralo biti osnovano na „najširim i najljepše sastavljenim programima". I mi očekivasmo već iz samih tih lijepo sastavljenih programa i najljepše uspjehe, a bez mnogo rada. Nije li nam međutim već taj upravo nikakav ili diletanski rad donio odmah i najvećih uspjeha, mi se nađosmo razočarani, izgubismo odmah svu volju i snagu za ikakav dalji rad — bacismo, štono riječ, koplje u šaš.

Pa ipak nijedan veliki narod nije stvorio svojih velikih djela samo onim „krupnim" radom, nego baš suradnjom milijuna sitnih radiša. Nije u tih naroda bilo samo onog neplodnog i nekorisnog jadikovanja o bijedi i nevolji; nije bilo ni ispraznog sanjarenja o lijepoj i sjajnoj budućnosti, nego se tu svaki od sitnih radiša latio ozbiljnoga posla na svome mjestu i po svome zvanju.

Takvim sitnim radom ojačat ćemo i mi sve svoje narodne snage na svim poljima svoga narodnoga bića.

Naročita naša skrb treba da bude upravljena seljačkoj mladeži, da je izobrazimo za poljoprivredu ili da je smjestimo u srednje škole i zanate.

Bit će istina i to sitni rad, ali zaslužan za budućnost našega naroda. Nažalost i taj se rad oko skrbi za budućnost naše mladeži zapostavlja onome „krupnome" radu.

Bit će zato upravo na tom području narodnog rada najzaslužnije djelo onih naših narodnih učitelja, onih naših vrijednih i požrtvovnih svećenika, onih naših i obrtnika i trgovaca i činovnika, koji budu sakupljali i izbirali najbolju seljačku mladenačku snagu, da se u zaboravi i u seoskoj zabiti ne izgubi za budućnost naroda.

Bit će najzaslužniji rad i ono sitno nastojanje naših prosvijetljenih žena na selu, kako da se naš mlađi ženski svijet nauči kućnom redu i čistoći, kako da se nauči kućanstvu te valjanom, ćudorednom i higijenskom odgoju djece. Ne smijemo naime nigda da smetnemo s uma, da u kulturnom životu svakoga naroda žena vrši važnu zadaću, to tim važniju, što je ona sa svojim mužem stup obitelji, pa prema tome i rasadnica tjelesnog bitka svoga naroda.

No njezina je velika zadaća i izvan najužeg kruga njezine obitelji. I u našem hrvatskom narodu treba da svaka žena shvati najozbiljnije svoju dužnost i zadaću: da je ona majka svoga naroda, da je ona prva, koja usađuje u svome djetetu vjersku i narodnu svijest. Zato treba da je i ona

svijesna Hrvatica i da po toj hrvatskoj svijesti žene usađuje tu istu svijest u cijelom svom okolišu.

Veliko je stoga narodno djelo ono širenje hrvatske narodne svijesti po učiteljicama, rasijanim baš po najzabitnijim našim selima.

Sitan je rad i ono buđenje smisla za uzgoj raznolikog vrtnog i kućnog cvijeća. Ali je i to odgajanje i oplemenjivanje seljačke ženske duše. Dika bi zato i ponos seljačkoj djevojci i ženi morao biti onaj cvjetni ukras predvorja i prozora njihovih seljačkih domova, kao što bi i mužu morali biti dika i ponos oni drvoredi plemenitog voća.

Sitan je i rad, da se u našoj ženi usadi ljubav, smisao i znanje za sađenje svakovrsnog povrća.

Veliko je i djelo, da naša seljačka djevojka i žena čuva kao najveću svetinju svoju narodnu nošnju, te narodnim vezovima krasi i svoje domove.

Ali da sav taj sitni rad naših žena bude što jači, trebat će ga okupljati ponajprije po selima, a onda po cijelom narodu u jedan vijenac. Trebat će da se i seljačke žene okupe iskrenom dušom za veliko narodno djelo.

Takvim sitnim radom žena naših po selima uklanjat ćemo onda iz duša njihovih one sitne ogovore, onaj jal, one kletve, one neplodne razgovore na posijelima, onu možda i nebrigu za njihovo najuzvišenije zvanje, da budu po zakonu Božjemu plodne majke svoga naroda, njegove prve učiteljice i odgojiteljice.

Sitnim ali zaslužnim radom bit će i ono nastojanje muževa, kako da se i po selima našima digne što viša smisao za lijepe kuće-zidanice ili iz drva, smisao i volje za čistoću njihovu, za puteve kroz selo, te se ne mora prolaziti uvijek za blagom posred ceste i gaziti najveće blato; smisao za nasad drveća kroz selo, te nam hladovina i granje skriva domove od najveće prašine; smisao za nasad voća oko kuća i po baštama, te nam selo sliči nizu voćnjaka, u koji su se kao ubacili oni naši seljački domovi; smisao, da se uvede električna rasvjeta i pogon za strojeve i u seljačkom gazdinstvu; smisao i za što ljepše i zdravije staje za rogato blago, konje, svinje, za sitnu perad; smisao, te i dvorište seljakovo bude čisto, ograđeno, a ne talog stajskog gnoja i potoci gnojnice.

Veliko je djelo za narodno dobro, da probuđujemo u svome narodu ljubav za školovanje njegove djece, za vlastitu seljačku prosvjetu i izobrazbu za seljački rad. To

naše nastojanje bit će od to veće cijene, što bude sprovođeno s više spreme, s više plana, s više volje i požrtvovnosti.

Biti stoga i povjerenikom za širenje knjiga Društva svetog Jeronima ili kojeg drugog hrvatskog prosvjetnog i kulturnog društva časno je i veliko narodno djelo, kojim se može ponositi a ne stidjeti i svaki naš školovani čovjek na selu i svaki naš seljak, iako možda niti te žrtve ne će znati svaki ocijeniti. Možda će prije doživjeti razočaranje, jer se njegova požrtvovnost za narodno dobro gleda kao lična zarada.

Nažalost, općenito je najbolnija strana našega sitnoga rada: *narodno neshvatanje i narodna nezahvalnost.*

Često narodni sitni radnik počne najpožrtvovnije djelovati u narodu, žrtvuje i svoje vlastito živovanje i svoj položaj, žrtvuje i sve svoje slobodno vrijeme i zdravlje za dobro narodno, za napredak naših sela. Pa ipak što ga počesto čeka od seljačkog naroda za sav njegov požrtvovni rad? — Čeka ga nezahvalnost, podmetanje nečasnih ciljeva, a u najmanju ruku nerazumijevanje i narodna uspavanost za svaki novi pokret u seljačkom životu.

Narod kao da je počesto i slijep i gluh prema sitnome radniku — svome dobrotvoru. Ne vidi i ne shvata njegovih žrtava. A možda i sav taj sitni rad drži ili tek dužnošću zvanja ili opet sebičnim i častohlepnim isticanjem samoga sebe nad drugima.

Žalosno je, da takav narod ni prema najvećem požrtvovanju svojih narodnih radnika ne može uzbuditi u sebi čuvstava zahvalnosti i poštovanja. Žalosno je, da počesto kakav obični činovničić, žandar, financ, seoski trgovčić, a što više i kakav narodni gulikoža i vucibatina uživaju kod seljačkoga naroda veće poštovanje, nego li onaj sitni njegov radnik, koji se sav žrtvovao za dobro narodno i koji je možda radi svoga nesebičnog patriotskog rada postao žrtva svoga vlastitoga naroda.

Ne čudimo se onda, što mnogi i od tih sitnih narodnih radnika klone u svom radu, što mu i najjači poleti duše i volje za rad smalakšu doživljavajući na svakom svom plemenitom koraku nerazumijevanje, nezahvalnost, a možda i podmetanje nečasnih ciljeva. Mnogi od narodnih radnika, ostavljen i nerazumijevan od sviju, razočaran klone i pogiba sam gdjegod u zaboravi.

No nije samo nerazumijevanje i nezahvalnost, što trajno prati narodnog radnika. Ima i žalosnih slučajeva, gdje narod u svojoj zaslijepljenosti, zaveden možda i svojim najvećim zlotvorima, prezire svoje učitelje i dobrotvore, a pomaže svoje najveće neprijatelje upravo protiv onih, koji sve daju i sve žrtvuju za svoj narod.

Onom istom knjigom, kojom je htio sitni narodni prosvjetitelj da digne uspavanu narodnu svijest, diže se sad nezahvalni kukavelj protiv svoga prosvjetitelja. Onom istom i jedinom knjigom, koju mu je dao sitni seljački radiša, želi sad umišljeni neznalica, da bude učeniji i pametniji i od svoga učitelja. Zaslijepljeni i zavedeni siromah misli sad, da već sve zna i da mu više nitko nije potreban.

A koliko puta se i događa, da takvi nezahvalnici — možda nekoč najljepša nada i najveći miljenici narodnog učitelja — javno pred narodom izruguju svoga jedinog i najvećeg dobrotvora!

Nemojmo se onda čuditi, ako i iskreni narodni prijatelji i seljački prosvjetitelji u svome plemenitom ogorčenju klonu, napuste svaki rad za narod te stanu očajavati i o sudbini svog nezahvalnog naroda.

No ne smije tako biti. Ne valja klonuti. Narodni radnik, gonjen svojom plemenitom dušom, ne smije ni očekivati kakve zahvalnosti za svoj rad.

Ali da ni on samac ne klone, pritisnut nekom jačom silom razočaranja, treba da sitni rad postane općim narodnim pokretom i javnim narodnim takmičenjem. Treba da svekoliko naše privatno i javno djelovanje od seljaka do školovana gospodina postane narodni pokret:

1. za oživljavanjem, proširivanjem i unošenjem socijalnoga duha u cio naš seljački život, te uzmognemo čuvati i oživljavati svoje kućne zajednice, a pored njih osnivati i proširivati svoje privredno zadrugarstvo na zdravijim osnovicama, nego što smo to činili dosad;

2. za širenjem snažne hrvatske i seljačke narodne svijesti, a preko iste buditi u dušama cijeloga svoga naroda snažna čuvstva slavenskog bratstva i uzajamnog ispomaganja, te uzmognemo i mi i kao Hrvati i kao veliki slavenski narod izgraditi što jaču svoju široku gospodarsku i kulturnu zajednicu.

Naš sitni rad kao opći narodni pokret treba da je upravljen smjernicama, te svako naše selo izgradi svoju školu, svoj hram prosvjete, te skinemo tako sa svoga seljačkog naroda sramotan žig nepismenosti i prosvjetne zaostalosti.

Taj pokret treba da ide i za tim, da dižemo u samoj duši svoga seljačkoga naroda smisao i spoznaju o potrebi i ko-

risti što boljeg gospodarskog rada, te sam narod po sebi — bez nametavanja odozgo — teži za svojim naprednijim seljačkim gazdinstvom.

No da sav taj rad ne bude raštrkan i provođen bez ikakva plana, treba da ide po određenim smjernicama. Samo po organiziranom sitnom radu mogli su i drugi veći narodi: Englezi, Nijemci, Francuzi da zahvale svoje uspjehe. — A organizacijom sitnoga rada stvorili su velika djela i manji narodi, nego li je naš narod: Belgijanci, Danci, Česi, Švajcari, Holanđani, Irci i drugi. Pa i naša braća Slovenci mogu da pokažu najljepše uspjehe na polju svoje prosvjete i privrede ponajviše zaslugom svoga organiziranog sitnog rada.

Pođimo zato i mi u sitnome radu za velikim narodima ponosom i sviješću, a za malim narodima ustrajnošću i voljom u uvjerenju, da će i nas dotle biti, dok je u nama narodne svijesti i volje za životom.

Dobro zapamtimo:

Nijedan narod — pa ne znam kako malen bio, ne može da izgine i propadne sve dotle, dok je po svome i najsitnijem radu svijestan sebe i svoga narodnog bića. Neprijatelji mogu da mu otmu narodnu i političku slobodu, ali probuđene narodne svijesti ne mogu mu nikad oteti.

Nasuprot svaki narod može propasti, a osobito onaj, koji je pod vlašću jačega, ako sebi nije više svijestan svoga narodnog bića, ako je izgubio svaku nadu u svoju budućnost i ako nema više sitnoga rada za probuđivanjem narodne svijesti u svim narodnim staležima.

Narod je grobar sam sebi, dok neradom niječe svoje narodno biće, dok prigiba šiju pred i najmanjom silom tuđinca, dok prodaje ideale svoga narodnoga bića tuđinu, a sebi možda u časovitu korist.

Nerad za narodno dobro, slabost, nevjera u budućnost, sebičnost, beskičmenost, narodna uspavanost, nesvijest i neprosvijećenost — putevi su narodnoj propasti, a ne sila tuđinca.

2. SELJAČKE ŠKOLE

„Mi smo agrikulturan (poljodjelski) narod s ogromnim postotkom seljačkoga staleža, a koliko još neobrađene zemlje leži utaman! A ono, što se obrađuje, obrađuje se kao u doba početka ljudske kulture.

Dižimo seljaka školama, udešenim racionalno prema napretku u njegovu staležu, a odbijajmo ga od gimnazija i sveučilišta, izim u slučaju, da se pokaže genijalnim!

Zemlju će nam poplaviti ljudi s ispitima, a bez plaće, dok rodna gruda čeka badava na vješte ruke, da joj podignu vrijednost i ljepotu."

(Vjenceslav Novak: Tito Dorčić)

Jest, naša zemlja, naša rodna gruda, naša polja i livade, naši vinogradi, naša stoka badava čekaju ne samo marne nego i vješte i školovane ruke, da se iz naše zemlje plodne i neplodne, ravne nizine i kamenog krša izbije što veća dobit za naš seljački narod, koja će biti i tečevina cijeloga našeg naroda.

I za seljačko gospodarstvo nije više dovoljno, da naše seljaštvo ima samo zdravu radnu snagu u svojoj družini; nije ni dosta, da naš seljak ima što više zemlje; nije ni dosta, da seljačku dušu rese sve vrline našega naroda. — Sve to nažalost danas ne zadovoljava. Seljačko gazdinstvo traži izobrazbu uma, kakve izobrazbe nije prije seljak trebao. On mora da je stručno i školovan, da znade procijeniti vrijednost svoga zemljorada, da znade i boljim načinima obradbe tla i njegovanja stoke postići što veću proizvodnju i što veću korist („rentabilnost").

Varamo se zato svi, kad držimo, da je jedini zemljorad tako jednostavan, da za nj ne treba nikakve stručne naobrazbe. Varamo se, da seljaku i u suvremenom društvu i gospodarskom životu nije od prijeke potrebe opća osnovna naobrazba.

Varaju se napose i sami seljaci, kad drže, da je za njihovo gazdinstvo dovoljno, da sin gleda samo, kako otac radi, kako ore, sije, kopa, žanje, kako timari stoku, kako siječe i vozi drva. Možda je, istina, i to nekoč dostajalo, kad je u kućnoj zajednici bilo mnogo radne snage, kad se u zajedničkom gazdinstvu i kraj malo rada proizvodilo puno, a trošilo manje, nego što se troši danas u sitnim seljačkim gazdinstvima. Nekoč je i seljak osim svojih po-

treba u kući malo što trebao izvan kuće. On je i u onom jednostavnom zemljoradu lako toliko privređivao, koliko je trebao za namirivanje svojih potreba.

Danas su međutim nastale posve drukčije prilike i u seljačkom gazdinstvu. Danas nije dovoljno seljaku, da na svome malenom posjedu privredi što više samo za svoje kućne potrebe, nego on mora privređivati što jeftiniju i što bolju robu i za tržište... Seljak nije tako više samo p r o i z v a đ a č svoje robe za svoju vlastitu potrošnju, nego mora biti i što okretniji trgovac.

A za sve to ne dostaje seljaku ona nauka u njegovoj privredi, kako ju je naučio od oca, a otac od svoga oca. Seljaku je potrebno, da se ogleda malo i okolo, kako se još bolje radi, kako se još bolje gospodari. Mora da nauči, kako će i samoj zemlji dati hranu, da iz nje izbije i za sebe i za stoku što više hrane. Seljak treba da odabire i timari stoku, koja mu daje što više mlijeka, što bolje meso, što češće mlade, što jaču radnu snagu, što bolju cijenu na tržištu, a nije dosta da uzgaja samo onu stoku, što ju je slučajno zatekao i baštinio od svoga oca.

Sve to ne može naš seljak da nauči samo gledanjem. On mora da ide u školu, gdje će naučiti poznavati sastavine i svojstva zemlje za rast bilja; mora da nauči upoznavati vrste stoke, njihove dobre i loše strane, vrste hrane itd. Seljak treba da poznaje i tržište, te prema cijenama tržišta uređuje vrste svojih usjeva, stoke, voća, vina, a nesamo da vodi gazdinstvo, kako ga je otac nekoč vodio. Seljak treba danas da plaća velike poreze i općinske namete, treba velike svote gotova novca i za svoje vlastito kućanstvo i gospodarstvo, — a sve to mora da izbije iz svojih proizvoda, koji na tržištu imadu malu ili gotovo nikakvu cijenu. Seljak mora zato da bude i te kakav račundžija, da znade troškove proizvodnje sve svoje robe sniziti na najnižu stopu upotrebe ljudske radne snage kao i stoke, da proizvodi u najkraće vrijeme i uz najmanje izdatke gotova novca. Kraj svega snižavanja svih ovih troškova mora i nastojati da proizvodi što više, što bolju robu i uz što niže cijene.

No seljak nije jedino proizvađač hrane za sebe i za druge, on je danas i najvažniji član državne zajednice. On treba da je zato upućen u poslove općine i države, jer se baš putem tih političkih zajednica promiče uz opće dobro sela, općine i države i njegovo lično dobro. Seljak ne može i ne smije prema svemu tome ostati ravnodušan prema

svemu tome, jer te zajednice traže i njegovu stručnu saradnju. Svaki naš seljak treba da znade, da mu je njegova općina mala državica. Putem općine on sebi uređuje ceste, kanale, škole, svoje gospodarstvo i sve drugo.

A da seljak uzmogne i u toj općini jače sudjelovati, potrebna mu je i opet uz njegovu stručnu naobrazbu i njegova opća seljačka, opća politička i opća građanska izobrazba. Tu izobrazbu ne može opet da stekne bez škola.

Škola je tako potrebna seljaku na svakom koraku njegova života, rada i kretanja, pa i vršenja pojedinih služba bilo to u vojsci ili u kakvim seljačkim društvima. I što je seljak prosvjetljeniji, on će se u suvremenom životu, gdje se svi ljudi natječu izobrazbom, i sam ćutjeti slobodnijim, jačim i neovisnijim u svome gospodarstvu. Nasuprot čovjek nenaobražen mora se ćutjeti kao sputan i ovisan o drugome; a jer se razočarao u radu i pomoći drugoga, postaje nepovjerljiv prema svakome. Čovjek neuk postaje slijepac kraj zdravih očiju.

Zato je i za naše hrvatsko seljaštvo preduvjetom njegova i gospodarskog i društvenog i staleškog i političkog napretka školovanje i samo školovanje, primijenjeno naravski potrebama njegova seljačkog života i rada.

Nažalost naš je seljak još u dobrom dijelu nepovjerljiv prema svakoj školi. Mnogi je seljak ni danas ne voli, kao što je nije volio ni za vojne granice, dok se djecu moralo batinama tjerati i učiti u školi. U velikom dijelu našega seljačkoga naroda drži se zato još i danas obvezatno školovanje djece kao neka vrsta krvnoga poreza. Mnogi seljački roditelji gledaju i kao svoju kaznu, što moraju svoje seljačko još nejako dijete oblačiti, kupovati mu knjige, pera i olovke, da im se dijete nauči u školi čitati i pisati. A držat će se najsretnijima, kad im dijete svrši tu školu ili kad ga uzmognu ma i mitom izbaviti i prije reda iz škole.

Sad ćemo shvatiti, zašto se seljaštvo uopće, zašto se naročito seljački općinski vijećnici rukama i nogama bore, da bi općinari nešto pridonijeli za gradnju ili za proširenje svoje škole na selu. A ako se već slože općinari jednoga sela, ne će o tome ni čuti općinari drugoga sela, kad se ionako u njihovu selu škola ne gradi, nego će djeca morati ići u školu u susjedno selo.

No bilo bi ipak krivo, kad bismo zaostalost i r a v n o d u š n o s t seljaka prema školi uzeli kao jedini razlog, zašto naše seljaštvo nema dovoljno još svojih osnovnih

škola po selima. Treba da se vidi i ono golo siromaštvo mnogih naših sela, gdje uistinu seljaci ne mogu snašati tereta za gradnju škole. Samo nastaje pitanje: Nije li i to siromaštvo, barem jednim dijelom, posljedica i neukosti naroda?

Tako i tu stupamo na kolo narodnih nevolja, gdje nema početka, kad su svi jadi sela među sobom isprepleteni.

*

Da uzmognemo ispravno odrediti smjernice prosvjetne politike svojih sela, treba da upoznamo sve poimanje seljaka o školovanju uopće, a naročito njegove seljačke djece.

Mnogi i napredan seljak gleda u školovanju svoje djece pravu propast svoga seljačkoga doma. On gleda loše primjere u drugim seljačkim obiteljima, pa se boji zla i za svoje vlastito dijete.

Eno primjerice onog seljačkoga gazde, kojemu se prohtjelo da pogospodi svoga sina, jer mu je bio jedinac. Ta u kući je bilo svega, može da ga iškoluje. A kamo još sreće, da je taj seljački gazda mislio, da mu sin pođe u ratarske škole, pa da danas sutra bude još bolji gazda nego li on.

„Ne, nipošto to!" govorio bi gazda. „Neka on bude gospodin! Čemu da bude seljak i da se muči sa zemljom i stokom, kad mu zato nije nikakve sile? Ima još kuća toliko, da ne mora natrag u selo. A bila bi za njega i najveća sramota, da ide u škole, a onda da uzima još plug u svoje ruke."

Ali istrošio se gazda na nevaljala sina, jer nije htio da uči. Prodavao se komad zemlje za komadom. Zaduživalo se kod seoskih lihvara i u bankama, samo da bude sin ipak gospodin, da mu bude „bolje" nego seljačkom gazdi — njegovu ocu. A dogodilo se, da je taj pogospođeni a neiškolovani sin prodao i seoski svoj dom, samo da ga nestane — a nestankom njegovim progutao je i njega svijet...

Mnoga su tako najbolja seljačka gazdinstva propala i sa sobom pokopala vlastitu djecu, koji bi baš kao jedinci mogli i morali biti čuvari djedovske grude i djedovskog doma.

Zlo bi još u polovicu bilo, kad bi ti školovani sinovi bili danas sutra prava narodna gospoda, koji bi i u svojim visokim položajima znali čuvati sveti onaj osjećaj i ljubav za našega seljaka i za selo, odakle su proistekli. Nažalost mnogi su baš od tih, kad su se pogospodili i kad su došli

do kakve vlasti, bili gori krvnici i nasilnici svoga vlastitog seljačkog naroda, nego li oni, koji su se rodili u gradu, othranili u lijepim gospodskim kolijevkama i živjeli daleko od sela. — Mnogi od tih, protivuprirodno pogospošteni, ne mogu da se snađu u svojim novim položajima. Oni svršavaju jadno kao pijanice i kao ljudi izbačeni iz pravog gospodskog društva.

Čemu onda da se i čudimo, zašto nam naše škole ne daju jačih narodnih ljudi?

Zašto da se i iznenađujemo, što nam se tako lako odrođuju od našega sela i od seljačke duše i oni, koji su još do jučer živjeli u toj seljačkoj zajednici, a danas su dobili svoje ukaze o imenovanju za učitelja, za suca, za profesora, za agronoma, za liječnika, za svećenika u kojem gradiću ili kojem većem selu?

Čemu se svemu tome i čuditi? Ta slušajmo samo onu prvu pobudnu riječ rođenoga oca svome djetetu, kad ga je slao u školu:

„Sinko, gledaj da učiš, da postaneš štogod, da se ne moraš mučiti na zemlji, kao što se mučim ja!"

Nije se tu čula riječ očeva:

„Sinko, gledaj da učiš, da se jednom vratiš svome seljačkome domu, da mu budeš njegova snaga, da ga ljubiš, kao što smo ga ljubili svi mi tvoji, da za nj i svojom glavom više radiš, nego što smo umjeli mi da radimo!"

Nijesu pratile dječaka ni riječi:

„Uči nam, sinko, uči, da nam postaneš ponos rodu i domu, a mi da u poštenju privređujemo, kako da ti bratu i sestri bude lakše! Ne zaboravi nigda, sinko, ako i postaneš jednom veliki gospodin, da si dijete seljačkoga roda i doma! Ljubi i poštuj vazda svoj rod i dom! A gdje možeš i kako možeš, učini svome domu, učini svome seljačkome narodu samo dobro! Ruka ti usahnula, um te ostavio, učiniš li tome svomu rodu ma i najmanje zlo!"

Od svega toga redovito ne čuje dijete ništa. Njemu se od djetinjstva pa do gospodstva utuvljivalo samo u glavu, kako mora učiti, da danas sutra dobije časti, naslove, da dobije vlast u svoje ruke nad svojim rođenim narodom, „koji je neuk, divlji i surov, koji je tat, ubijca i laža, koji je jalan, zloban i u svemu nepošten".

Naše srednje škole nijesu seljačkom mladiću govorile o ljubavi prema narodu nego prema vlasti; učilo se samo o junaštvu, o osvajanju i o pravu jačega. Vjerska čuvstva djetinstva bivala su od pokvarenih drugova ismjehivana.

Iza malo vremena počeo je nažalost i seljački mladić a danas već i gospodin misliti kao i ostali drugovi: „Ta tko je još taj, da vjeruje u seljačke priče o Bogu, o duši, o nebu, o paklu! Nebo ti je na zemlji, kad se znaš snaći i dobro se životno osigurati. I pakao je na zemlji, kad dadeš, da te jači gone od nemila do nedraga u tvojoj službi, — kad se iz ljubavi i sentimentalnih osjećaja ženiš s djevojkom sirotinjom, koja će ti domala narovariti na leđa čopor djece. Kad se već ženiš, treba da se ženiš s onom, koja će ti donijeti imutka i kuću, te ti plaća tvoga položaja bude za cigarete i za društvo. Ti ionako svojim položajem daješ i djevojci društveni položaj, a ona neka ti barem donese toliko, da možeš po svome položaju živjeti. — Ili ako se ženiš, gledaj da po ženidbi uhvatiš veze za svoju budućnost! Pazi zato dobro, što je tvojoj zaručnici otac, stric, ujak, brat! Tko je i u daljem rodstvu, koji nešto m o ž e. Ako već uzimaš djevojku, koja nema kuće ni imutka, gledaj da po njoj postigneš položaje, kojima ćeš lako steći imutak i kuću!"

Rijetki su zato, koji su znali nadvladati zamamne takve glasove svoje okoline i svoga „praktičnog" obrazovanja za život. Zato i ono seljačko dijete klone. Njegova duša pada u glib, ako ne već za vrijeme školovanja, a ono sigurno kad čovjek stupi jednom u život, koji je i za toga idealnoga mladića „jači od svih njegovih ideala". Ta ionako su ga svi učili, da je samo u materijalnom bogatstvu sreća, a to se bogatstvo može steći samo po dobrim i unosnim položajima. Ono, što je idealno, ako i preostane u duši kao nešto skriveno i čega se on sad zapravo već i stidi u društvu, ne će se nikad naplaćivati u gotovu novcu i u položajima. To ima da ostane, kao i ona vjera njegove majke, u najtamnijoj ćelijici njegova srca i uma. Ta tko zna, možda će se jednom i time moći da pohvali u duši! Možda će jednom doći vrijeme, kad će se i to plaćati gotovim novcem — i tada će on istupiti pred svoj „ljubljeni narod" kao čovjek sela i kao čovjek „vjere njegovih djedova..."

Mi se često tužimo na narodno zlo. A čemu da se tužimo, kad nam tako same naše škole odgojiše i dadoše narodne zločince, krvopije, gulikože, nesavjesne privatne i državne činovnike, gramzivce za unosnim položajima, prodane mješine svakoj vlasti, beskičmenjake, ulizice, narodne izrode, sve i sve — samo rijetko, vrlo rijetko narodne ljude!

A svemu tome je krivo, što se već u osnovnim i srednjim školama ne uzgaja srce za svoj narod, nego se „prosvjetljuje" samo um, kako će čovjek steći bogatstvo, kako će možda znati i htjeti dobro živjeti bez velikog rada. Sve škole počam od prvih pa do posljednjih godišta uče, da je čovjeku cilj: „š t o m a n j e r a d i t i, a š t o v i š e z a r a d i t i".

Već naše osnovne škole po selima ne usađuju u dječjoj duši po svojoj školskoj osnovi nikakve ljubavi prema selu, prema seljačkoj porodici, prema zemlji, prema seoskoj crkvi, prema lijepoj narodnoj pjesmi i nošnji. A kako će da i usađuju, kad su već i učitelji robovi tuđih misli i tuđih težnja? Mnogi od njih, iako živu na selu, nemaju ništa zajedničkog s dušom svoga hrvatskog seljačkog naroda.

A naše srednje škole?... Ta one su tek kao nužno zlo i narodu našem i roditeljima pa i djeci samoj, jer su već davno prestale biti rasadnice odgoje srca, duše, vjere, narodne misli, ljubavi prema seljačkoj i rodnoj grudi. Um se našoj omladini krca „znanjem", a za srce i dušu, za ljubav prema narodu nema ništa — ama baš ništa...

A i one naše najviše škole? Ta i to nijesu počesto ništa drugo nego fabrike, iz kojih će mladići „p o ć i u n a r o d n a d o b r u z a r a d u..." — Možda je bilo i na tim školama vatrenog zanosa za domovinu, za narod, za radnika, koga iscrpava kapitalista. Možda se u duši te mladeži, koja se omamljivala kavanskim dimom, javljao krik protiv kapitalističkog društva, a gledale utvare novoga carstva na zemlji na ruševinama sadašnjeg društva, kulture pa i cijele znanosti.

Nažalost, u duše i u srca već te mladeži uštrcavao se i otrov novca, vlasti, sile, a pod krinkom ljubavi za otadžbinu — lažni patriotizam. Kakvi će to biti ljudi tek kasnije? Bože, oslobodi nas takvih prosvjetitelja! Bože, oslobodi naš seljački narod takve školovane gospode, takvih predstavnika najviših vlasti!

A što da kažemo i o onim školama, koje su i osnovane sa zadaćom, da uče naš narod naprednom seljačkom radu? Nažalost i one boluju na svima bolestima kao i sve druge škole, koje stvaraju školovanu gospodu...

Mi ćemo ih ovdje da upoznamo, da uzmognemo iz njih odabrati dobro, a ukloniti loše.

NIŽE SELJAČKE ŠKOLE

Niže seljačke ili niže poljoprivredne škole možemo da nazovemo sve one škole, gdje seljački mladići i djevojke, nakon što su svršili pučku (osnovnu) školu od 4 razreda, dobivaju izobrazbu ili općenito u svima granama seljačkog gazdinstva kroz duže vrijeme, obično kroz 2 do 3 godine stalne obuke, ili se poučavaju samo u pojedinoj poljoprivrednoj grani. U tom slučaju i obuka traje redovito kraće vrijeme (6 do 12 mjeseci, a i manje).

U niže seljačke škole spadaju prije svega *RATARNICE*. Takvih ratarnica, koje danas obično nose naziv „niža poljoprivredna škola", imamo po raznim krajevima svoje države: u Križevcima, Slavonskoj Požegi, Banjaluci, Butmiru i drugim mjestima.

U tim ratarnicama mladići dobivaju ponajprije opću naobrazbu. Iste škole služe tako kao neka vrsta i produžnih osnovnih škola. Pored te opće naobrazbe dobivaju osnovnu pouku iz prirodnih znanosti u vezi sa svim granama seljačkog gazdinstva.

Pored tog više naučno-teorijskog rada imaju đaci prilike, da se na posjedu same ratarnice upoznavaju u radu s pojedinim granama seljačkog gazdinstva: u stočarstvu, voćarstvu, vinogradarstvu, pivničarstvu, peradarstvu, zatim u obradbi tla, u oranju, sijanju u vezi s prorjeđivanjem sjemena, u košnji, spremanju krme itd. i u svima drugim seljačkim radnjama.

Niže poljoprivredne škole mogu imati dva smjera. Jedne su, koje vežu pouku više na sam praktički rad i vježbe u poljoprivredi, a druge su, koje posvećuju više pažnje općoj i stručnoj izobrazbi („teoriji") svojih đaka.

No pored ta dva smjera u obuci mogu te škole imati i različite ciljeve. Jedne su po svojoj svrsi određene, da se mladići nakon školovanja vraćaju poglavito svojim seljačkim domovina, pa se zato i primaju u iste samo mladići iz seljačkih obitelji; — druge nasuprot nastoje da izobraze ili za rad na tuđem posjedu ili za rad nižih državnih i privatnih činovnika poljoprivredne struke, ili konačno služe đaku kao preduvjet bilo kakvu zvanju u bližoj ili daljoj vezi s poljoprivredom.

Starija vrsta ratarnica s pretežno praktičkim smjerom napušta se sve više zato, što se sami mladići odbijaju od onih škola, gdje znadu, da moraju pretežno raditi nesamo kao besplatni sluge, nego još i naplaćivati na svoj besplatni rad. A i sami roditelji ne daju rado svoje djece u takve škole, gdje će se manje naučiti mišljenju i razumijevanju seljačkoga rada, a više tjelesnom obavljanju poslova na školskom imanju, koji poslovi nijesu često ni u razmjeru s veličinom seljačkog posjeda, a ni u vezi sa životom samoga seljačkog gazdinstva. Zato se prelazi sve više smjeru ratarnica s pretežno naučnom osnovom, ali naravno i tu se u manjem đaci vježbaju u poljodjelskom radu. Iz tih škola se nastoji ukloniti svaki tjelesni rad, koji sliči radu čistog poljoprivrednog nadničara. Takvim naučnim planom nastoji se mladićima dati što općenitije i šire znanje u samoj poljoprivredi, koje će oni moći lako kasnije primijeniti u svome seljačkom gazdinstvu.

Ratarnice su uređene obično tako, te u njima mladići imaju svu opskrbu. Uprava vrši ujedno nadzor nad svim njihovim i izvanškolskim radom.

Troškovi za stan i hranu, a počesto i za odijelo pojedinih đaka, idu ili na račun budžeta pojedinih banovina ili na račun samih roditelja. Ako se mladići primaju na trošak banovine, to se svake godine raspiše natječaj za nekoliko besplatnih mjesta. Ima slučajeva, da i same općine ili kakve druge zaklade podmiruju troškove za školovanje u ratarnicama.

Što se tiče nastavnog plana kao i svih drugih uvjeta za primanje mladića u ratarnice, naše su se ratarnice uglavnom povodile za primjerima sličnih škola u drugim državama, naročito u Njemačkoj i Francuskoj.

Pa ipak ako su te vrste nižih poljoprivrednih škola mogle kod drugih naprednijih naroda pokazati dobrih uspjeha, praksa od više desetljeća pokazala je kod nas, da nam te škole nijesu donijele željenih uspjeha za unapređivanje seljačkog gazdinstva, iako su baš te vrste škola bile namijenjene seljačkim mladićima.

Neuspjesi tih ratarnica pokazuju se poglavito u tom što se jako mali broj mladića nakon škole vraćao svojim seljačkim domovima; većinom su svi tražili bilo kakvo drugo zvanje u općini, na željeznici, u gradu ili bilo gdjegod, samo da se ne moraju više vratiti u svoj očinski seljački dom.

Razlozi neuspjesima tih ratarnica su mnogostruki. Evo ih:

a) Sve naše ratarnice („niže poljoprivredne škole") osnovane su većim dijelom ne prema potrebama i prilikama našega seljačkog naroda, nego po uzorima i primjerima sličnih škola kod drugih naprednijih naroda,

gdje su prilike za djelovanje takvih škola bile posvema drukčije.

b) Većina dojakošnjih uprava tih ratarnica nije bila dorasla misli osnivača samih škola, da čuvaju seljačke mladiće selu i seljačkom radu, a ne da stvaraju od njih poluškolovanu „gospodu": općinske pisare, lugare, finance, žandare i sve drugo, samo ne seljake.

c) Pogreška je bila, što se nije odmah u početku pazilo na to, da se u ratarnice primaju samo seljački mladići, kojima roditelji imaju dovoljno zemlje za rad seljačke obitelji. Primali su se nasuprot u te prve seljačke škole i mladići bilo iz građanskih obitelji i iz proletarskih seljačkih obitelji. Zajedništvo života i rada mladića iz različitih obiteljskih prilika moralo je djelovati nepovoljno i na ciljeve njihova školovanja. Jednima je od tih mladića cio duh kružio samo oko jedne misli, kako da sebi putem te seljačke škole osiguraju ma bilo kakvo zvanje. To je imalo bezuvjetno utjecati i na misli onih seljačkih sinova, koje su njihovi oci poslali s nakanom, da se danas sutra povrate svome domu.

d) Neuspjesima ratarnica pridonijelo je svakako i to, što se ni u pogledu nastavnog plana, a ni u pogledu učitelja nije dovoljno nastojalo, da se baš u tim školama uzbudi ljubav, čuvstvo i ponos prema seljačkom staležu, prema radu na rođenoj grudi, prema podizanju seljaštva kao i cijelog naroda putem naprednog gospodarstva. Više nego u ijednoj drugoj narodnoj školi trebala se u duše te seljačke mladeži usađivati ljubav prema narodu, Bogu i domu. Prosvijetljenim duhom morao bi se seljački mladić nakon svršene škole vraćati u svoje selo svojoj seljačkoj kući kao pravi apostol novog naprednoga života i rada među svojim suseljanima.

e) Veći dio tih ratarnica postoji i djeluje ne u našim naprednim selima, nego u pretežno građanskoj okolini. Seljački mladić otrgnut zato od svoje seljačke okoline i bačen u koji naš gradić ili grad, pa makar ondje i polazio seljačku školu, izgubit će onaj duh svoga seljačkoga doma, duh jednostavnosti u seljačkoj nošnji kao i u svem mišljenju.

f) Konačno su se možda i samim školovanjem davale krive smjernice seljačkom radu. Učitelji tih škola, sami istrgnuti iz seljačkih domova, nijesu mogli davati seljačkom mladiću smisao i duh, da je cio njegov budući rad na selu život seljačkoga doma; da se prema tome taj rad razlikuje od tvorničkog radnika i industrijalnog poslodavca. Koliko se puta po onim knjigama i predavanjima shvatalo seljačko gazdinstvo kao kakvo građansko poduzeće! Koliko puta se i putem tih knjiga i učitelja gledalo na svako seljačko gazdinstvo istim naočalima!

Ali među razlozima za neuspjeh naših ratarnica moramo bezuvjetno vidjeti i onu okolinu, u kojima su te škole nastale i u kojoj se razvijaju. A tu je baš ona žalosna činjenica, da u našem seljaštvu vlada još uvijek velika ravnodušnost prema svima školama, a napose prema seljačkim školama. Jer ako je seljak sam dovoljno napredan, pravom se boji, da će mu se i u toj školi „pogospoditi" njegovo dijete, te ne će htjeti više obrađivati svoju rođenu grudu. A ako nije otac dovoljno sam školovan i napredan, drži u svojoj neukosti, da će vrijeme školovanja njegova sina u jednoj takvoj ratarnici biti dobrim dijelom izgubljeno. Seljak redovito drži, da bi za to vrijeme mogao njegov sin daleko korisnije privređivati na svome seljačkom domu, nego ići drugamo i raditi kao besplatni sluga.

Za takvo zaključivanje možda je imao opravdanja i onaj napredni i onaj neprosvijetljeni seljak. Gorkim iskustvom se pokazalo, da većina seoskih mladića, koji su svršili takvu ratarnicu, nije bila više za seljački rad. Njima je bila sramota nanovo oblačiti i nositi ono seljačko odijelo. Bila im je sramota čistiti staje i izvoziti gnoj na polja. Naprotiv, da su sami ti svršeni đaci postali apostoli sela, oni bi jamačno potakli i druge seoske gazde, da dadu svoje sinove u ratarnice. Po tim mladim školovanim seljacima mogao bi se tako stvoriti cio pokret za opće školovanje sela. A svega toga nije bilo od tih svršenih ratarničara.

Imao je pravo i onaj manje napredni seljak, kad je gledao za sebe i za sina izgubljeno vrijeme provedeno u ratarnici. Neke od tih seljačkih škola bez stručnih učitelja i bez stručnog vodstva nijesu uistinu bile drugo nego državna imanja s besplatnom služinskom radnom snagom, sastavljenom od mladića sa sela, za kojih su uzdržavanje još plaćali školi država ili roditelji mladića.

Koji su zato vidici svih tih naših nižih poljoprivrednih škola? Da pravo kažemo, ne vidimo, barem za bližu budućnost, kakvih većih uspjeha. Rijetko će biti seljačkih gazda, koji će na svoj trošak školovati svoju djecu. A ono, što bude đaka u tim školama pomoću ili države ili pojedinih

zaklada, ne može da opravda njihovo opstojanje, to više, što se svršeni đaci ne vraćaju više seljačkim domovima, jer ih uopće više ili nemaju ili jer im se ne će više prihvatiti seljačkog pluga.

ZIMSKE SELJAČKE ŠKOLE

Mnoge loše strane ratarnica („nižih poljoprivrednih škola") uklanjaju ZIMSKE SELJAČKE ŠKOLE. One imaju tu prednost, da se mladići i tu obučavaju u svim granama seljačkoga gazdinstva, istina, više u nauci nego li u radu i vježbama. Obuka traje jednu ili dvije godine, ali samo za zimskih mjeseci, redovito od 15. studenoga do 15. ožujka, to jest u mjesecima, kada mladići nijesu prijeko potrebni svome seljačkom domu.

Takve vrste zimskih seljačkih škola u velikom broju postoje u svim naprednim državama: Danskoj, Švedskoj, Norveškoj, Finskoj, Čehoslovačkoj, Švajcarskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Holandiji, Sjedinjenim Državama Amerike i Bugarskoj. U Zagrebu postoji takva škola pod imenom „seljačko sveučilište".

Dobra je strana tih zimskih škola i u tome, što su đaci tih škola nesamo mladići u točno određenoj dobi, nego i odrasliji ljudi, koji se mogu u zimske mjesece udaljiti od svoga seljačkog doma. No i učitelji su u tim školama stalni učitelji putujući kroz ostalo vrijeme godine tako, te dolaze u veze sa svojim bivšim đacima i njihovim gazdinstvom. Osim toga kao putujući učitelji živu u trajnoj vezi s radom samih seljaka, pa zato i njihova predavanja u zimskim seljačkim školama, iako su temeljena više u pouci nego u praktičkim vježbama, u najužoj su povezanosti s praktičnim radom i životom samih seljaka. One mogu stoga da iskaču nad predavanjima stalnog učitelja koje druge niže poljoprivredne škole.

SELJAČKE STRUČNE ŠKOLE

Umjesto zimskih seljačkih škola postoje kod nas SELJAČKE ŠKOLE ZA POJEDINE GRANE SELJAČKOG GAZDINSTVA. U tim školama obuka traje redovito jednu do dvije godine. Takve su mljekarske, pčelarske, vinogradarske, voćarske, povrtljarske i domaćinske škole; u nekim državama prema posebnim prilikama postoje i ovčarske, konjarske, uljarske, livadarske i peradarske škole.

Uspjesi takvih stručnih škola mnogo su povoljniji, jer te škole posjećuju mladići, koji se žele uputiti posebnim privrednim granama i u životu, a ne će bježati u različita „polugospodska" zvanja.

U našoj državi postoji 6 vinogradarsko-voćarskih škola, i to u Iloku, Vršcu, Mariboru, Grmu, Kninu i Sv. Jurju. Nekoč je takva škola postojala i u Petrinji. Pored tih vinogradarsko-voćarskih škola imamo posebnu školu za povrtljarstvo u Novom Sadu. Državne domaćinske škole imamo u Petrinji, Božjakovini i Gospiću, a privatne i u drugim mjestima, na pr. u Zagrebu, u Lovrečini-gradu, Slavonskoj Požegi i drugdje.

Pored stalnih domaćinskih škola za seljačku žensku mladež imamo i PUTUJUĆE DOMAĆINSKE ŠKOLE, koje traju redovito kraće vrijeme. U tim putujućim školama uče se redovito ne samo seljačke djevojke nego i mlađe žene priređivanju hrane. Njihov je obujam pouke zato znatno uži nego li u stalnim domaćinskim školama, gdje se djevojke uče i peradarstvu i povrtljarstvu i krojenju i šivanju.

Posebnu svrhu provode ZADRUŽNE ŠKOLE u Zagrebu i u Ljubljani, koje idu za promicanjem zadrugarstva na taj način, da odgajaju među samim seljacima vođe seljačkih zadruga.

SELJAČKI TEČAJEVI

U vezi s posebnim školama za razne grane seljačkog gazdinstva provode se u svima državama, pa tako i kod nas, SELJAČKI TEČAJEVI bilo za opću seljačku naobrazbu, bilo za pojedine poljoprivrede grane. Moramo priznati, da su takvi tečajevi uz najmanji trud i troškove pokazali dosad još najboljih uspjeha. Kako ti tečajevi traju tek po nekoliko zimskih tjedana i to ne u gradovima, nego u samim selima, time je omogućeno da pohađaju predavanja i oni, koji se ni u kojem slučaju ne bi mogli udaljiti iz svoga sela.

Nedostatak je ipak tih tečajeva, što se njihovim učesnicima ne može za to kratko vrijeme pružiti cjelokupna i sistematska obuka, nego samo pogledi u pojedina poglavlja nauke i praktičnog seljačkoga gazdinstva. Učesnicima tečajeva ne dijele se redovito nikakve svjedodžbe, te se tako ni službeno ne osposobljavaju za vršenje kakve službe.

Kod nas su nastojanjem poljoprivrednih činovnika i banskih uprava uspješno provođeni seljački tečajevi. Pokazalo se tu, da naš seljački narod ne zabacuje pouke u svome gospodarstvu, samo ako mu se ona daje u zgodno vrijeme, na pristupačnu mjestu i u dobru obliku. Pojedine takve seljačke tečajeve zna katkada posjećivati dnevno kroz više tjedana 100 do 200 seljaka - učesnika.

Dojakošnji uspjesi u toj vrsti seljačke pouke pokazuju nam i smjernice, kojima bi školovanje našega seljačkoga svijeta imalo da proslijedi.

No da ti seljački tečajevi imaju još boljih uspjeha, trebalo bi, da se putem poljoprivrednih činovnika ili putujućih učitelja pripravi i udruži seljaštvo za tečaj.

A ne bi bilo ni loše, da se takvu seljačkom tečaju dade veća važnost i značaj kao posebnoj vrsti seljačke škole. Bilo bi zato od koristi, da se odredi točan nastavni plan, da se stalni slušači upisuju u tečaj, a na koncu da polažu i ispite, na temelju kojih se izdaju svjedodžbe. Najboljim đacima mogu se odrediti izvjesne nagrade bilo u knjigama, bilo u sadnicama uzornoga voća i trsova, bilo u besplatnim posjetima pojedinih uzornih gospodarstva ili što slično.

Uspjeh će tečaja bezuvjetno ovisiti o dobrom sastavu nastavnog plana. Taj plan treba da se veže uz najvažnija seljačka pitanja dotičnoga kraja. Ako je primjerice kraj pretežno stočarski, treba da se seljački tečaj ograniči na tu privrednu granu, a mimoiđu grane manje važne. Ako je od važnosti skupna proizvodnja, prodaja ili potrošnja pojedine robe, bit će od važnosti da nastavni plan obuhvati pouku o proizvodnom i potrošačkom seljačkom zadrugarstvu. Ako je seljački posjed rastepen u sitne i nesposobne parcelice, bit će potreba, da se govori o grupiranju tih parcelica putem komasacije. Ako je posjed u rasipanju na sitna i nesposobna seljačka gazdinstva, bit će od važnosti, da se govori o seljačkom domu, na osnovi obiteljskog vlasništva kao i o preseljavanju pučanstva u slabije napučene krajeve („unutrašnja kolonizacija").

Pogrešno bi bilo, kad bi nastavni plan bio sastavljen od predavanja, koja se seljaštva ni najmanje ne tiču ili kad bi ta predavanja bila preopćenitog značaja, te ne bi zalazila u život i rad samoga seljaka. Jednako bi pogrešno bilo, kad bi se predavanja odnosila na najrazličitije predmete, te bi cio nastavni plan davao sliku zbrke i ričeta.

Bolje je zato ograničiti nastavni plan na manje predmeta i na kraće vrijeme, nego ga razvodnjiti i nepotrebno vremenski razvući, te seljaštvo izgubi volju i snagu za prisustvovanje i slušanje takvih predavanja.

Nastavni plan i najbolje sastavljen ne će kod slušača imati još uspjeha, ako ne bude izveden po dobrim i stručnim predavačima - učiteljima. A tu baš dolazimo do najteže strane seljačkih tečajeva. Nemamo dobrih, stručnih i vještih predavača za svoje seljaštvo. Neki su i među školovanom gospodom dobri i savjesni činovnici, razumiju se u stvari, ali nijesu nikakvi predavači. Ne znadu govoriti narodu, da ih on razumijevanjem i zanimanjem sluša.

Drugi će opet znati govoriti o svemu i svačemu, ali se ne će znati držati predmeta. Narod će ih možda užitkom neko vrijeme slušati, ali se od cijelog „predavanja" ne će ništa okoristiti, jer je cijelo predavanje bilo po onoj narodnoj: „Trla baba lan, da joj prođe dan."

Neki od predavača opet misle, da sve znaju ili da je za seljaka sve dobro, pa se ne će ni da pripravljaju za predavanje. A kad dođu pred seljake, onda počnu tražiti riječi i misli, a govore, kao da bi nekom zube vadio ili po trnju hodao. Takvi predavači postaju onda prava muka i sebi i onim siromašnim slušačima. Koliko puta takvi unište pred seljačkim priprostim narodom sve ono poštovanje i svu onu cijenu, koju inače ima narod prema njihovim zvanjima i osobama! Stoput bi bolje bilo, da su ostali kod kuće, nego što su pred narod došli posvema nepripravni.

Imade nažalost i žalosnih slučajeva, gdje najavljeni predavači ne dođu, a narod ih skupljen strpljivo čeka; ili dođu, kad se to njima svidi, a ne u određeni sat prema programu. Dođu možda iza dugog čekanja nakon kakve pijače. Narod će odmah prepoznati u njima slabosti čovjeka, a jakosti alkohola.

Neuspjeh će seljačkog tečaja biti i ondje, gdje je on organizovan možda više iz poriva i ciljeva stranačko-političkih, nego li općenarodnih. Pogotovu će se narod odbiti od pohađanja seljačkog tečaja, ako vidi na čelu ljude, u kojima nije nigda vidio ni našao svojih prijatelja. Zato je kao prvi preduvjet za potpuni uspjeh seljačkog tečaja, da to nije nikakav politički zbor, gdje će se ljudi početi natezati i svađati o svakodnevna pitanja stranačke politike. Iskusan predavač moći će taći i koje političko pitanje, ali će to morati učiniti vješto, te u ulozi učitelja ne dobije sliku političara i strančara.

POLJOPRIVREDNA PRAKSA

Zasebna je vrsta školovanja naših seljačkih mladića putem takozvane POLJOPRIVREDNE PRAKSE (RADA) KOD NAPREDNIH GOSPODARA. U tom smo i mi već imali lijepih uspjeha šiljanjem svoje seljačke omladine na praktički rad naprednim gospodarima u inozemstvo. Na tom je polju radilo dosad društvo za privrednu izobrazbu hrvatske mladeži „Hrvatski Radiša", a pored njega i poljoprivredni fakultet sveučilišta u Zagrebu u zajednici sa Švajcarskim seljačkim savezom. Dosad je provedeno to praktično školovanje seljačkih mladića kod naprednih švajcarskih seljaka u nekoliko grupa.

Značajno je slušati izvještaje samih mladića o tom njihovu praktičnom radu na pojedinim seljačkim imanjima: oni iz naših naprednijih krajeva puni su hvale, a manje su zadovoljni oni, koji se već kod svojih kuća nijesu privikli marljivijem i točnom radu. Začudo, da se ti tuže više i na „napor" u radu nego li sinovi naprednih seljačkih obitelji.

Važan je boravak naših seljačkih mladića u inostranstvu, a naročito u Švajcarskoj, što su osim upoznavanja jezika (francuskog ili njemačkog) upoznali dušu i život švajcarskog seljaka, koji je trijezan, ozbiljan, proračunat, u obitelji do najveće čistoće ćudoredan. Mladići upoznavaju seljačko gazdinstvo, u kojem se znade cijeniti vrijeme, radna snaga i korist primjene tehnike. Osim toga dom švajcarskog seljaka sliči više kakvu gospodskom ljetnikovcu, a ne onoj našoj polurazrušenoj seljačkoj kući s neograđenim dvorištem i đubrištem, gdje i sve gospodarske zgrade leže bez reda i cilja, ko da ih je netko pobacao, a ne čovjek svojom mukom načinio.

Svakako seljački mladići upoznavaju u tuđem svijetu i nedostižive još stvari za našeg seljaka, jer tamo nalaze „u jednom kutu telefon, a u drugom barometar".

Koristi su od takve praktične škole i u tom, što svaki mladić isporeduje svaku i najmanju sitnicu tuđega seljačkog doma s prilikama u svojoj kući ili prema glavnijim granama svoga seljačkoga doma. Značajno je, da slovenski mladići pokazuju više zanimanja za stočarstvo i za radničke prilike sela; njih osobito zanima, kako se umjetnim gnojem i gnojnicom đubre travnici, da se uzmogne u godini pet puta kositi.

Drugi mladići u švajcarskom zadrugarstvu vide nesamo njegove uspjehe nego i način rada u vjeresijskim, proizvađačkim i potrošačkim zadrugama.

Treći se seljački mladići opet dive duši švajcarskog seljaka, gdje nema ogovarača, potvorača, kletnika, psovača, kradljivaca, smutljivaca, kavgadžija, pijanica, a stoljeća ne znaju ni za koje ubistvo u selu. Protiv zala, koja se hoće da uvuku iz gradova, ustaje složno cijelo selo, zadruge, seljačka društva. U selu je nemoguć kakav pokvareni čovjek, jer ga cijelo selo izbacuje kao pčele truta iz košnice.

Mladići upoznavaju i saradnju države i škole sa seljačkim svijetom. Država potpomaže selo, gdje samo može, a seljak potpomaže državu kao napredan gospodar i dobar porezovnik.

Svako selo ima električni vod, jer su seljaci znali da iskoriste gorske bujice i da ih obuzdavaju pretvaranjem njihove sile u snagu elektrike, koja nesamo da daje osvjetljenje, nego i pomoć u cijelom seljačkom gazdinstvu.

Uspjesi su takva praktičnog školovanja i u tome, što mladići upoznavaju probuđenu svijest drugog naroda, poštivanje starih vrlina, pa onda i oni nauče, tko su i što su; nauče poštivati sve svoje i sve ono, što je u njihovu seljačkom narodu dobro, lijepo, plemenito, osjećajno, pa makar i ne bilo novo; nauče poštivati sve ono, što je časna baština djedova i pradjedova.

Bit će zato potrebno, da se ta posebna vrsta seljačke škole nastavi, čim se poboljšaju prilike naših sela i čim se stvori međunarodni saobraćaj, koji će biti iskreniji i s više ljubavi, a manje sebičnosti; čim narodi upoznadu, da im je napredovanje u složnoj suradnji i izmjeni dobara, a ne u međusobnom iskorišćivanju i provođenju životinjske borbe po pravu jačega.

PRODUŽNE ŠKOLE NA SELU

U većini naprednijih naroda traje osnovna škola na selu punih 8 godina. Ona se dijeli u nižu osnovnu školu sa 4 razreda i u produžnu školu sa 4 viša ili produžna razreda. Na produžnu školu obvezana su sva seljačka djeca.

Iako ta PRODUŽNA ŠKOLA nije isključivo seljačka, nego daje seljačkom djetetu, tek proširenu i nastavljenu obuku na nižu osnovnu, ipak se produžna škola razlikuje po svom nastavnom planu od ostalih građanskih škola; ona se i nehotice prilagođuje teoretskoj izobrazbi seljačkih mladića i djevojaka prema potrebama njihova seljačkog života i rada.

Po našem starom zakonu o pučkim školama imali smo nešto slično tim produžnim školama u obliku takozvanih „o p e t o v n i c a". Međutim obuka u tim opetovnicama bila je određena samo u jedan ili u dva dana u tjednu (nedjelju i četvrtak ili samo nedjelju); osim toga nastavni je plan bio prepušten dobroj volji samoga učitelja. Iako te opetovnice nijesu imale znatnijih uspjeha, dobra im je strana bila, što je seljačka mladež (muška i ženska) i iza svršenih četiri ili pet razreda pučke škole znala, da se nalazi još pod paskom svojih učitelja, da nije prepuštena sama sebi i da nije zaboravljala i ono malo stečena znanja.

Najnovijim zakonom o osnovnim školama ukinute su međutim opetovnice, a zakonom je predviđena po uzoru u drugim državama osnovna obuka od 8 godina. Međutim tim je zakonom stvoreno samo mrtvo slovo na papiru, jer je u život provedena osnovna obuka samo za prva 4 razreda. Taj je zakon moguć za život u drugim državama i krajevima, gdje je seljaštvo a i cio narod posvema drukčije pripravljen i odgojen za svoje školovanje.

A kako ćemo moći pomišljati na obvezatnu produžnu školu do 16. godine kroz svih 10 mjeseci kod nas, gdje velik dio seoskog pučanstva vidi i u osnovnoj školi sa 4 razreda svoga krvnoga neprijatelja? Kako ćemo pomišljati na izgrađivanje novih zgrada za produžne škole, gdje neimaština i države i seljačkog naroda ne dopušta, da izgradimo dovoljno i onih osnovnih škola u svima svojim krajevima prema potrebama i samih školskih obvezanika?

Zato sve dotle, dok ne stvorimo sami u svome narodu sve zdrave preduvjete i za osnovnu školu, ne smijemo pomišljati na obvezatnu produžnu — barem ne u ovom obliku.

Pa ipak svi danas osjećamo i te kakvu potrebu a i nedostatak sadašnjeg školskog sustava, gdje smo ponajprije oteli još tjelesno nedoraslu i duševno nerazvijenu djecu njihovu roditeljskom domu, a onda je iza četiri godine muke i isprekidane obuke opet bacamo selu, nemarnosti i za život i za školu. Otpuštamo djecu iz škole upravo u dobi — oko 12. godine, kad su djeca počela nešto svojim razborom misliti, — u dobi, kad bi produžnom obukom seljačka mladež mogla korisno upotrebiti ono početno znanje stečeno u prva četiri razreda osnovne škole.

U svojim sadanjim prilikama ne možemo kraj raštrkanih sela pomišljati ni na osnovne škole u svakom selu,

a kako ćemo graditi onda produžne? — Sirotinja smo još. Zato moramo računati time, da katkad jedva možemo imati škole za svoju djecu, koja će imati okolinu i po nekih 5 do 8 kilometara daljine.

No ako škola mora da bude tako po nekoliko kilometara udaljena od doma djeteta, kako i možemo zamišljati, kako možemo i zahtijevati, da ono ubogo siroče od 7 ili 8 godina i bez dobre obuće i bez toplijeg odijela prevaljuje tako dalek put po kiši i po snježnim mećavama, da ranom zorom još u mraku prvo prti put kroz snijeg, koji je preko noći napadao? Kako može takvo dijete umorno, prozeblo, blatno, prokislo do kosti nešto u školi i naučiti? Kako može i učitelj imati pravog uspjeha, gdje mu u zimi poradi snježnih mećava i bolesti dolazi tek kakva polovica djece, a i to danas jedno, sutra drugo? A kad dođu opet proljetni lijepi dani, pomanjkat će mnogo od ono odraslije djece, jer ih sebični roditelji već iskorišćavaju za čuvanje stoke ili za kakav drugi rad u polju.

Tako i ta osnovna škola ostaje dobrim dijelom prazna, a uspjeh djece u nauci i nakon pune četiri godine gotovo nikakav. Djeca nijesu pravo naučila ni čitati, ni pisati, ni računati.

A upravo onda, kad to dijete počne već misliti i učiti svojim razborom, onda ga možda vadimo iz škole ili ga sama škola otpušta nakon svršena 4 razreda.

A što će početi i sami roditelji da rade s onom djecom od 12. do 16. godine njihove, osobito u mjesecima, gdje nema nikakvih poljskih radova? Mladići se vucare i klate po selu, da nitko za njih ne zna, ni gdje su, ni što rade. Po noći ni ne dolaze kući, nego spavaju po kakvim sjenicima ili po štalama kraj stoke.

Kraj takvih prilika nije čudo, da se seljački mladići zarana uče svemu zlu, da stradavaju počesto tjelesno i ćudoredno.

A djevojčice? Što će s njima raditi majke u toj njihovoj dobi do 16. godine, kad nijesu ni za kakvu pravu pomoć u kući? Njihov je sav rad ili ići za stokom na pašu, ili baviti se kakvim ručnim radom.

Seljački bi zato roditelji u onim malenim i stisnutim seljačkim sobicama bili najsretniji, kad bi im u one zimske mjesece primio netko tu djecu k sebi i uzeo ih pod okrilje, da ne gube zdravlje i vrijeme po selu.

Hoćemo li stoga poći ispravnim putem seljačke prosvjete, hoćemo li i hrvatskom narodu da predamo umne tečevine

drugih naprednijih naroda, **to u školovanju svojih sela moramo ići svojim samostalnim putem.** Moramo svome seljačkom narodu i njegovoj djeci dati takav naučni plan, koji će voditi računa o svima prilikama naših sela:

o odbojnosti i ravnodušnosti seljačkih roditelja prema svakoj školi;

o sebičnoj njihovoj težnji za iskorištavanjem i nerazvijene dječje tjelesne snage u kućanstvu i poljskim radovima;

o neimaštini i države i naroda, da se izgrade u svima selima osnovne škole;

o raštrkanosti seljačkih naselja, o neprohodnosti puteva i cesta, o udaljenosti seljačkog doma do škole;

o siromaštvu roditelja, da uzmognu djeci zimi dati toplu odjeću i obuću; — konačno i

o tjelesnoj nemogućnosti dnevnog polaska udaljene škole od više kilometara po djeci slabo obučenoj, a nikako hranjenoj u onim snježnim burama i mećavama.

Kad baš sve to promislimo, onda vidimo, da bismo morali školovanje naših sela postaviti posvema u druge smjernice, nego što su škole i s najboljim naučnim planom drugih naroda. Svu obuku svoga seljačkoga svijeta, pa i onu osnovnu za sitnu djecu, trebali bismo primijeniti, u prvom redu, prilikama naših sela u vezi i s produžnim školovanjem.

Prema već iznesenoj zamisli u našoj javnosti mogla bi se osnovna osamgodišnja obuka našega seljačkoga svijeta razdijeliti u dva tečaja: **niži i viši tečaj.** Svaki bi tečaj trajao po četiri godine, ali tako, da bi djeca polazila školu u godini samo pet mjeseci, umjesto 10 mjeseci, kako je to predviđeno po sadanjem zakonu o osnovnoj obuci.

Seljačka djeca od 7. do 11. ili do 12. godine polazila bi niži tečaj osnovne škole samo od 1. rujna do 1. studenoga, te od 1. travnja do 1. srpnja. To su mjeseci, kad bi moglo polaziti školu svako i slabije dijete, jer bi za zimskih mjeseci polazak bio prekinut. Mislimo, da bi djeca i za tih pet mjeseci redovitim polaskom škole mogla ono isto a možda i više naučiti, nego što nauče danas u deset mjeseci neredovitim polaženjem. Uostalom ne bi bio ni potreban za djecu onako široki naučni plan kao sada, gdje se i učitelj i dijete moraju mučiti, da svrše propisano gradivo iz povijesti, zemljopisa, higijene i iz svega drugoga, što uče danas, a

za što pravo govoreći nijesu ni u kojem pogledu duševno još dorasli. Gradivo bi se imalo tako ograničiti i razdijeliti, da djeca u četiri godine nauče jedino dobro čitati, pisati i računati, da nauče poznavati osnovice svoje vjere, — ukratko da nauče samo ono, što će im biti potrebno kao početak za dalje školovanje u životu.

A kada seljački dječak i djevojčica svrše taj niži tečaj osnovne škole, onda za njih ne postoje tolike poteškoće, da kroz zimske mjesece od 1. studenoga do 1. travnja polaze redovitu obuku u višem tečaju osnovne škole kroz četiri godine. To je upravo ono vrijeme, kada ta djeca nemaju kod svojih kuća nikakva posla, a i ne mogu ništa privređivati u svome seljačkome domu; kada i sami roditelji ne znaju, kud bi s tom djecom u njihovoj prelaznoj dobi.

Prednosti bi ove podiobe u dva tečaja bile, što bi to odgovaralo baš našim sirotinjskim prilikama. Ne bismo trebali za tu stvarno „produžnu školu" ni novih zgrada ni učitelja. Time bi bila najzgodnije riješena poteškoća i države a i samih roditelja za izgradnju novih školskih zgrada i za plaćanje novih učiteljskih sila.

Bila bi uklonjena poteškoća onakvih produžnih škola, koje bi prisilno odvodile seljačku mladež u škole u mjesecima velikih poljskih radova (u jeseni i proljeću), kako je to predviđeno i našim zakonom o produžnim školama.

Viši tečaj osnovne škole morao bi po svome nastavnom planu da usađuje u dušu i u um sve ono, što će seljačkoj mladeži kao budućem seljačkom mužu ili ženi biti potrebno u njihovu životu i radu.

Da se uspjeh obuke još bolje osigura, imali bi se svi razredi toga višega tečaja razdijeliti u dva odjela: **u dječačkom odjelu** odgajali bi se i izobražavali seljački dječaci od svoje 12. do 16. godine pretežno za svoj muški seljački rad, a isto tako bi **i u djevojačkom odjelu** upoznavale i učile seljačke djevojke sve ono, što im je potrebno kao seljačkim ženama u kućanstvu, domaćinstvu, odgoji djece i t. d.

Po takvu preuređenju naših osnovnih seljačkih škola imali bismo u svakom našem selu zapravo pravu seljačku školu za seljačke mladiće i pravu seljačku domaćinsku školu za naše seljačke djevojke bez ikakvih većih poteškoća.

Takvim preuređenjem osnovne škole u niži i viši tečaj stvorili bismo školu i prema svojim prilikama i potrebama bez ikakva oponašanja tuđih sistema i planova. Pomislimo

samo na to, *da bismo po takvu uređenju stvorili o d m a h u svome seljačkom narodu toliko seljačkih škola za mladiće, a isto toliko seljačkih domaćinskih škola, koliko je dosad osnovnih škola. A otvaranjem svake nove osnovne škole mi otvaramo i novu seljačku školu za seoske mladiće i djevojke.*

A koja korist od toga?

Svih tih koristi i ne možemo pravo predviđati a ni opisati. To bi bio za najbližu budućnost pravi preporod cijelog našega seljačkoga naroda, kad bismo i dopustili, da će tek polovica sve seljačke mladeži stvarno završiti viši tečaj.

Takvim radom otvorili bismo mogućnost, da dobivamo u novim seljačkim pokoljenjima seljačke muževe sposobne za svaki napredni rad u selu: u promicanju svih zadružnih grana, u stvaranju prosvjetnih i staleških udruženja, u promicanju naprednijeg seljačkog rada putem tehnike. Time bi dobio i cio narod i cijela država, jer bi već u vojničku službu dolazili mladići daleko s većom izobrazbom; u općinska vijeća ulazili bi muževi zreli i sposobni, da prosude koristi općinskoga rada; seljačke komore i druga staleška tijela dobivala bi izobražene muževe, koji će znati da procijene sve važnosti seljačkog zakonodavstva.

Riječju: Po takvim seljačkim školama, po takvim mladićima i muževima, koji budu iz njih izilazili, moći ćemo da provodimo svako korisno djelo na selu i u prosvjeti i u privredi i u komasaciji razbacanih seljačkih posjeda i u raseljavanju prenapučenih krajeva i u stvaranju i održavanju jakog seljačkog doma.

No time nijesu iscrpene ni druge dobre strane takva školskog sistema (sustava):

Napomenuli smo već, da i najnapredniji seljak nije volio slati svoga sina u poljoprivredne škole u kojem našem gradu opravdanim strahom, da će mu se tom školom i životom u gradu odbiti dijete od sela; bojao se, da će uzgojiti kakva „gospodičića" umjesto seljaka i čuvara svoga seljačkog doma. Međutim kod ovih produžnih škola polazi svaki seljački mladić i svaka seljačka djevojka „poljoprivrednu školu" u svome selu s onom istom torbom, u onoj istoj seljačkoj obući i narodnoj nošnji, u kojoj je polazio niži tečaj osnovne škole. — Time smo seljačku školu i nehotice unijeli u svako naše selo, te seljak ne će morati slati svoju djecu u grad na dalje školovanje. Time ćemo i sačuvati svu svoju seljačku mladež seljačkome životu i radu. Ne ćemo onda od tih školovanih mladića stvarati polu-

školovanu gospodu, kakvu smo dosad redovito stvarali sistemom „nižih poljoprivrednih škola".

Preporodnim radom takve seljačke škole u svakom našem selu stvarat će se i novi duh i n o v o m i š l j e n j e o s a m o j š k o l i. Ona ne će biti više gledana kao krvni porez udaren na selo, nego kao osnovica daljeg naprednog rada svega našega seljaštva. Narod će sada sve rado dati za svoju školu. Treba li novu izgraditi, on će namaći sredstava, da se izgradi. Treba li je proširiti, on ne će žaliti nikakvih žrtava. Sada će nastati i u svim drugim selima pravo natjecanje u želji i nastojanju, da sva sela dobiju nesamo svoje osnovne nego i svoje „seljačke škole". Time će biti u skoroj budućnosti lakše riješena i poteškoća sitne djece u polasku škole. Sviješću naroda doći ćemo domala do toga, te će i sva seljačka djeca moći polaziti obuku u nižem tečaju i kroz punih deset mjeseci, jer će svako selo s dovoljnim brojem školskih obvezanika željeti izgraditi sebi školu.

Privremeno ostaje pri takvu novom uređenju seljačkih škola jedina poteškoća, da li će učitelji osnovnih škola svojom dojakošnjom izobrazbom moći odgovoriti potrebama nastave i u višim tečajevima osnovne škole, zapravo potrebama nastavnog plana i prave seljačke škole, koje će biti, istina, više naučnog nego li praktičkog smjera. Kao prelazno stanje mogli bi se za mlade učitelje priređivati u praznicima dvomjesečni tečajevi, dok bi se od novih učiteljskih pripravnika tražilo, da nakon stručne učiteljske škole produže svoje školovanje još kroz dvije godine na kojoj možda posebno za njih uređenoj srednjoj poljoprivrednoj školi. Te bi srednje poljoprivredne škole mogle biti razdijeljene posebno za pripravnike, a posebno za pripravnice učiteljskih zvanja.

Poljoprivredna produžna izobrazba učitelja ne bi ni ukoliko škodila njihovu općem obrazovanju a ni praktičkom radu po selima. Po takvu školovanju mi bismo dobili i u seoskim učiteljima jače i sposobnije sitne radnike, nego što ih imamo danas.

Po uzoru tih „produžnih seljačkih škola" mogla bi se u našim gradovima i gradićima provesti obavezatna produžna škola i za građanska zvanja s posebnim nastavnim planom za mušku i žensku mladež. Time bi se najzgodnije i riješilo ono teško pitanje n a u č n i č k i h (šegrtskih) š k o l a, kojih dojako nemamo, a koje su nam prijeko

potrebne za osposobljenje mladića u različita zanatska i trgovačka zvanja.

Produžnom osnovnom školom i u gradićima podigli bismo znatno prosvjetno stanje svih naših građana: obrtnika, radnika i trgovaca, koji ne budu imali mogućnosti pohađati kakve druge srednje škole.

Kako su pak prilike i roditelja a i djece u gradićima daleko povoljnije za polazak škola nego li na selima, to bi se ovdje mogao zadržati obavezatni desetmjesečni polazak i u nižem i u višem tečaju osnovne škole.

Slično kao što će za učiteljske pripravnike „seljačkih škola" biti potrebno produženje školovanja kroz dvije godine na kojoj učiteljskoj poljoprivrednoj školi, imali bi i učitelji i učiteljski pripravnici, koji žele obučavati u gradićima u višim tečajevima osnovne škole, svršiti barem posebnu dvogodišnju učiteljsku školu građanskog smjera.

Kao što se iz toga plana vidi, mi ne stojimo pred nesavladivim poteškoćama, da putem seljačkog školovanja dignemo cio svoj narod, a naročito seljački, do pune njegove gospodarske, narodne, društvene i prosvjetne snage. Treba samo imati dobre volje, smionosti i jasnih ciljeva u svome radu!

UZORNA DOBRA - KONTROLNE STANICE - VOĆNI RASADNICI

U uskoj povezanosti sa seljačkom prosvjetom postoje i u našoj državi UZORNA DRŽAVNA GOSPODARSTVA, na kojima se provode pojedine vrste ratarskih grana. Takva bi imanja imala služiti okolišnom seljaštvu primjerom i uzorom naprednog gazdinstva. Redovito ta gospodarstva služe i svršenima agronomima, da se na njima u životu i radu upoznadu s poljoprivredom nakon svršena njihova sveučilišnog školovanja.

Uzorna gospodarstva nastoje počesto prema prilikama svoga okoliša, da jače njeguju jednu ili drugu granu poljoprivrede: stočarstva, vinogradarstva, povrtljarstva, voćarstva, žitarica, peradarstva, uzgoje industrijskih biljki, uređenju poljoprivrednih industrija i t. d.

Uzgojem posebnih vrsta plemenitije stoke nastoje uzorna dobra izravnim rasplodom ili križanjem s domaćom stokom potisnuti i u seljačkom gazdinstvu manje korisne vrste stoke.

Slično tako djeluju i sadnicima finijih vrsta voća i vinove loze; uzornim vrtljarstvom šire lijepe vrste ukrasnog cvijeća, drveća, pa i svih vrsta povrća.

Takva su uzorna dobra i pokretači poljoprivrednih izložbi za pojedine grane ratarskih proizvoda ili skupno za više grana.

Bilo bi od najveće koristi za praktičku seljačku poduku, da se na uzornim dobrima održavaju zimske škole i tečajevi, jer bi njihovi učesnici, ma i za posebne ciljeve seljačkog gazdinstva, imali prilike, da se zorno upute u poljodjelstvu.

Bilo bi jednako važno za unapređivanje seljačkoga gazdinstva, kad bi se provelo što više u z o r n i h d o b a r a i na privatnom, a napose na p o s v e s e l j a č k o m v l a s n i š t v u. Po takvim uzornim seljačkim gazdinstvima moglo bi se jošte jače djelovati na okolišno seljaštvo, nego li po onim velikim i službenim državnim dobrima, za koja će seljak opravdano reći, da on ne može onako gospodariti, kao što to može država iz svoga budžeta. Razumljivo je, da bi i ta uzorna seljačka gazdinstva morala imati državnu pripomoć — najbolje u obliku nagrade.

Iako se katkada i uzorna državna gazdinstva bave istraživanjem i kontrolom pojedinih grana poljoprivrede, ipak redovito postoje u svima državama KONTROLNE STANICE.

Svrha je tima stanicama, da na licu mjesta provjere uspjehe pojedinih poljoprivrednih radova. Ispituju zato biljne bolesti; čine pokuse različitim sjemenjem i umjetnim gnojivom; istražuju kemijska svojstva tla obzirom na vrste pojedinih biljki i na godišnju toplotu („klimu"). Označuju pokrajine za najbolje vrste stoke, žitarica, vinove loze ili povrća. Nastoje, da se samo u jednoj vrsti proizvodi roba najviše tražena i najbolje plaćana. Istražuju najbolju upotrebu i korisnost poljoprivrednih strojeva. I tako dalje.

U našoj državi ima više takvih kontrolnih stanica (Zagreb, Osijek, Split, Ljubljana, Topčider) za proučavanje biljki prema pojedinim pokrajinama, za istraživanje đubra i otrova protiv štetočina i bolesti, za istraživanje tla i vremenskih utjecaja na zemljište, za proučavanje biljnih bolesti i mjera protiva istih.

Osim tih općih kontrolnih stanica imamo u državi i stanice za ispitivanje samo pojedinih poljoprivrednih grana.

Po sebi je razumljivo, da takve stanice jedna drugoj javljaju uspjehe svoga rada.

Iako je sav rad tih kontrolnih stanica u našoj državi još čedan, ipak su njihovi uspjesi vrlo važni za cjelokupnu našu poljoprivredu. Ti bi uspjesi bili još veći, kad bi rad tih stanica bio jače povezan sa seljačkim gazdinstvima.

U našoj državi ima više državnih i privatnih VOĆNIH I VINOGRADARSKIH RASADNIKA. Djelovanje njihovo ograničeno je redovito na najbliži okoliš. No ima već pojedinih rasadnika, koji su uzgajanjem posebnih vrsta vinove loze ili voćaka uspjeli korisno proširiti svoje djelovanje na sve krajeve naše države.

Bilo bi svakako korisno, kad bi se općinski rasadnici uredili uz obuku školske djece na svakoj osnovnoj školi. A bit će i potrebno, da i naše proizvodno zadrugarstvo uzme u svoj zadrugarski plan i rad oko uređivanja rasadnika za sve vrste voća, vinove loze i povrća.

SREDNJE I VISOKE POLJOPRIVREDNE ŠKOLE

Osim tih vrsta prosvjete na selu i za selo imamo i u našoj državi uređene SREDNJE POLJOPRIVREDNE ŠKOLE s nastavom, koja traje 3 do 4 godine. Te škole mogu polaziti učenici nakon svršena 4 razreda koje srednje škole.

U pojedinim naprednijim zemljama, napose u Čehoslovačkoj i Njemačkoj, polaze mladići sa sela kao učenici srednjih škola baš te vrste poljoprivrednih škola te se onda vraćaju svojim seljačkim imanjima kao obični seljaci. Mi smo međutim još daleko do toga.

Naše tri srednje poljoprivredne škole (Križevci, Valjevo i Bukovo) služe ponajviše tomu, da spremaju od svojih svršenih đaka učitelje nižih poljoprivrednih škola, niže državne i privatne činovnike, napose sreske ekonome i putujuće učitelje.

Bilo bi bezuvjetno za narod korisno, kad bi i kod nas veći broj đaka nakon svršenog 4. razreda srednjih škola pohađao poljoprivredne srednje škole, doduše ne s ciljem, da postanu samo činovnici, nego da postanu svoji dobri gazde na selu, napose na srednjem posjedu.

A možda bi u vezi s uređenjem produžnih seljačkih škola, kako je to izloženo, velik broj svršenih đaka baš sa tih škola mogao biti namješten na selu kao učitelji na osnovnim seljačkim školama za stručne predmete viših tečajeva.

U svima državama pored nižih i srednjih poljoprivrednih škola postoje ili samostalne VISOKE POLJOPRIVREDNE ŠKOLE u položaju sveučilišnog fakulteta, ili su sastavni dio sveučilišta kao poljoprivredni fakulteti. U našoj državi vrši se visoka poljoprivredna nastava na poljoprivrednim fakultetima u Zagrebu i Beogradu.

Cilj je tih visokih škola, da unapređuju poljoprivredne znanosti, da osposobljavaju svoje đake za više činovnike državnih ili privatnih ustanova, za profesore na srednjim i višim poljoprivrednim školama, za poljoprivredne činovnike kod srezova i t. d. Dok su postojali veliki posjedi, to su se upravo s tih škola uzimali i upravitelji za velika imanja.

Iako položaj svršenih đaka na poljoprivrednim fakultetima u našoj državi nije još jednolično i općenito uređen, njihovi su položaji vrlo važni i za seljačku prosvjetu bilo kao činovnika kod upravnih tijela bilo kao putujućih učitelja, profesora, organizatora stručnih seljačkih tečajeva i t. d. Djelokrug je svih tih diplomiranih agronoma vrlo širok i zahvalan, jer je polje njihova rada u narodu, tako rekući, ostalo dosad posvema neobrađeno. Oni imaju zato presudnu ulogu oko unapređivanja seljačkog gazdinstva.

Važno je ipak i za te stručne i visoko školovane agronome, da budu i socijalno obrazovani, te selo i seljake promatraju i sa socijalne i strane, a nesamo s gledišta čiste gospodarske dobiti („rentabilnosti"). Potrebno je nadalje, da upravo ti stručni agronomi promatraju odvojeno svako pojedino seljačko gazdinstvo, jer obzirom na stručnu spremu samog seljaka, obzirom na veličinu posjeda, količinu radne snage, prometna sredstva, cijene na tržištu ima svako seljačko gazdinstvo za sebe svoju posebnu mogućnost uloška gotova novca, povećavanja proizvoda i čiste dobiti.

Seljaštvo, sa svoje strane, mora za budućnost svoga napretka gledati i u tim visoko školovanim ljudima svoje savjetnike i učitelje, a nesamo neke činovnike. Međusobnom suradnjom, bez one uobičajene činovničke ukočenosti, postići će se i međusobni najljepši uspjesi na korist cjelokupne privrede našega seljačkoga naroda.

* * *

Ali ni sve te škole ne će mnogo koristiti, ako i cio seljakov rad, sav njegov okoliš, sva gospodarska i politička udruženja ne budu za seljačkog mladića, a kasnije i muža, trajna škola.

Počesto se varamo, da ćemo samom školom podići svoje seljačko gazdinstvo. Sav rad škole bit će dobrim dije-

lom bez uspjeha, ako svakodnevni život bude nijekao sve ono, što je seljački mladić čuo u školi, te ako u tom društvu svoga praktičkog rada ne bude našao nikakva oslona.

Gdje su nam zato narodna seljačka društva, gdje su nam rodoljubi, gdje su nam sitni radnici, da okupe seljačke mladiće, te uzbude u njihovim mladenačkim srcima zanos za sve, što je dobro i plemenito?...

Gdje su nam narodne žene i sitne radnice, da okupe seljačku žensku mladež, te povedu s njome nesamo kolo narodne igre, nego i kolo sitnoga rada za Boga, za narod, za obitelj, za djecu, za lijepu narodnu nošnju, za pjesmu, za dobrotvorni rad prema bližnjemu, za čistoću i red u kući, za kućanstvo, za povrtljarstvo, za ukras svoga seljačkog doma? Gdje su nam sva ta društva? Imamo jedino onih nabožnih. A da i tih nema, nestalo bi u djevojačkoj duši svega onoga, što resi seljačku djevojku, pa bila ona i neuka, pa bila i sirotica bez oca i majke.

A gdje su nam i narodni učitelji, te nas uče u kući našoj, kako da uredimo svoj dom, kako da u voćaru našem njegujemo svako deblo šljive, jabuke, kruške, oraha? Ta mi postajemo i prema tome zasađenom drvetu maćehe i očusi, koji se ne brinu za djecu — za ono drveće, jer ga nijesu zasadile njihove ruke. Kako je zato tužno pogledati jedno takvo osamljeno i prepušteno stablo! Godinama nije ga dirnula ljudska ruka nego samo onda, kad treba ubrati nezasluženi plod sa stabla. Kada ga je tko okopao? Kada ga je pođubrio? Kada se tko pobrinuo, da mu žilje i koru ne uništava stoka? Kada mu je tko grane prorijedio i suharke uklonio? Kada se tko pobrinuo, da ne navali i na stablo kakav krvni neprijatelj, koji će mu isisati sve sokove, dok ga posvema ne uništi?

Gdje su nam po našim selima naši narodni učitelji, koji će nas poučiti uzgoju boljih vrsta stoke, koji će nas uzadružiti u seljačke marvogojske zadruge? Gdje su, da nas upute, kako da za vremena predusretnemo svima stočnim bolestima? Gdje su, da nas pouče, kako da osiguramo svoju stoku, te nam i u slučajevima crkanica ne propada sva naša muka i nada? Jer ništa više našega seljaka ne upropašćuje i ne ubija, koliko pomor na stoci, u koju je ulagao svu svoju muku i trošio prirod, da mu ona danas sutra izbaci koji dinar za kuću, za poreze, za opravak trošnih zgrada. A sva mu ta nada i sva pomoć u gospodarstvu propadne odjednom. Zato bi bilo od prijeke potrebe, da se i naš seljak nauči, te putem svojih seljačkih

zadruga osigura svoju kuću, svoje gospodarske zgrade, svoje usjeve, svoju stoku, svoje voćare i vinograde.

Našem selu treba uz onu osnovnu školu pravih narodnih sitnih radnika i pravih narodnih gospodara, koji će na svome imanju znati sami urediti uzorni voćnjak i vinograd, koji će se pobrinuti, da i cijelo selo dobije lijepih sadnica.

U upravu općine ne smiju da dođu oni seoski najveći vikači i seoske propalice, a ni oni, koji će svojom šutnjom odobriti sve voljice viših, nego treba da dođu pravi ljudi, pravi seljački gazde, koji su svojim radom pokazali, da znadu dobro i pametno gospodariti za sebe. Samo će takvi znati pokazati, kako treba gospodariti i za dobro u svojoj općini.

Rad zato naših općina mora biti odgojnim i prosvjetnim radom naših sela, a nesamo mjestom, koga se svi boje i kamo moraju da unose svu svoju imovinu.

A i svaki rad našeg školovanog čovjeka na selu mora biti živa škola za našega malog čovjeka, za našega seljaka. Svi školovani ljudi svojim naprednijim radom i jasnijim pogledima u život treba da otvaraju poglede u život našem seljaku. Ostat će, istina, i za školovane, koji ne žive seljačkim životom, još mnogo i mnogo stvari, koje im se čine malenima i neznatnima, a koje su ipak za život seljačkog naroda silno važne. No to još nije toliko zlo kao ono, što su se mnogi već po svojim školama naučili tražiti sve od svojih sela i od svoga seljačkoga naroda, a da mu ništa, ama baš ništa ne daju. Kad bi za taj narod imali barem srca i duše, ali ni toga počesto nemaju!...

Što nam zato koristi, te se ponosimo svojim seljačkim narodom, da nam je tjelesno zdrav a duševno bistar? Što nam koristi, da kažemo, da su djeca naših sela darovita, iako im duh nije onako okretan kao u gradske djece? Što nam koristi, kad u svome seljačkom narodu moramo samo gledati krasni materijal, koji uzalud leži, čeka i gine, da ga vješta ruka kao najdragocjeniji dragi kamen izradi?

Nema nažalost nikoga, da taj dragi kamen i digne sa zemlje. Naš je čovjek prepušten samom sebi. Pa kako onda da se opravda onaj vječni prigovor hrvatskom seljaku, da plete kotac kao i otac, da je neuk, da je siromah, da je surov, da je divlji, da je nepristupačan dobru!

Oživimo taj dragi kamen zdravom seljačkom prosvjetom, dobrim seljačkim školama, ali u prvom redu zdravom okolinom i sitnim radom!

Naslovnu sliku naslikao Kamilo Ružička

S A D R Ž A J

I.

II.

U JESENI 1936. IZAĆI ĆE DRUGA KNJIGA OVOG DJELA S OVIM SADRŽAJEM:

Društveni život na selu

1. *Seljački dom*
2. *Zemljišne zajednice*
3. *Seljačko zadrugarstvo*
4. *Staleška seljačka udruženja*
5. *Seljačke komore*

Gospodarski rad na selu

1. *Unapređenje seljačkog gazdinstva*
2. *Javna uprava i osiguranje*
3. *Seljačka vjeresija*
4. *Razduživanje seljaštva*
5. *Komasacija*
6. *Naseljivanje seljaštva*
7. *Radništvo na selu*

